

שבט רב

גיליון חודשי מתורתו
של הרב עדין
אבן-ישראל שטיינזולץ

*****

גיליון
תמוז תשפ"ז

הקדמה

בתחילת חודש תמוז אנו מציינים את יום הסתלקותו של הרבי מליובאוויטש ובסופו של החודש אנו נכנסים לימי בין המצרים - הימים שבהם עם ישראל אבל על החורבן ועל הגלות. בשיחות של הרב עדין לחודש זה עולה קו פנימי נוקב מאוד. יום ההסתלקות של הרבי סימן אצל הרב עדין נקודה של משבר חריף, של דחיפות ושל החלטה נחושה להמשיך במשימה הגדולה ויהי מה. לאחר פטירת הרבי, חש הרב ביתר שאת את הנטל הגדול שאותו הרגיש כל ימיו ושאליו הקדיש את כל זמנו ומרצו - "שמור שארית ישראל". ימי בין המצרים אינם זמן של בכיה ושל אבל אלא זמן של התגייסות פנימית מחודשת להרמת קרן ישראל ולהקים את השכינה מעפרה. במובן הזה חודש תמוז הוא חודש שבו הקול של הרב מהדהד בבהירות גדולה יותר, אין חגים ומועדים, אין השגות והארות עליונות, אין תוכן פוזיטיבי שעליו צריך לדבר. יש רק את החיסרון, יש רק את הרגשת הדלדול והירידה ויש את המשימה, את ההחלטה לעשות משהו, כל אחד בכוחותיו ובמקומו למען עם ישראל ולמען התיקון השלם.

אנו נמצאים כעת במצב של ירידה גדולה, נדמה כי אין פינה בכרם בית ישראל שלא שולטת בה העזובה והדלדול, חלקים גדולים של העם מוצאים את עצמם במאבק אחד נגד השני, המחלוקות הולכות וגדלות, השסעים הולכים ונפערים והבעיות הולכות ונערמות. האתגרים של המדינה והאתגרים של העם היהודי בכלל נראים לעתים כמכשולים בלתי עבירים ולצער הלב איננו מוצאים בינותינו את המנהיגים הגדולים וגם לא את הצדיקים הגדולים או את האנשים שיכולים היו להתוות את הדרך.

בתוך המהומה הגדולה נראה לעתים שהמהות היהודית עצמה משתכח, נקודות יסודיות של מהי יהדות ומהם יהודים - מידלדלים ונעלמים. הצעד הבסיסי ביותר הוא להיזכר בתמונת היהדות הבסיסית, תמונה שהרב עדין משרטט אותה שוב מצד אחד ומצד אחר. כל דף שהרב כתב, מהפסקאות הראשונות ב'רשפים' ועד לדברים האחרונים

שהכתיב בערוב ימיו הם ניסיון לתפוש ולהנכיח את התמונה הגדולה של עם ישראל. לחדור מעבר לאידיאולוגיות השונות ולמצוא את נקודת היסוד, את הציור שעליו ראוי למסור את הנפש, את התמונה שלמענה ראוי לתת ולבנות ולעשות.

את החודש הזה אנו מקדישים אם כך לישראל, לישראל באשר הוא ישראל, לישראל כפי שהוא למעלה ולישראל כפי שהוא כאן למטה. לישראל כפי שהוא כעת ולישראל כפי שהוא צריך להיראות, לכלל ישראל ולר' ישראל - על כולם אנו מבקשים:

”שומר ישראל, שמור שארית ישראל ואל יאבד ישראל האומרים שמע ישראל”

חודש טוב ומבורך לכל ישראל

המערכת: יאיר שוורצפוקס ואהרן בילט

השתתפו בהפקת הגיליון: נתנאל איתי

להרשמה והצטרפות להפצת הגיליון ולתרומות ניתן לפנות למספר: 054-301-6657

TalmideiHarav@gmail.com

עיצוב גרפי: 'עיצובי שיר' 052-8954475

הגיליון מוקדש

לזכות התורה ולומדיה, מיישבי הארץ ומגניה,

ולהצלחת ילדי מניין שטיינזלץ המתוקים,

ולזכרו של הרבי, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל

תוכן עניינים

ג' תמוז - הילולת הרבי מליובאוויטש

- 7.....הדחיפה של הרבי - אש תמיד.....
- 14.....האדמו"ר - מאמר.....

י"ז תמוז ושלושת השבועות

- 21.....לחלום על קדושה גשמית.....
- 30.....לבכות ולזוז - ליקוט לימי בין המצרים.....

מוסף: שמע ישראל

- 39.....צעד קדימה - הרצאה באוקראינה.....
- 45.....מהו יהודי - פרק מספר.....
- 58.....הקיטוב במדינת ישראל - הרצאה בקיסריה.....
- 72.....אין חולה מכם עליי.....
- 76.....הרהורים בעקבות מלחמת יום הכיפורים.....
- 81.....קריאה לשמע - מבצע!.....

ג' תמוז - הילולא לרבי מליזבאוויטש

כאשר הרבי אמר "אני את שלי עשיתי, עשו כל אשר ביכולתכם", הוא התכוון לומר, כי כדי להביא את המשיח יש צורך בשיתוף פעולה פעיל מצידם של אחרים. אי אפשר רק לדחוק ברבי לעשות, כי אם הידיים אינן משתפות פעולה גם הראש החזק ביותר בעולם אינו מסוגל להרים דבר.

לא תמיד נתן הרבי לאנשים הוראות פרטיות על כל צעד ושעל. הרבי שלח אנשים רבים למקומות שונים, בזה אחר זה, ולכולם אמר אותו דבר: תעשה כל מה שאתה יכול, והעיקר תדע שזו האחריות האישית שלך. אף אחד מהשלוחים לא קיבל מהרבי דף של הוראות והנחיות מפורטות מה לעשות בכל שלב. בעצם, הם קיבלו מהרבי קצת 'גחלים בוערות' והוראה כללית: אתם צריכים לעשות כל שביכולתכם.

הרבי ביקש לקחת מהאנשים את מנוחת הנפש, את המחשבה שאפשר להמשיך ולהיות שאנן, ולא לעשות דבר; את המחשבה ש'אפשר לישון בשקט, כי הרבי עדיין ער'. דווקא עכשיו, ההוראה של הרבי נמצאת איתנו עוד יותר. הרבי אומר לכל אחד ואחד מאיתנו: 'עכשיו, בוא נראה אותך עושה משהו'. זה מטיל על כל האנשים תביעה הרבה יותר גדולה, דרישה הרבה יותר חזקה ועמידה הרבה יותר איתנה.

הרבי ימשיך להתפלל עלינו שנצליח בעבודתנו, אבל בפועל אנחנו צריכים ללכת ולעשות את הדברים בכוחות עצמנו. דווקא ביום הזה, ישנה התחייבות ומחויבות של כלנו לעשות מה שביכולתנו, מתוך הרגשה שאין לנו ברירה אנו מוכרחים לעשות, כי כעת כבר לא קיימים פתרונות קלים שהיו קיימים בעבר. במקום לומר 'אין מי שנותן הוראות' כתירוץ לאי-עשייה, יש לדעת שעכשיו כולם צריכים לקום ולהתחיל לעשות משהו.

(יום ההילולא ג' תמוז, חיי שנה)

הדחיפה של הרבי - אש תמיד

מתוך התוועדות י"א ניסן תשע"ה,
מהספר 'עד בלי די'

על משה רבנו שהקדוש ברוך הוא היה צריך לשכנע ולפתות אותו להנהיג את ישראל. הקדוש ברוך הוא שלח אותו רבנו להיות המנהיג; הוא שלח אותו להוציא את ישראל ממצרים ולתת את התורה לישראל, ומשה אמר: "איני יכול, איני רוצה, איני מתאים". הקדוש ברוך הוא כביכול שאל את משה: "אז מה אתה רוצה?" ומשה ענה שהוא רוצה להיות רועה צאן, להמשיך לרעות את צאן יתרו ולהביא את הגדיים הביתה. הקדוש ברוך הוא הלך אותו בכל מיני מכות ואפילו העניש אותו בצרעת מכיוון שהוא סירב לקבל את השליחות. משה רבנו בפירוש לא רצה להיות משה רבנו; וזה לא גורע מכך שגדולתו לדורות הייתה בכך שהוא אכן היה משה רבנו. גם הרבי לא רצה ובכל זאת קיבל עצמו את התפקיד.

כדי להבהיר עוד את מסירות הנפש שכרוכה בהסכמה של הרבי להיות רבי, אני רוצה להסביר קצת על התפקיד הזה. בראש ובראשונה התפקיד הזה דורש לרדת ולהתעסק בקטנות ולפעמים בקטני קטנות. מסיבה זו גם משה רבנו מפעם לפעם היה מתרעם כביכול על

אני רוצה לדבר קצת על ההוויה של הרבי, על הנקודות שהיו מהות חייו ועל הדברים שבהם אפשר להיאחז. ברבי היו כמה וכמה צדדים של גדולה, אבל לא עליהם אני רוצה לדבר. גם על תורתו, שפורסמה בעשרות הכרכים של המאמרים והשיחות שלו, איני רוצה לדבר. כל אלו חשובים מאוד, אבל הם לא התמצית ולא ההוויה. אני רוצה להיאחז ברבי עצמו.

הסכמתו להיות רבי

מבחינות רבות מסירות הנפש הגדולה ביותר של הרבי התבטאה בכך שהוא הסכים להיות רבי. ההסכמה הזו הייתה אולי הדבר הקשה ביותר בחייו משום שהוא לא רצה להיות רבי. מכתבים שונים שנשארו אפשר להתרשם עד כמה הוא לא רצה להיות רבי. מלכתחילה הוא בנה את חייו במסלול פרטי. הוא בחר לעצמו חיים שקטים וצנועים, וההחלטה להפוך לרבי הייתה בפירוש שבירה של מסלול החיים שלו.

הצעד הזה של הרבי דומה למה שמסופר

מלך? אף אחד מאיתנו לא ראוי לו להיות מלך". יוצאים הילדים לרחוב, מוצאים איזה מבוגר ושואלים אותו: "אתה רוצה למלא את תפקיד המלך אצלנו? נושיב אותך על הכיסא של הגננת, ואתה תשב ותהיה מלך עלינו". אם האיש מסכים להשתתף במשחק ולהיות המלך, האם נאמר עליו שהוא גאוותן? להפך, אנו נאמר שהוא ככל הנראה עניו ושפל ברך שהרי הוא מוכן לשמש אפילו 'מלך' לילדים. באותו האופן, האמירה שלנו על הקדוש ברוך הוא שהוא "האל הגדול הגבור והנורא" מעידה דווקא על הענווה שלו; הוא מסכים להיות בתפקיד הזה, הוא מוכן לשחק איתנו במשחק שבו הוא יהיה מלכנו ואנחנו עבדיו.

להבדיל, אפשר לראות אצל הרבי קרבה לאותה הבחינה. גדולתו היא ענוותנותו וענוותנותו היא דווקא בכך שהסכים במידה מסוימת לשחק את התפקיד. לשם המחשה, התמונה של הרבי הייתה אולי התמונה המפורסמת ביותר בעולם היהודי, אף על פי שבאופן אישי כל תמונה כזו קרעה קרע בליבו.

הרבי מצד עצמו לא רצה להיות רבי ולא חלם להיות רבי, ובכל זאת הוא הסכים לקחת על עצמו את עול ההנהגה גם במחיר ויתור מסוים על אישיותו הפרטית. מסירותו של הרבי לא הייתה מסירות הגוף בלבד, ואפילו לא מסירות הזמן בלבד, אלא המסירות של עצם הנפש על חלומותיה ושאיופותיה הפרטיות לטובת תפקידים ועניינים אחרים שצריכים להיעשות.

התפקיד שהוטל עליו. הוא היה צריך לשאת את כל העם ולעיתים הוא כמעט אמר: "אינני יכול לסבול את האנשים האלה. הם משגעים אותי". משה אומר לקדוש ברוך הוא: "כמה זמן עוד אצטרך להתעסק בהחלפת חיתולים?! אין לי כוח לזה". והקדוש ברוך הוא עונה למשה: "אתה צודק, צריך להקל עליך קצת. אמצא לך עוזרים, אבל אתה חייב להמשיך לטפל באנשים האלה". הירידה הגדולה אל ההתעסקות בכל העניינים הקטנים של עם ישראל הייתה אחת מנקודות הגדולה של משה רבנו; וזו הייתה גם הגדולה של הרבי. הוא הסכים לקבל על עצמו את משא העם בכל המובנים.

להבדיל, ההנהגה הכרוכה בירידה גדולה, היא מעין משל למה שאנחנו אומרים על הקדוש ברוך הוא: "בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענוותנותו". יש למשפט הזה כמה וכמה פירושים על דרך הפשט ועל דרך הדרוש. בספרי חסידות מסבירים בתבונה גדולה שכאשר אדם רואה ומשיג את גדולתו של הקדוש ברוך הוא, הוא בעצם לא משיג את גדולתו אלא את ענוותנותו. עצם העובדה שהקדוש ברוך הוא מסכים להיות מלך העולם היא ענווה שאין כמותה, וההסכמה שלו להיות מלך ישראל היא ענווה גדולה עוד יותר. תארו לעצמכם שילדים קטנים משחקים בגן משחק של חצר מלוכה - יהיה מלך, תהיה חצר מלוכה ובה משרתים וכך הלאה. הולכים הילדים ואומרים: "מי יהיה

אביהם של כל ישראל

מעבר למסירות הנפש שבעצם כניסתו של הרבי לתפקיד, אני רוצה להתייחס לאופן ההנהגה שלו. בעבר היו הרבנים הגדולים חותמים את המכתבים שלהם במילים "עבד לעבדי ה' בקהילה פלונית". תפקיד הרב היה להיות עבד לעבדי ה' בקהילה פלונית. במטבע הלשון הזו אפשר לומר שהרבי היה עבד לעבדי ה' בכל העולם היהודי.

אספר לכם סיפור שמדגיש לא את גדולת הרבי ולא את קדושתו אלא את מסירותו העצומה לחסידים. היה זמן שהרבי ביקש שהחסידים שלו - וכבר היו לו לא מעט חסידים בשלב הזה - יעבירו אליו דו"חות שבועיים ובהם יכתבו מה עובר עליהם. אף על פי שבספרים כתוב שאסור לחסיד להיות טיפש, ושהטיפשות מנוגדת למהותו של החסיד, יש כנראה תאונות בעולם, והיו חסידים שבהחלט נכנסו לגדר הזה של טיפשות. החסידים הללו כתבו לרבי דו"ח שלם ובו הפרטים הקטנים ביותר בחייהם: "הלכתי ביום זה וזה בשעה ארבע בצהריים עם אשתי וקניתי גרביים. האם הרבי חושב שהגרביים שקניתי היו הגרביים הנכונים? אחר כך קניתי זוג תחתונים לילד שלי. האם אלו תחתונים נכונים?" הרבי היה קורא את המכתבים הללו מכיוון שהוא היה מנהיג ישראל, ולכן מבחינתו הוא היה צריך לדאוג לכולם. גם אם אדם כתב לו שמכנסיו נקרעו, או מספר לו על השיחה הקשה שקיים עם המורה

בכיתה ג', מבחינתו הוא צריך לקרוא את הדברים הללו עד תום. הרבי קרא ושמע את כל הדברים האלו מפני שהוא חשב שתפקיד הרבי דומה לתפקיד של אבא, וכיוון שהוא הסכים להיות אבא, הוא מנהל מערכת יחסים של אבא, ולא רק של מפקד או של הממונה הכללי.

צורת ההנהגה הזו של הרבי היא ישנה מאוד, וגם היא הפועה אצל משה רבנו. מסופר שיתרו בא ויעץ למשה רבנו איך לארגן את המשטר של עם ישראל. עולה כאן השאלה: יתרו בא ממדין, וכנראה היה איש חשוב במדין, אך משה רבנו בא ממדינה גדולה הרבה יותר, מדינה שכבר אז הייתה לה ביורוקרטיה עצומה ונוראה. משה רבנו גדל בחצר המלכותית של המדינה החזקה בעולם, ובלי ספק הוא הבין מהי ביורוקרטיה, וכיצד מנהלים מדינה באמצעות מחלקות, תתי מחלקות, חלוקת סמכויות וכן הלאה. לאור זאת קשה להבין מדוע משה רבנו צריך היה לשמוע את העצה מיתרו; מדוע הוא היה צריך לחכות שיתרו יציע לו לארגן את העם במערך מדורג של היררכיות.

התשובה לשאלה הזו היא שמשה לא ידע אם מותר לעשות דבר כזה לבני ישראל; אם מותר לו לחלק אותם לדרגות ולבנות מערכת של האצלת סמכויות. אכפת היה למשה רבנו מן הצורה שבה הוא צריך למלא את תפקידו מול בני ישראל. משה חש כאילו יש לו שש מאות אלף או שלושה מיליון ילדים משלו; האם הוא יכול

שהוא מתעסק בדברים הללו, האם אני, האדם, יכול להגיד שהעיסוק הזה אינו נאה לי.

אש תמיד

מעבר למנהיגות של הרבי אני רוצה לדבר על דבר נוסף שקשור להווייה של הרבי, למהות שאפשר להידבק בה.

הרבי, מצד הווייתו, לא הכיר באפשרות לנוח. כשהיו שואלים אותו למה הוא אינו יוצא לחופש, הרי הוא בשר ודם, הוא ענה בערך כך: "אילו אתם הייתם עובדים, אולי הייתי יכולתי לצאת לחופש". את הרבי הניעה התחושה החרפה שהעבודה צריכה להתבצע, ושהאש מוכרחה להמשיך ולבעור. הרבי לא היה צריך לצעוק את הדחיפה הזו, או אפילו לומר אותה, משום שמבחינות רבות מהותו הייתה צועקת אותה.

אם אתה חלש - רוץ; אם אתה עייף - רוץ מהר יותר. אם לא מתחשק לך - רוץ הרבה יותר מהר. הרי אם אדם רוצה לאבד את עצמו, צריך למנוע ממנו לעשות את זה, לפעמים צריך אפילו להלקות אותו קצת. באותו האופן כאשר רואים אדם שלא עושה שום דבר, צריך להקיץ אותו. זה מה שהרבי ניסה לעשות לאנשים שהוא היה איתם בקשר - לעורר ישנים מתרדמתם.

הרבי מקוצק היה אומר שיש דברים שיש להם זמן, יש דברים שיש להם מקום ויש

להגיד איזה ילד חשוב יותר, ואיזה ילד חשוב פחות?! הרי כולם ילדיו! כיוון שכך, אם באה אליו אישה וסיפרה לו שהשכנה שברה לה צלחת, באופן טבעי משה רבנו עסק בעניין הזה משום שאלה הם ילדיו. לכן הוא היה צריך לשמוע מאדם אחר את העצה שתפתור לו את הבעיה. הוא היה צריך שאדם אחר יאמר לו שמותר להבחין בין הדבר הגדול, שימשיך להיות בתחום של משה, לבין הדבר הקטון, שיעבור לתחום של שרי האלפים ושל השרים שתחתיהם. משה רבנו במהותו תפס מלכתחילה את התפקיד באופן המוחלט - הוא נועד להיות אביהם של כל ישראל.

התפיסה של הרבי הייתה המשך ישר לתפיסה הזאת של משה רבנו. הרבי היה מוכן להקדיש את הזמן והכוח להיות אבא לכל היהודים, ולהיות כתובת לכל אותן צרות טיפשיות ולכל העניינים הקטנים שהגיעו אליו.

העבודה של האב כוללת גם צדדים לא נעימים, ועליו לעשות אותם, ירצה או לא ירצה. אינני יכול להגיד: "אני אכן אבא, אבל לא התחייבתי להחליף חיתולים"; החיתולים הם חלק מהתפקיד. להבדיל, גם על קדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו כתוב: "אם רָחַץ ה' אֶת צְאֵת בְּנוֹת צִיּוֹן". אנשים אינם מתרגשים מהפסוק הזה, אבל אני מתרגש בכל פעם מדבריו של הקדוש ברוך הוא: "בנות ציון התלכלכו ומישהו צריך לשטוף אותן, ואני עושה את זה". וכשהקדוש ברוך הוא בעצמו אומר

מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. כשהצדיק, כביכול, יושב בגן עדן על כיסא של זהב, פתאום בא אליו הקדוש ברוך הוא ואומר לו: "אתה צדיק, אינך

דברים שאין להם לא זמן ולא מקום: לאכילה יש זמן, והזמן המתאים לה הוא כשאדם צעיר והוא גדל באופן פיזי; אז הוא צריך לפרנס את הגוף. לשינה יש מקום, והמקום המתאים לה הוא בקבר; שם אפשר לישון כמה שרוצים. לעצבות - אין זמן ואין מקום. באותו אופן אני אומר למי ששואל מתי הזמן לנוח: "אדרבה, חפש לך את האבן המתאימה, היכנס מתחתיה ותוכל לנוח עד בלי די". כבר כתוב במפורש: "בַּיָּמַיִם הַקָּשִׁי" - אחרי שאדם מת, יש לו זמן ומקום לנוח.

אם אתה חלש -

רוץ;

אם אתה עייף -

רוץ מהר יותר.

אם לא מתחשק לך -

רוץ הרבה

יותר מהר.

יכול לנוח. השאר את הכיסא למישהו אחר, אתה צריך לרוץ הלאה. אתה צדיק, וזה אומר שכבר התחלת לרוץ. אחרי שהתחלת לרוץ, אין לך מנוחה; וגם אחרי שתמשיך לרוץ, לא תהיה לך מנוחה".

כך אמר גם הרבי: כל עוד אתה חי, יש לך מה לעשות. אם הגעת למקום שאתה מרגיש שעשית כמה שאתה יכול, זה רק סימן שאינך יודע כמה אתה צריך עוד לעשות. כל מה שעשית לא מספיק.

לעשות יותר

אדם אינו יכול לנוח לא מפני שאסור לו; איש אינו עומד על גביו ואומר לו להמשיך לפעול ללא הפסקה. חוסר המנוחה גובע מהאש שבוערת בליבו בלי הפסקה שהיא "אֵשׁ תְּמִיד תּוֹקֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכָּבֵּה". צריך שהאש לא תכבה, שהאש תמיד תבער.

אולם אש התמיד הזו איננה רק שלילת המנוחה. המסר שהרבי ניסה להנחיל לכל אחד ואחד הוא: אתה עושה את מה שאתה עושה טוב מאוד - אבל עליך לעשות יותר. הרבי אמר: אם אתה עומד במקום - התחל ללכת; אם אתה הולך - רוץ; אם אתה רץ - רוץ מהר יותר; אם אתה רץ מהר יותר - עוף ונסה להגיע למעלה.

כתוב בגמרא שלתלמידי חכמים אין

אתה צריך לעבוד יותר. לעבודה שאדם צריך לעשות יש שיעור תחתון שאסור לו לעשות פחות ממנו, אבל כמה להוסיף למעלה - לזה אין שיעור.

לדחוס עד שהמהות משתנה

המכתב האחרון שקיבלתי מהרבי עסק בדיוק בעניין הזה. הרבה פעמים כתבתי אליו ושאלתי אותו בעניין שהטריד אותי: "אני עוסק בנושאים שונים שכל אחד מהם בגפרד מצדיק יום עבודה שלם. העבודות הללו נעשות כבודות יותר ויותר, ואינני מצליח להחליט על מה לוותר או להעביר לאחרים, ובמה אני צריך להמשיך ולהחזיק בעצמי". שאלתי את השאלה הזו כמה פעמים, והוא מעולם לא ענה. במכתב האחרון שקיבלתי ממנו הוא ענה לי: "את כל הדברים שאתה עושה תמשיך לעשות, ותעשה דברים נוספים".

יש סיפור מפורסם, על אדם שהיה גר בבית קטן מאוד, ולא היה לו מספיק מקום בבית. הוא הלך אל הרב, והרב אמר לו להכניס את העז שלו, שתגור איתו בתוך הבית. היהודי הקשיב לרב והכניס את העז אל תוך הבית. כעבור שבועיים הוא בא שוב אל הרב. שאל אותו הרב: "נו, האם העצה הועילה?" אמר לו היהודי: "מה זאת אומרת?! הרי כעת הרבה יותר גרוע! כבר קודם היה לנו קשה לגשום בבית, אבל עכשיו יש גם עז בבית, והיא תופשת את כל המקום!"

אמר לו הרב: "עכשיו אתה יכול להוציא את העז החוצה". האיש הוציא את העז והרגיש את הרווחה הגדולה. אצל הרבי הסיפור הזה היה קורה, אבל באופן שונה לגמרי: כשאדם היה בא אל הרבי ומתלונן שיש לו הרבה עבודה, הרבי היה אומר לו: "קח עוד עבודה. אם צפוף לך בבית - קח עוד עז". לאחר זמן כשהיה אותו אדם בוכה שיש לו גם עז בבית, הרבי היה אומר לו להכניס גם את הפרה. אחרי שהיה מכניס את הפרה, הוא היה אומר לו להכניס עוד גמל או שניים.

השאלה היא: איפה הסוף? עד כמה אפשר למתוח את הגבולות? את הנקודה הזו אפשר להסביר על דרך הפיזיקה: כאשר מנסים לארוז דברים, והמזוודה אינה נסגרת בקלות, יושבים על המזוודה, לוחצים ולוחצים, והיא נסגרת. לכאורה הגבול של יכולת הקיבול של המזוודה הוא פחות או יותר כמה שאפשר ללחוץ אותה בלי שהיא תימעך. אבל האמת היא שאם יניחו עליה מכבש שימעך את התכולה בלחץ של כמה טון, אפשר יהיה להקטין את כל הדברים ולהצליח להכניס הרבה יותר. מכאן שאפשר להרחיב את הגבול בעזרת מכבש; ועדיין ישנו לכאורה גבול היכולת של המכבש. אולם מצד האמת אנחנו יודעים שזה איננו הגבול.

ישנם כוכבים לבנים הקרויים 'הננסים הלבנים', שחלקם לא הרבה יותר גדולים מכדור הארץ, ובכל זאת הם שוקלים כמו השמש, מפני שהמבנה של האטום בחומר שלהם נשבר, וכל החלל הפנוי

התכווץ; נשאר רק חומר טהור. אומרים שבכוכבים האלו סנטימטר מעוקב של חומר שוקל בערך טון מפני שמהות החומר בו שונה. מתברר שאם מופעל על חומר לחץ של בערך מיליון אטמוספרות, המולקולה עצמה משתנה. באותו האופן הרבי רצה שהאנשים ישנו את האופי שלהם, שהמולקולה תשתנה. שהאדם ידחף עוד ועוד, ילחץ עוד ועוד, עד שיתחולל בו שינוי של מהות.

להמשיך את הדחיפה

המורשה שהרבי השאיר, שאותה צריך לתפוש ולהחזיק, היא הקריאה להמשיך לרוץ.

תמצית ההוויה והמהות של הרבי הייתה שהיהודים יהיו בבחינת "אֵשׁ תָּמִיד תִּנְקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכָּבֵּה", שהאש הזו לא תדעך ולא תכבה, ואם צריך, שיוסיפו לה עוד ועוד עצים. אין לזה שיעור, ואין לזה גבול. כך הרבי עצמו פעל, וכך אמר לאחרים לעשות, עד כמה שהיה יכול היה להגיד. את זה צריך ללמוד מההוויה של

הרבי. אני רוצה להדביק כל אחד ואחד מכם בדחף הזה. הייתי שמח אילו יכולתי להעביר את התחושה הזו לאחרים, אבל אני לא יכול להעביר את הכול. אם מפעם לפעם קורה לי שאני בועט במישהו, אני עושה זאת משום שאני רוצה להמשיך את הדחיפה.

בהוצאת ספר תורה אומרים: "אנא עבדא דקודשא בריך הוא". מה זה אומר להיות "עבדא דקודשא בריך הוא"? כשאומרים לי ללכת, אני הולך; כשאומרים לי לזוז, אני זז; כשאומרים לי לא לישון, אינני ישן. עד מתי? עד שאפסיק להיות עבדא דקודשא בריך הוא; כלומר לעולם ועד.

זה היה הרבי. אם רוצים לקבל ממנו משהו, צריך לקבל את ההרגשה החזקה שאדם עובד אצל הקדוש ברוך הוא, ובעבודה הזו אין הפסקה ואין מנוחה. העבודה הזו דומה לאש שעל המזבח, אש תמיד שאיננה מפסיקה לבעור.

לחיים!

האדמו"ר

פורסם ב"מעריב", שבט תש"ל

לפני עשרים שנה בדיוק, בי' בשבט תש"י, נסתלק לבית עולמו ר' יוסף יצחק שניאורסון, מנהיגה של חסידות חב"ד, האיש שהוכיח כי אפשר להתגבר גם על האימים של המשטר הסובייטי ברוסיה וגם על משמני סיר הבשר של ארצות הברית. האיש אשר בנה והקים מחדש את ממלכת חסידות חב"ד מהריסות היבסקציה והשוואה. לפני עשרים שנה קיבל את מנהיגות חב"ד - מתוך היסוסים רבים ולאחר הפצרות רבות - חתנו, ר' מנחם מענדל שניאורסון שליט"א, האדמו"ר מליובאוויטש מנהיגה של תנועת חב"ד בימינו.

עשרים שנה הן למעשה חיי דור, במשך עשרים שנה אלה נולד וגדל דור חדש, והעולם כולו והעולם היהודי עברו זעזועים עצומים. במשך עשרים שנות מנהיגותו הצליח האדמו"ר מליובאוויטש לתת משקל חדש, צליל חדש לשם "חב"ד". חסידות חב"ד אינה עוד נושא מתוך ספרי הלימוד בהיסטוריה, כעת הריהי תנועה של חיים היוצקת חיים חדשים בכל מקום בו נמצאים אנשים מעם ישראל. מערי אוסטרליה עד למחנות האסירים בסיביר, בקמפוסים בארצות הברית ובכפריה של מרוקו ידוע שם זה, ובמקומות כה רבים משמש הוא סמל - סמלה של היהדות שאינה נכנעת לעולם החיצון, שהיא מסרבת בכל תוקף לקבל את פסק דינם של "מומחים" ויועצים מכל צד, שהגיעה שעתה האחרונה. בכל העולם היהודי פזורים אנשים לאלפים אשר הקשר עם הרבי מליובאוויטש הוא עבורם הפתח לתחייה רוחנית, לחזרה אל עמם ואל מורשתו. ודאי עבודה זו נעשית על-ידי אלפי חסידים, מהם רבים המוסרים את נפשם, גם במשמעותה הפשוטה והמאיימת ביותר של המלה, לשם עבודת הקודש. אך בתמציתו ויסודו של דבר נשען כל זה על שני עמודים: על המבנה הרוחני הכביר של חסידות חב"ד, ספרותה, שירתה ורעיונותיה מצד אחד, ועל כתפיו של בן הרב מיקטרינוסלב. מי שהיה מהנדס חשמל בצרפת, מי שהיה גאון תלמודי מסוגר במשך שנים רבות, הוא האדמו"ר מליובאוויטש בימינו.

שלוש אהבות

מייסדה של החסידות, ר' ישראל בעל שם טוב העמיד את שיטתו על שלוש אהבות המשולבות זו בזו: אהבת ה', אהבת התורה ואהבת ישראל. מתוך אהבה לאין קץ ומתוך אמונה עמוקה פתח את המסתורין של הזוהר על "תלת קשרין מתקשראן דא בדא, ישראל באורייתא ואורייתא בקודשא בריך הוא" (שלושה קשרים מתקשרים זה בזה, ישראל בתורה והתורה בקדוש ברוך הוא). אהבת ה' כיצד? מתוך עיון מעמיק המבוסס על עקרונות הקבלה ועל רמזי דברי חז"ל מגיע הבעש"ט להכרה הקושרת את גבהי מרומים עם העולם הזה. וכך מטעימה חסידות חב"ד את הרעיון הזה: נאמר "רם על כל גויים ה' על השמים כבודו", הגויים מכירים כי ה' הוא רם ונשא ומרומם, בלתי ניתן לכל תפיסה, ומשום כך לדעתם "על השמים כבודו"- כבודו בעולמות הרוחניים, במושגים המופשטים, ומה לו ולעולמנו זה? ואילו אנו אומרים "המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ". הקב"ה הוא נעלה רב יותר מאותה השגה פילוסופית, הוא למעלה מכל שם והגדרה, הוא יכול להתכנות רק "אין סוף, ברוך הוא". אולם דווקא משום שהוא מעבר לכל הגבלה והערכה, שהוא "מגביהי לשבת" מעבר לכל תפיסה הרי הוא דווקא "משפילי לראות בשמים ובארץ", שאל מול אין-סופיותו - השמים והארץ, הרוחני והגשמי מצויים באותה קרבה. כי כשם ש"לית מחשבה תפיסה ביה" (אין מחשבה תופסת בו, את ה') הרי עם זאת ומתוך זאת אף "לית אחר פנוי מיניה" (אין מקום פנוי ממנו). ואהבת ה' היא משום כך בד בבד הערצה כלפי מה שמעבר לכל השגה ותפיסה, הרחוק מכל רחוק, ועם זאת אהבה נלבבת אל מה שהוא האני שבאני לכל מציאות, קרוב מכל קרוב.

אהבת התורה כיצד? תורה איננה דבר חוק יבש, שעשוי רק לשם עסוק ופלפול של יחידי סגולה, תורה היא התגלות, קשר התייחסות אל הקב"ה. תורה איננה ניגודו של העולם, אלא היא מורת דרכו, - אין כוונתה לשלול את העולם אלא להורות לו דרך, להעמידו, לתת לו הארה מתוכו עצמו, לגלות בו את מה שהוא יכול וצריך להיות. ודאי, תורה היא למוד ועיון ופלפול ועם זאת היא יותר מאשר "תורה מן השמים" בלבד, התורה היא עצמה שמים, היא עצמה קרן אור מן המאור העליון.

אהבת ישראל כיצד? אהבת ישראל היא ראיית כל אדם מישראל בכל מקום שהוא ובכל מעמד שהוא ככלי של ברכה. אהבת ישראל איננה נובעת מתוך הערכה של אדם מסוים, צריכה היא להיות כלפי כל אדם בין שהוא גבוה במדרגה ובין שהוא רחוק בתכלית מדרך הישר. אף אותם אנשים שיש להלחם בדרכם ובשיטתם, מצווה היא לאהבם באותה שעה עצמה, ולעולם לא לשכוח את אור הנשמה אף כאשר הוא נראה מוסתר על ידי רשע או בורות. וכך היה מורגל בפי הבעש"ט: אהבת ישראל

היא אהבת המקום, "בנים אתם לה' אלוֹקֵיכֶם", ומי שאוהב את האב אוהב את הבנים.

בפיך ובלבבך הדבר לעשותו

שיטת החסידות בכללה התפתחה לענפים מרובים, אשר יסוד כולם היו עקרים אלה. שיטת חב"ד אשר מייסדה היה ר' שניאור זלמן מליאדי בעל התניא היא אחד הענפים שגדל והתעצם ונעשה אילן גדול. שיטת חב"ד שהיא ראשי התיבות של "חכמה בינה דעת" היא דרך מסוימת, קו שלם של מחשבה והדרכה ביסודותיו של הבעש"ט. שיטה זו של חב"ד התרחבה והתעמקה במשך שבעת הדורות שיצרו בה מנהיגיה ספרות עצומת ממדים וכבירת הקף, ספרות המשלבת עיונים בגבהי הפילוסופיה עם הסברה יסודית של דרכי הנפש, ושל תהליכים דקים מן הדקים. ועם זאת ניתן להעמיד את צדה המעשי-מוסרי של שיטת חב"ד על המוטו לספר תניא המצוי בשער הספר והוא "כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיך ובלבבך לעשותו". שכן שיטת חב"ד עומדת על העיקרון שכל אדם, סתם אדם מישראל יכול ומסוגל להגיע אל הדרישות הגבוהות ביותר של היהדות עד שיגיע לדרגה "שלא לחטוא לא במעשה לא בדבור ולא במחשבה". יודעת שיטת חב"ד מה קשה היא דרך זו ומה מלאה היא מכשולים, אולם עקרה של השיטה הוא בהוראת הדרך כיצד אפשר על ידי שימוש ופתוח של "חכמה בינה דעת" המצויים בכל אדם להגיע להישגים אלה. כיצד אפשר על ידי ניצול הכוחות המצויים בכל אדם להפסתם ולעדנם לכוונם בדרך של חינוך ועילוי (סובלימציה) אל הגבוהות שבדרגות. הכל יודעים שדבר זה אינו קל אך נעזרים בכוחות הנפש הפנימיים השואפים בכל אדם מישראל אל הטוב, נעזרים באהבת חברים קרובה שיוצרת החברה החסידית, ונעזרים בהזדרכותו של הרבי.

מעמדו של הרבי בחסידות

רבים הם התוהים על פשר מעמדו של הרבי בחסידות, שלעתים דומה היא (למי שאינו בקי בדבר) כהערצת גיבורים עיוורת. אכן, הבקיאים בספרות חז"ל ימצאו כי יחס כעין זה, כדרך שמתייחסים חסידים אל רבם, נתבע ונדרש מכל אדם כלפי מי שהוא תלמיד חכם אמיתי. כבר אמרו חכמים כי הנותן מתנה לתלמיד חכם כאילו

מקריב בכורים על המזבח, כבר אמרו כי הנהגה מפירורים ("שיריים") של סעודת מצווה כאוכל לפני השכינה. אולם דומה כי יחסם של החסידים לרבי ראוי עוד ליתר הבהרה. מסופר כי אחד האדמו"רים נשאל בלשון זו: יודע אני כי רב העיר - בעיר, הרב הראשי - במדינה, אולם במה שולט הרבי, אדמו"רם של החסידים? וענה לו הרבי: רבי פירושו מי שהוא שולט בעצמו. הוזה אומר: האישיות, הגדלות האישית היא היא מה שהחסיד מבקש ברבו, כי מי שיכול באמת להיות שליט על עצמו רק הוא יכול להיות מנהיגם של אחרים.

תשובה מזווית אחרת ובלשון מודרנית השיב האדמו"ר מליובאוויטש עצמו. כאשר נשאל על ידי חבורת סטודנטים שנפגש עמם: מה תפקידו של הרבי? השיב להם: נאמר על ישראל "כי תהיו אתם ארץ חפץ". מהי "ארץ חפץ" - ארץ שיש בה אוצרות הטמונים בתוכה. אולם אוצרות אלה אינם נראים על פני השטח. יש לחפור ולהעמיק כדי למצוא אותם. והנה, לא כל החופר יודע לכוון את המקום הנכון לחפור בו. לעתים קורה שאדם אחד חופר ומעמיק ובסופו של דבר מוצא הוא רק מרבץ עצום של רפש, כדרך שארע למשל לפרויד בדרכו שלו להעמיק בנבכי הנפש, פעמים שחופר אדם ומוצא רק אבנים, כגון שארע למשל לאדלר שמצא רק שאיפה של שלטון והתנשאות בנפש. רק המבין והמומחה האמיתי יכול לחפור בקרקע זו ולמצוא בתוכה את הדברים היקרים באמת, את הכסף - שהוא הסמל של אהבת ה', את הזהב - שהוא סמלה של יראת אלוקים, ואת היהלומים - שהם רמז לאמונה עצמה. וסיים האדמו"ר מליובאוויטש: למצוא אוצרות אלה הוא הוא תפקידו של הרבי.

צריך רק לסובב את המפתח

דברים אלה של הרבי מליובאוויטש אינם רק הגדרה מעמיקה של תפקידו של רבי, במידה מסוימת הרי הם גם תאור של פעולתו שלו עצמו. הרבי מקבל מכתבים מרבבות אנשים בכל העולם המבקשים ממנו עזרה, עצה וברכה. הרבי נפגש פגישות אישיות עם עוד אנשים מרובים אשר דלתו פתוחה תמיד לפניהם. הפונים אליו הם מכל הסוגים, מכל דרגות ההשכלה ומכל המפלגות והסיעות. ולגבי כולם, יהיו אשר יהיו, הרבי מאמין תמיד כי אמנם הם "ארץ חפץ" וכי כל סגולות היקר מצויות בהם, והוא מצליח למצוא בתוך עמקי נפשם שלהם את המפתח, את הדרך אל אותם אוצרות גנוזים. כל אלה שזכו להיפגש עמו נכבשים לקסמו האישי, להרגשת החיבה והנעימות שהוא מקרין כשם שהכל מתפעלים מן ההיקף העצום של ידיעותיו לא

רק בענייני הכלל אלא בכל נושא ומשא הנוגע לפרט, ולפרטי פרטים. אף כי הדברים נשמעים כאגדות, מכל מקום אין ספק כי הרבי זוכר ומכיר את כל אלפי חסידיו, לא רק בשמותיהם אלא גם בכל מאורעות חייהם. אכן, כבר מימי ילדותו המוקדמים נודע הרבי הן בתפיסה מהירה היוצאת מגדר הרגיל, והן בכוח זיכרונו הפנומנלי. והכשרונות העצומים הללו מופנים עתה - מתוך אותה אהבת ישראל שהיא סימנה של החסידות - אל בני ישראל. ומשום כך מגלה כמעט כל אדם הבא אל הרבי כי הרבי יודע כמעט הכל אודותיו, שהרבי קרא ומכיר את ספריהם של הסופרים הבאים אליו ואת עבודותיהם התורניות של גדולי התורה הבאים לבקרו, שהוא בקי בשטחי המדע של אורחיו המדענים כשם שהוא שולט בכמה וכמה לשונות. אך כל זה אינו אלא כלי, מכשיר כדי להגיע אל המעיין הפנימי - להעיר ולעורר את האהבה - לה', לתורה, לישראל. לכל הבאים אליו בבקשת עצה ועזרה הוא מקור של בטחון וסיוע, ורבים סיפורי המופתים המסופרים עליו. הוא עצמו ענה פעם בנושא זה: אנשים באים אלי ומתלוננים שכל השערים נעולים וכל הדרכים סגורות בפניהם, והם אינם יודעים כי הם נושאים עמם את המפתח, אשר אין עלי אלא לסובבו כדי לפתוח להם את הדלת הסגורה.

מדוע אינו עובר לישראל

אולם מעל ומעבר להיותו אב ומורה לפרטים הריהו מנהיג גדול, אשר תחת הנהגתו קבלה חסידות חב"ד מימד חדש. שכן כיום אין פעולתו שייכת עוד לענייניה של סיעה מסוימת או קבוצה מיוחדת; חסידות חב"ד נעשתה כלי שרת למטרות רחבות יותר - לשרותה של כללות האומה. כי בין מנהיגי היהדות בדורנו בולט הרבי מליובאוויטש בעיקר בכך שהוא מכוון את מחשבותיו ומאמציו מתוך שקולים של כלל ישראל. אין הוא דואג את דאגת הפוליטיקה של מקום מסוים או של סיעת חסידיו - אלא מסתכל בעם ישראל כיחידה אחת, מתוך ראייה כוללת אחת. הרבי נשאל (ואף הותקף) פעמים רבות משום מה אינו עובר לארץ ישראל. אך שואלים אלה אינם יודעים על היקפן של הפעולות שהוא מנהל, בין במישרין על ידי חסידיו ובין על ידי עשרות צינורות אחרים בכל פינות העולם. רק ממקומו שבו הוא מצוי כעת יכול הוא להגיע לארצות רבות שאין כל דרך להגיע אליהן מישראל. פעולות אלה אסורות עדיין ברובן לפרסום, חסידי חב"ד מבין יוצאי מרוקו הם אך דוגמה אחת, שמו וכתובתו של הרבי מליובאוויטש הם אחד הדברים המעטים שיהודי ברית המועצות הדבקים עדיין ביהדותם יודעים עליהם. הרבי המתעניין ויודע כל פרט קטן מחיי הארץ ככול אל

החובה הגדולה שדומה שאין אחר שיעסוק בה כך - לדאוג לפזורים ולרחוקים בכל מקום "לבל ידח ממנו נדח". עצותיו ביחס לענייני מדינת ישראל, שעם נשיאה כעם רבים מראשיה הוא קשור ביחסי ידידות, הם חלק מגישה כוללת לגבי העולם היהודי כולו - שלא לוותר ללחץ חיצוני, לדעת כי הרוצים באמת יקבלו את שאת צריכים לו.

התנועה החב"דית פועלת, אנשיה משתדלים במרב יכולתם, ורבים אחרים מסייעים, עוזרים, משתפים פעולה. אולם במרכזו של כל זה מצוי הרבי עצמו. כל אחד מאלפי המכתבים האישיים המגיעים אליו נפתח על ידו ונענה על ידו, פגישות ושיחות אישיות ("יחידות" בלשון החסידים) נמשכות מן הלילה עד שעות הבוקר המוקדמות. ובתוך כך - יזימת פעולות ומבצעים רבי היקף של הפצת יהדות בכל החוגים בכל הדרגות, מפעם לפעם - הבלטה והדגשה של מצווה שצריך להחזיר אותה לעם ישראל כולו (כמו המסע שלו להחזיר ולהעמיק את הנחת התפילין כסמל מהותי של הקשר בין העם ואלוקיו). ועם זאת - שיחות ודרשות פומביות במשך שעות מרובות בכל ימי מועד ושבט. עשרים השנים של מנהיגותו עוברות במתח מתמיד שאינו מרפה כלל, הוא עדיין לא יצא במשך כל הזמן הזה ליום אחד של מנוחה, לא זז מן המעגל הקטן של רחובות אחדים שבהם מתרכזת הפעילות. שכן הוא אינו יכול לנוח או לצאת לביקור; אין כוח אדם להפעיל את שפע התכניות שהוא מעלה, חסרים תמיד כספים לחינוך, לספרים, לבניינים. אולם העבודות נעשות, הבניינים נבנים, אנשים חדשים מתקשרים ובאים - כאשר הכל נשען על האדמו"ר, שיעורר, שיכוון, שישלים את החסר.

י"ז בתמוז ושלושת השבועות

”

אני יכול לומר: מי אני שאני אבנה את מלכות ישראל. אני יכול לומר שאני לבדי לא יכול לסלול את הכביש למלך המשיח. נכון, אבל שים לבנה אחת, שים את מה שיש לך. אחרים יעשו את השאר ואני אעשה את מה שאני יכול לעשות, אני אביא חצץ. היו תקופות שעמדו בראשינו ראשי אלפי ישראל שכל דבר שעשו פעל. צדיקים יסודי עולם. שלושה כאלו יכולים אם יתאספו להביא את הגאולה. צר לי. כולם מדברים על ל"ו צדיקים, יש לפעמים דורות וזמנים שאפשר לראות את הכוחות הגדולים שאפשר ללכת בעקבותיהם. ומה שקורה כעת הוא שאני לא רואה, יכול להיות שהם נסתרים, אבל אי אפשר ללכת אחריהם. אולי הם צדיקים גדולים אבל הם לא מנהיגים גדולים. יש זמנים שיש מי שיוביל ואני חייל של מישהו ויש מפקדים. אבל מה קורה כשאינן יש סיפור ששמעתי: היה קרב טנקים גדול מאוד ברמת הגולן, גדול כמו הקרבות של מלחמות העולם. היו פה קרבות של מאות טנקים. המפקד של החטיבה שלנו נהרג, פגע בטנק שלו פגז, כיוון שנפגע, הסגן לקח את הפיקוד וקרה מה שלא אמור לקרות - הסגן נפגע והתחילה מהומה. ואז אחד המט"קים לקח פיקוד על כל החטיבה וככה ניצחו. מט"ק אחד החזיק את כל החטיבה, הוא נתן פקודות והוביל את החטיבה. אז יכול להיות שאין לנו מפקד וגם אין סגן מפקד אז צריך לומר לכל הטנקים שמסתובבים להם שמישהו ייקח פיקוד לפחות על עצמו. אין מה לעשות - זו מלחמה ואי אפשר ללכת הביתה באמצע.

”

(מתוך "שכינתא בגלותא")

לחלום על קדושה גשמית קטעים מתוך שיחה בישיבת תקוע, י"ח בתמוז תשס"ט

אנחנו נמצאים בתחילת הימים שנקראים "בין המצרים". המעמד של הימים הללו לא לגמרי ברור ויש חילוקי מנהגים בין אשכנזים לספרדים בעניין הזה. התקופה הזו מתחילה בצום י"ז בתמוז, שהוא יום שעומד בפני עצמו כיום של אבלות. בסליחות שאומרים ב"ז בתמוז יש התייחסות לחמישה דברים שאירעו ביום הזה. הרשימה הזו כוללת גם דברים שלא כתובים במפורש, למשל הקביעה שהלוחות נשברו ב"ז תמוז מבוססת על חישוב ולא כתובה במפורש. בכל אופן, עיון ברשימה הזו מגלה שהאבלות של היום הזה, ושל ימי בין המצרים בכלל, קשורה בתערובת של מקדש ראשון ומקדש שני. זמן החורבן של שני בתי המקדש היה פחות או יותר באותו זמן, אם כי כנראה לא באותו יום אבל בגלל הסמיכות - צירפו את האבלות ליום אחד.

אגב, מבית המקדש נשאר לנו כיום רק שרידים קטנים. הכותל המערבי הוא ככל הנראה לא חלק מבית המקדש ומהמבנה עצמו כמעט שלא נשאר דבר. אחד השרידים המעניינים הוא כתובת שנמצאת כיום במוזיאון, הכתובת הזו הייתה מונחת בחיל וכתוב בה ביוונית יפה שכל גוי שעובר את הגבול הזה נידון למוות. מה קרה לבית המקדש? המקדש עצמו היה בנוי באופן די מאסיבי ונראה שהרומאים לא רצו להקדיש אילים מיוחדים שיבקעו את חומות המקדש עצמן. המקדש חרב כי הוא לא היה בנוי כולו מאבן, אלא חלקו היה בנוי מעץ. הרומאים ככל הנראה הציתו אש והיא תפסה את העצים, אחרי שהם התמוטטו, הם גרמו שהמקדש ייפול. נראה שהרומאים לא הקדישו כוח וזמן להחריב את בית המקדש, וממילא סביר שגם אחרי החורבן חלקים של הבית נשאר עומדים בצורה כזו או אחרת. היו אנשים שחשבו שבמטבעות של בר כוכבא יש דבר שדומה לשערי המקדש. בר כוכבא לא היה יכול לגייס את המשאבים לבנות את המקדש מחדש, אבל יכול להיות שבזמנו עדיין היו חלקים שנשארו מהמקדש וכך נראה גם מסיפור שסופר על רבי עקיבא, שבו הוא כנראה נכנס לחלק מחורבות המקדש.

חורבן הבית

עושה רושם שבבית שני חורבן הבית היה המאורע המרכזי. לא היה אז ניסיון הגליה מסיבי מארץ ישראל, ובאופן יחסי לא נהרגו כל כך הרבה אנשים. ואם ניקח בחשבון שגם לפני החורבן היה נציב רומאי בארץ, אפשר לומר שבסך הכול הצד של גלות ישראל ואיבוד העצמאות היה יחסית קלוש. נכון שהייתה מלחמה ומתו הרבה אנשים אבל זה לא היה המוקד ולצער הלב זה גם לא דבר נדיר בהיסטוריה שלנו. בכל אופן, זה ברור שבבית שני עיקר המוקד של האבלות, הזעזוע הגדול, היה הזעזוע על חורבן בית המקדש. זה היה הדבר המשמעותי. היו צרות וגזירות גם קודם לכן, עם ישראל ישב תחת שלטון רומאי ישיר ועקיף הרבה שנים לפני החורבן ובמובנים רבים גם הרבה שנים אחרי החורבן נשארה ליהודים אוטונומיה מסוימת.

המרד הגדול פרץ בין היתר כי הרומאים לא הבינו את היהודים, הם הכניסו את הנשרים הרומאיים לירושלים. הרומאים נהגו בנשרים הללו מנהג פולחן, גם לדגל מתייחסים בכל מיני מקומות בצורה של קדושה אבל הנשרים הרומאיים היו בוודאי סוג של עבודה זרה בפועל. היו כמובן גם אנשים שדיברו על חופש מהשעבוד הרומאי, וכמו שזה קורה תמיד, החופש הזה שמדברים עליו תמיד יותר יפה מהחופש שבפועל אפשר היה להשיג. הרבה פעמים החופש והריבונות הם רק איזה עניין סמלי כשבפועל מצב העניינים מכתיב כפיפות למעצמה הגדולה. בפועל מדינת יהודה הייתה מדינת חסות, וכל הארצות כאן במזרח היו באותו מעמד, זו הייתה המציאות. לכן הרושם הוא שהמרד שהוביל לחורבן הבית היה תוצאה של התגלגלות אירועים לא חשובים ולא היה מבוסס על איזו עמידה גדולה או עניין בעל משמעות גדולה. אולי זו הסיבה לכך שבמדרשי חז"ל יש סיבות אחרות לפרוץ המרד, סיבות שהן עוד יותר "מצחיקות" כביכול: "על תרנגול ותרנגולתא חרבה ירושלים", הרושם העולה מהסיפורים הוא שאנשים היו מחוממים, ועל כל סיפור קטן דברים היו מתחילים לקרות.

סיפרו לי על מושב אחד בארץ שהיו בו שתי משפחות גדולות שכמנהג העולם היו מסוכסכות זו עם זו. הגיע יום הכיפורים והיה סכסוך על העליות לתורה. מתברר שהמשפחה הגדולה קיפחה את המשפחה הקטנה, אז הם התחילו לצעוק. היו צעקות בבית הכנסת, אנשים היו מחוממים אולי כי הם לא אכלו באותו יום, התחילו סטירות לחי ואגרופים, ואז הכניסו כמה מעדרים כדי להשתמש בהם להגנה והתקפה. בשלב כלשהו מישהו החליט להביא נשק, פרץ קרב יריות ונהרגו שלושה אנשים - הכול בגלל מפטיר.. זה סיפור עצוב שמדגים איך סכסוכים קטנים יוצאים משליטה ואם לא עוצרים אותם בזמן יש להם נטיה להתפשט הלאה. גם במרד הגדול היו כמובן קבוצות שונות

שרבו זו עם זו, גם אם יוספוס לא דייק בכל הפרטים - ברור שהסכסוכים הפנימיים היו חלק משמעותי מהתגלגלות המאורעות. לצער הלב, זו מחלה שעדיין מלווה אותנו. יש לנו עדויות מזמן השואה מהמרד בגטו ורשה. המרד הזה מלכתחילה לא היה בשביל לנצח או בשביל לפתור איזו בעיה, המרד היה בשביל לשמור את הכבוד, בשביל לא ללכת כמו שקראו לזה "כצאן לטבח". היו הרבה ויכוחים סביב השאלה האם לצאת למרד הזה, דנו בכך הלוך ושוב זה דבר שאפשר להבין אותו. מה שאי אפשר להבין זה שעד הרגע האחרון היו שתי קבוצות שלא התאחדו, אחת של השמאל ואחת של הימין. אם זה לא היה טראגי, זה היה מצחיק; יושבים אנשים ורבים בשאלה האם כשיבנו את המדינה היהודית, היא תהיה סוציאליסטית או קפיטליסטית? הם הולכים למות ועד הרגע האחרון הם לא הצליחו להשלים ביניהם. מדברים הרבה על הסיפורים שהיו בזמן בית שני, על הקטטות ועל המריבות ועל החורבן אבל יש סיפורים הרבה יותר קרובים שלפעמים אני רואה אותם ואני אומר: על מה אנשים מתקוטטים?

ובחזרה לעניין: הרומאים לא היו רחמנים, הם היו צבא כיבוש עם פוליטיקה ברורה, והעניין שלהם לעשות נקמות ושחיתות היה קטן מאוד. הם היו מעוניינים בשלטון על חבל ארץ מסוים, איך אנשים יתפללו לא היה אכפת להם. ובכלל צריך להבין שהכישלון של המרד וחורבן הבית לא היו דבר מפתיע, היו כמה מרידות בארץ ישראל שבלשון חז"ל נקראו פולמוסים וכולם דוכאו פחות או יותר ביעילות. כשהצבא הרומאי הלך לדכא איזה מרד אז כדרך העולם, שוטרים לא אוהבים לקבל מכות ואם הם מקבלים יותר מדי - הם מתחממים ומשיבים מלחמה בלי הרבה הבחנה. כל הפולמוסים הללו נגמרו בצורה זו או אחרת, היו כאלה שהיהודים הצליחו להחזיק מעמד אבל בגלל חוסר סדר, חוסר משמעת ודברים מן הסוג הזה, הם הפסידו קרב אחרי קרב. הציר של החורבן הוא לא ההפסד במלחמה ולא הפסד העצמאות, הציר הוא חורבן בית המקדש. חורבן בית המקדש זה מאורע שהחשיבות שלו היא הרבה מעבר לעניין שנחרב הבית, ובפרט שהיה נראה בהתחלה שיתכן שהוא יבנה מחדש בקרוב. בתקופת הביניים, אנשים אפילו לא רצו לחשוב שתהיה גלות כל כך ארוכה. ההנחה הייתה שתהיה תקופה כלשהי שבה הבית ישאר חרב ואז יהיה הסדר כלשהו ויבנו אותו מחדש.

על הרקע הזה אפשר להבין שההתנגדות של רבי יוחנן בן זכאי למרד הייתה מבוססת כנראה על שיקולים ריאליים. החכמים קראו למורדים מכל הסוגים "בריונים", כינוי שבוודאי אינו כינוי של שבח, הם התנגדו למרד לא בגלל שחכמי ישראל היו כולם רכי

לב אלא בגלל שהיו להם שיקולים טובים. השאלה שעמדה בפניהם הייתה בערך כך: רוצים מלחמה, למה? תהיה מפלה, למה? יהיו השלכות, למה? ולכן הם אמרו אם אי אפשר להתגבר על מה שקורה, צריך לסבול ולא לעשות מלחמה ולהרוג כל כך הרבה אנשים עם סיכוי קלוש כל כך לנצח. אלו היו חשבונות מאוד ממשיים. בחורבן הבית, רבן יוחנן בן זכאי רצה לצאת, הוא לא רצה לברוח, הוא רצה לצאת מפני שהוא חשב שהוא צריך לעשות דבר שהוא מאוד משמעותי. מה קורה כשאדם אומר: אני רואה שתקופה נגמרת, מה אנחנו עושים כדי להמשיך. הבעיה שלנו היא לא לעשות מלחמה בגויים, הבעיה שלנו היא איך להחזיק מעמד. זה שרבן יוחנן בן זכאי בנה את המערכת של 'זכר למקדש', זה מפני שהוא היה אחרון האשכולות, האדם השלם שהבין בכל הדברים ובכל החכמות. הרושם שלי הוא שרבי יוחנן בן זכאי ראה שזה לא שהפסדנו בקרב, אלא שהפסדנו במלחמה.

העולם שאחרי החורבן

השאלה של איך להחזיק מעמד היא שאלה שאנחנו בכלל לא מסוגלים להבין אלא באופן אקראי. מה פירושו של דבר שבית המקדש נחרב? כשבית המקדש נחרב פירושו שכל היהדות מקבלת עכשיו צבע אחר. היה עולם יהודי והעולם הזה היה קשור למקדש. גם אנשים שלא היו כל יום בבית המקדש היו קשורים באופן עמוק למקדש. על בבא בן בוטא מסופר שהיה מביא כל יום קרבן לבית המקדש. אני מניח שהיו אנשים שהביאו פחות, אני משער שחלק גדול מישראל לא עלו בשלושה רגלים. אבל הם כן הגיעו בכמויות גדולות בחג הפסח, הם הגיעו בחלקם בשאר הרגלים, הם היו שייכים במעמדות ובית המקדש היה באופן ישיר ועקיף מרכז החיים. כל דיני הטומאה והטהרה הם בעיקרו של דבר נובעים ושייכים למקדש ומה שנותר מהם כעת הם רק שרידים של מערכת הרבה יותר גדולה שהמרכז שלה הוא בית המקדש. כשאין בית המקדש, כשאין קרבנות כל העניין של טומאה וטהרה הרבה פחות משמעותי. זה לא משנה שמאתיים שנה לאחר החורבן אולי היו עדיין מחסנים של אפר פרה אדומה. זה לא כל כך קשה, כי הרי אין שיעור לכמות המים ואפשר לערבב ולדלל עוד ועוד. בהחלט ייתכן שעוד היו אנשים שהחזיקו אפר כזה וממילא אפשר היה במידה מסויימת לשמור על דיני טומאה וטהרה. ועדיין, השמירה השלמה יכולה הייתה להיות רק עם בית המקדש. יולדות למשל נטהרות בשלמות רק על ידי קרבן וללא בית מקדש אי אפשר היה להקריב את הקרבן. בתחומים מסויימים וויתרו על הקרבן: גר שמתגייר בימינו נכנס ליהדות בטבילה ומילה אבל בזמן הבית הוא

היה צריך לביא קרבן והקרבת הזה היה מעכב. כיום אנחנו מגיירים למרות שאין בית מקדש וכל גר צריך לזכור שיש לו איזה חוב למקדש, וכאשר ייבנה בית המקדש הוא יצטרך להקריב קרבן. ובכל אופן, זה לא רק העניין של אפר פרה אדומה, זהו כל המבנה בכללותו ולכן מכל דיני טומאה וטהרה נשאר רק זיכרון עמום. מכל המסורות וההלכות נשארו לנו רק מסכת אחת בבבלי ועוד קצת בירושלמי.

למה נשאר כל כך מעט? הרי דיני התורה שעוסקים בטהרות לא פחותים מהדינים שעוסקים בקדשים. אפשר להעלות סברה שהדינים של הקדשים הם דינים חיוביים. ולכן מי שלומד דברים של קדשים מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב קרבן, אבל דיני טומאה וטהרה לא שייכים לגדר הזה.

תראו, העובדה שנשארו לנו כוהנים זה סוג של נס. אדם עשוי לשאול, למה אני צריך לתת כבוד לכהן? הרי כבר אלפיים שנים הוא לא מקריב ולא משמש. הנקודה היא שהמעמד וההתייחסות המכובדת לכוהנים קשורים לעניין של זכר למקדש. זה שאני קורא לתורה את הכהן גורם לזה שאני זוכר את הכהן גם אם בפועל הכהן הזה לא עבד מימיו.

יש שני סדרים שלמים שנפלו עם החורבן וזה ביטוי לכך שהתמצית של החיים היהודים הלכה ופנתה לכיוון אחר. השאלה הכי בסיסית שאדם שואל את עצמו, נקודת היחס הכי בסיסית השתנתה. איפה המרכז שלי? בניין הכנסת? בית המשפט העליון? הנקודה הזו שיש דבר כזה נקודת הקודש, שהיא לא רק נקודת הקודש אלא גם הציר של החיים, אני יודע שהחיים מסתובבים סביב זה - זה הדבר שאיננו כששאלו יהודי לפני אלפיים שנה איפה נמצא מרכז החיים של עם ישראל, הוא ידע בדיוק איפה זה נמצא, וזה לא משנה אם הוא היה שם או לא.

אבל עכשיו, בחיים היהודיים שמהחורבן והלאה, יש חוסר והחוסר הזה עיצב באופן לגמרי אחר את העולם היהודי שלנו. חורבן הבית היה אירוע ספציפי שכמו שאמרת, מבחינה היסטורית התרחש כמעט במקרה אבל ההתגלגלות של האירוע הזה יצרה שינויים מרחיקי לכת עד שעולם שלם של הלכות מכל הסוגים בפועל לא קיימות עוד. לכן כשאני עומד אל מול הדברים הללו, אני יכול לראות איך חורבן הבית חוצה את ההיסטוריה שלנו. יש את ההיסטוריה של לפני החורבן ויש את היסטוריה של אחרי החורבן והיא היסטוריה לגמרי אחרת.

ושוב, צריך להבין, החיים, חיי הרוח וחיי הנפש של ישראל לא היו נמצאים רק במקדש. היו בתי כנסת בעולם היהודי גם כשבית המקדש היה קיים, כולל בתוך

בית המקדש. היה בית הכנסת בבית המקדש. זה לא נכון שעד אז היינו שקועים רק בחומריות וגשמיות ועכשיו אנחנו יותר רוחניים. זה כמו שאומרים לבן אדם בוא נעשה אותך יותר רוחני, נקצוץ לך יד ושתי רגליים, ותהיה רוחני יותר... המגע עם הקודש היה לראות את פני האדון ה'. אני בטוח שלא כל אחד ראה, אבל העניין הזה של תפיסת קדושה שהיא לא רק מופשטת היא דבר שהשפיע על כולם, ומאז החורבן כל החלקים השונים של ההתייחסות אל הקודש נעשו מופשטים, רוחניים וכמעט תיאורטיים וכל זה מפני שחתכו לנו את הרגליים והידיים, ונהיינו רוחניים כאלה.

קדושה גשמית

תראו, כשאני בחוץ לארץ אני עושה לפעמים תעמולה ציונית, לא מפני שמישהו מחייב אותי, אלא מפני שאני חושב על הנקודה הזו בדיוק. אני חושב, האם מדינה יהודית טובה לרוח היהודית? זה שהיא טובה לישיבות זה בטוח אבל האם היא הקימה תורה יותר משהיה אי פעם - אני מסופק. אבל עצם העניין הזה שכל תפיסת העולם היא שאתה רוצה להיות רוחני יותר ויותר מפריעה לי ואילו כאן בארץ נקודת הגשמיות היא עניין. יש אנשים שמנשקים כל רגב מאדמת ארץ הקודש. פעם כשבאו עולים לארץ הם היו מנשקים את האדמה, היום כבר לא מנשקים אותה. קדושת הארץ לא פחתה, אבל הם כבר לא מנשקים אותה, היום דורכים עליה. אנחנו פה כולנו מאוד מאוד גשמיים, בחוץ לארץ אני יותר רוחני, אם מישהו רוצה כל כך להיות רוחני יש לזה חומרים מאוד יעילים... ככלל, אדם חי בשני עולמות: עולם של חומר ועולם של רוח, ושניהם יונקים אחד מהשני. הרבה פעמים יש לי בעיה עם כל מיני אנשים רוחניים. רוחני יכול להיות טוב, יכול להיות של קדושה עליונה, אבל יכול להיות רוחני של טומאה ואפילו של טומאה שפלה. רוחני זה לא בהכרח טוב. אנחנו כבני אדם בנויים על הצירוף, וכשהצירוף הזה לא נמצא - יש משהו מקולקל.

אני חוזר לעניין, כשבית המקדש לא נמצא, המגע עם העולם הוא שונה. מגע של קדושה זה דבר שחסר. עם חורבן הבית אבדנו את כל זה. חלק מסוים ממהותם של בתי כנסיות ובתי מדרשות היא שהם סמליים. זה לא כך בבית המקדש. בבית המקדש יש נקודת ציון, אני יודע שהאבן הזו היא אבן קדושה, לא זכר ולא דמיון, זה חפץ קדוש, אם זה מזרק ואם זה בזיך. זה מופיע באחת הקינות אצל האשכנזים: איך הלכו לאיבוד כך וכך כלי שרת. זה נראה לי אולי קצת מצחיק להתגעגע לכלי השרת אבל יש בזה נקודה גדולה, נקודה שבה יש משהו ממש שהוא קדוש. אחרי שחרב בית מקדשנו עברנו תהליך קשה מאוד. אמת היא ששרדנו אבל השרידות הזו עלתה במחיר כבד מאוד וחלק מהקושי הזה הוא שנעשינו הרבה יותר מדי רוחניים. וחלק

מזה הוא שאנחנו בונים בתודעה שלנו עולם שבו הגשמי מבטא את הרע ואת החטא וחלק מזה הוא בגלל שאיבדנו את כל נקודות המגע עם הקדושה החומרית, הקדושה שמתייחסת אל הדברים - מקום, עניין, קרבן.

אני יושב וחושב: אם בית המקדש היה קיים כעת, מה זה היה עושה לאנשים? זה שיגדלו פה יותר כבשים זה ברור, כל כך הרבה חטאות היו צריכות להיות. אבל אני לא מדבר על גידול עדרי הצאן. יכל להיות שיותר טוב לעשות תשובה בפנימיות הלב, יכול להיות שטוב יותר שבן אדם ישבור את לבו ואולי להביא במקום זה כבש - זה לא בדיוק אותו הדבר. אגב, גם הדבר הזה לא כל כך פשוט. כי נניח שעברתי איזו עבירה, אני הולך עם החטאת שלי ואני פוגש את השכן גם כן הולך עם חטאת. אני שואל אותו מה עשית: אז הוא אומר: אני חטאתי באשת איש, ואני אומר אני רק גנבתי מגר את כל הכסף שלו. התיאור הזה לא כתוב לא בש"ס ולא בפוסקים, אבל תארו לכם כשבן אדם הולך עם בהמה - שואלים אותו בשביל מה אתה הולך איתה, זה בכל זאת גורם לשברון לב.

מה שאני רוצה לומר הוא שיש פן אחר, שאפשר להגיד עליו שהוא פרימיטיבי. אני אגב לא מכיר בן אדם שהוא לא פרימיטיבי מהצוואר ולמטה - ויש אנשים שגם מהצוואר ולמעלה הם פרימיטיביים. אני יכול לעשות השוואה עם פרה, עז, קוף או חזיר, ולהראות שמהצוואר ולמטה זה דומה מאוד. חלילה לי לעשות צנזורה על מחשבות של בני ישראל, אבל אם יבוא, לא המלאך המליץ אלא מלאך אחר, וירשום על מה חשבת היום - אני חושש שאצל אנשים רבים זה לא יהיה ש"ס ופוסקים.

כשהעולם נעשה רוחני נוצרות בעיות. האזהרה ראשונה היא שאדם שעושה את היהדות יותר רוחנית למעשה הופך את היהדות ליותר ויותר נוצרית, אחר כך ליותר ויותר פרוטסטנטית ואחר כך הוא ילך לכנסייה ביום ראשון. כי הכל הופך אצלו לסמלים ולרוחניות. אם יש אדם שהוא לא חכם ולא מלומד ובראש שלו יש מחשבות כמו של תלמידי חכמים אז נוצר עיוות בתמונת האדם שלו. מספרים שאחד בא אל הרבי ואומר לו: יש לי מחשבות זרות, אז הרבי אמר לו: אצלי הם מחשבות זרות, אצלך הם בנות בית... אז אם יש איש אחד שאומר קריאת שמע ואומר "למען תזכרו" ומתיז את הזי"ן כמה וכמה פעמים ואיש אחר נותן במקום זה פרוטה לצדקה - השאלה היא מה יותר שווה. היה פעם עולם מאוזן יותר, עולם שהיה יותר קשור אל הממשות וממילא העולם היהודי היה מתוקן יותר.

נניח שהיו דיני טומאה וטהרה, והייתי צריך לחשוב על מישהו האם אנחנו יכולים

להתחבק, להתנשק ולאכול יחד. נניח שהיה עולם שיש בו טומאה וטהרה - כל מיטה, שולחן וצלחת היא בעיה. מה זה עושה לחיים? זה עושה שאני באמת יורד לתוך הגשמיות של העולם. מישהו ששומר על טומאה וטהרה, היה מהלך בין הטיפין, זה עניין יום יומי, אפילו אם הוא לא סובל מזה. כל העולם הזה ירד בבת אחת עם החורבן. אני לא מדבר על זה ש"נשלמה פרים שפתינו", זה דבר טוב, אבל מה קורה אם אני צריך לאסוף את הכסף בפועל ממש בשביל להביא את הפרים הללו? זה עולם לגמרי אחר. זה שגלינו מארצנו, זה חלק אחד, אבל גם התרחקנו מהדבר הזה שנקרא הקודש הגשמי. האשכנזים, שבכלל היו בין גויים כאלה נהיו יותר רוחניים. הספרדים נוהגים לומר כשעולים לתורה: השם עמכם. לפני שבאו האשכנזים הם היו אומרים את זה בשם! כמו שכתוב בגמרא שככה מברכים אחד את השני. זה כתוב על בועז, ככה אמרו שלום, אפילו בזמן של ר' נתן, מאחורני התנאים. באו האשכנזים, והקימו את הממלכה ה"השמית". זה רק דוגמא לעוד התנתקות מהמגע עם הקודש עצמו.

תראו, כולנו חיים פה היום, כולנו אכלנו אחרי הצום, אני משער שאנשים אכלו משהו לא רוחני. אתם כאן קהל של יושבי אוהל, כשמדברים על זה עם קהל שיש בו רופאים וסנדלרים, ואומרים להם שהם שקועים בגשמיות, הם בוכים. מה עושה זה שמוכר ירקות ודגים, כמה הוא עובד קשה. יש אדם כזה, הוא שקוע כל הזמן בשאלה אם הדגים טריים או מסריחים. אבל האם יושבי האוהל האלה חיים חיים זכים וטהורים? יש את החלק הלא רוחני של המהות שלי, וגם החלק הרוחני לא כולו קדושה וטהרה. יש לנו חלקים שונים, ואנחנו חיים באופן כזה שמצד אחד, אנחנו כבני אדם לא נפרדנו מהאדמה, אבל אנחנו כבר לא הולכים על אדמה קדושה.

רציתי לדבר על מה זה חורבן בית המקדש, על כך שזה שינה את חיינו עד שאפילו קשה לנו לתאר שמהרה יבנה המקדש. תחשבו על זה, אם זה קשה לשמור כשרות - מסתדרים עם זה. תארו לעצמכם שאני צריך להתחיל לשמור על טומאה וטהרה. איזה מן עולם נהיה, עולם לגמרי אחר ושונה. העולם ההוא של הקודש והמקדש נחרב וזה הפך אותנו ליצורים עם עודף רוחניות, לא עם עודף קדושה.

לחלום על המקדש

מה אנחנו יכולים לעשות כעת? קודם כל לדעת שאיבדנו משהו. כשאני יושב ובוכה, אני צריך לדעת על מה אני בוכה. יש דבר כזה "במסתרים תבכה נפשי" ופרשו בגמרא: על "שניטלה גאוותם של ישראל..." "הקב"ה יושב ובוכה במסתרים על גאוותם

תראו, במלחמת ששת הימים, הבעיה לא הייתה המסגד. מקום המקדש היה כל כך לא חשוב בעיני כל הדוסיים, זה שהתיישב שם הוואקף זה כי פשוט לאף אחד לא היה אכפת. כשהיהודים הגיעו להר הבית, הם אמרו בעצם לערבים: אין לנו שום עניין במקום הזה. יש לנו כל מיני מחלוקות אם מקום המקדש הוא קדוש בזמן הזה או לא, ומה הוא בדיוק. בכל אופן, היה נוח להשאיר את זה, כי לא אכפת. ומה קורה אם יש בית שאנשים לא גרים בו - לא מפתיע שיהיו בו מזיקים. זו בעיה עם תפיסת העולם. לראשי אלפי ישראל העניין לא נוגע וזה נכון לא רק לגבי היהודים שהגיעו מהוגריה לפני 80 שנה, אלא גם לגבי רבנים אחרים. בסופו של דבר, על מה הם חולמים? היו חולמים שבעזרת ה' יבנו את הערים כיסלון וביטלון, שזרם לידם הנהר פישון.

החלום הזה הוא בעיה. כמה אנשים בארץ שלנו הלכו לישון וחלמו על בית המקדש? אנשים חולמים על כל מיני דברים בהקיץ או בשינה. כמה אנשים כאלה יש? מי כאן חלם על זה בשבוע האחרון? זה חלק מהעניין, כשיש לאנשים כל מיני תשוקות, חולמים עליהן. למה בית המקדש לא מופיע בחלום? מה לעשות, ישראל קדושים, בסדר. אם מישהו שר זמירות של מלווה מלכה ואומר: "אשרי איש שראה פניו בחלום". אשרי מי שיש לו חלום כזה, שבמקום לפגוש את המורה שלו מכיתה ג' בחלום, הוא הולך בדרך וחולם על אליהו הנביא. על מה אני חולם? אני חושב שלדברים האלה יש ערך ומשמעות במציאות. אם יש לבן אדם חלום על הר הבית, זה אומר שזה משהו שבתוך נשמתו. יש דבר שכתוב בסידור, ופשוט לי שמה שכתוב בסידור לא מכירים, במיוחד אם אומרים אותו שלושה פעמים ביום: "כי לישועתך קיוונו כל היום ומצפים לישועה". שואלים את האדם בשמים: צפית לישועה? אז מה אני אוכל להגיד שציפיתי לדברים אחרים? תראו, יש דבר כזה, בית קדשנו ותפארתנו. זה לא רק מילים שאני מגלגל. אני חושב עליו בחלום ובהקיץ. אם מישהו יתקשר אלי מחר ויגיד לי שהוא חלם בלילה על בית המקדש אז אולי השיחה הזאת הועילה משהו.

לבכות ולזוז

ליקוט לימי בין המצרים

בו אנחנו אמנם מכניסים לחיינו תודעה מסוימת של עצבות; ואולם תודעה זו עצמה היא ראשיתו של פתרון לעתיד.

(מתוך "החזרה אל הטראומה")

בבין המצרים צריך פשוט לכעוס, לעשות מה שקוראים לזה "ימי זעם". כשמישהו כועס הוא מתחיל לזוז. מי שלא כועס לא זז. הקדוש ברוך הוא נתן לנו חגים וזמנים לששון, וגם את שבעה עשר בתמוז ותשעה באב, ונתן לנו את התקופה באמצע, או שאנחנו הוספנו בעצמנו את התקופה באמצע לבכות, ליילל, להתפלל באפר ולעשות כל מיני דברים, ונניח שהשאלה שלי, השאלה שאני אומר לעצמי: עברו כך וכך ימים, ימי בין המצרים, וזה זמן שמקדישים לחשוב על דברים מסוימים, השאלה תהיה: מה אני עשיתי בשביל שהסיט הזה ייגמר? יכול להיות שישאלו אותך: בכית? ותוכל להגיד כן, אבל יכול שישאלו אותך: "מה עשית בעניין הזה?". כשישאלו אותי בשמיים, בין השאלות: עשית ככה, עשית ככה, אז ישאלו אותי אם ציפיתי לישועה - אז אמרתי את זה שלוש פעמים ביום שאני מצפה לישועה, ואמרתי בפירוש שזה על החשבון של

עצם שמירת זיכרונם של מאורעות שאירעו לפני 2500 שנה היא חלק ממהותו של עם ישראל. הגם שיש לעם ישראל מולדת גיאוגרפית, ההיסטוריה שלו היא מולדתו האחרת. הזיכרון ההיסטורי איננו מיועד לשמר תאריכים מסוימים; דבר זה הוא עניין להיסטוריונים מקצועיים. הזיכרון ההיסטורי בא לשמר ימים ומאורעות שהם בבחינת אבות-טיפוס למה שמתארע אחריהם. אפשר לומר שהמאורעות הללו נתפסים אצלנו כעין טראומות של ילדות. הרבה פעמים אין אנחנו זוכרים אותן, אבל רק לעיתים רחוקות אנחנו מסוגלים להירפא מהן בשלמות. דווקא האזכור של מאורעות שונים מן העבר הרחוק ושמירתם בזיכרון הפעיל הם, כשלעצמם, בגדר תרפיה. כאשר אנו חושפים את אותם מאורעות ונעשים מודעים להם, אין אנחנו מוחקים אותם; ואולם אנו מסגלים לעצמנו את היכולת להירפא מהם או, על כל פנים, להכיל אותם. בוודאי שאפשר לנסות למחוק ולשכוח את כל התאריכים והמאורעות הללו, אלא שאז הזיכרונות העלומים לא יעלמו אלא רק יהיו מסותרים, ויישארו כחידות ללא פתרון, כפצעים נסתרים שאינם נגלים בחוץ. כשאנחנו זוכרים את היום הזה וצמים

דברים שאינם כראוי, יש גוף חולה, יש חלק אחד ויש חלק אחר ושניהם נראים רע.

אפשר לראות את מבלי העולם ברחוב של תל אביב אבל לפעמים יותר גרוע לראות אותם בישיבות. הכול איור אחד והכל מציאות אחת והמציאות קשורה לכולם ונוגעת בכולם. בניגוד למה שאפשר לקוות אי אפשר לראות איזה קו עולה שאפשר לומר שבעוד שנה יהיה יותר טוב ובעוד חמש עוד יותר. לא בכלכלה ובביטחון ובוודאי שלא בפנימיות. לא רואים משהו עולה. יש בעיות הפרט והפרטים צריכים לעשות את המאמץ שלהם ויש בעיות הכלל וכשמגיעה העת - תקופת שלוש השבועות ואדם מתכונן שלא לאכול בשר לשבוע - הוא נזכר שגלינו מארצנו והמציאות שבורה.

(מתוך "שכינתא בגלותא")

איך אדם יכול להביא את המשיח? ייתכן שאם אדם היה קם, יוצא לרחוב וזועק זעקה גדולה ומרה: "ריבוננו של עולם, הבא את המשיח!" - תפילתו הייתה נשמעת במרום. אבל אם אדם אינו יכול להביא את המשיח באופן הזה, והוא בכל זאת רוצה ללכת לקראת ימות המשיח, הוא צריך לבנות בניינים של אמת; לעשות דברים, ולו גם דברים קטנים שיחזיקו מעמד לעולם, שיהיו "כְּהָר צִיּוֹן לֹא יִמוּט" (תהלים קכה,א); לקבל על עצמו החלטות שיעמדו לעולם; להתקדם אפילו צעד אחד, אבל צעד שיחזיק לעולם ועד.

מצפים לישועה; הקב"ה אתה לא מחשיב לי את כל הדברים האלה? אז ישאלו אותי משמים: האם ציפית לישועה כמו שאתה מצפה לארוחת ערב?

(מתוך שיחה בישיבת תקוע)

בלשון אחרת הייתי אומר: 'שכינתא בגלותא', השכינה בגלות עם מטוסים או בלי מטוסים. אין ספק בעניין הזה שהמקום הכי מסוכן ליהודים בעולם הוא מדינת ישראל. היו שחשבו שאם תהיה לנו מדינה הגויים יאהבו אותנו, מתברר שעדיין לא. אבל נביח שיפסיקו הצרות שלנו עם הערבים, ונביח שיהיה עשירות ושגשוג, נביח שהכול היה יושב טוב - זה עדיין לא זה. איפה יועצינו ושופטינו? איפה כל התיאור הזה? כל הציור הזה הלך מאיתנו ולא חזר. על זה יש לי מה לבכות וזו בכייה שאני יכול להבין אותה גם כשארין לי את שופטינו ויועצינו כעת. אני רואה את זה בין בעליבות בין בפאר, ואני יכול להגיד שככה לא היה צריך להיות. כל זה החלק שאומר על מה יש לבכות. אם יש דברים שאנחנו לא מרגישים אותם - כמו בית מקדש - עדיין יש דברים שאנחנו יכולים להרגיש את החסר שלהם. זה נמצא בקודש ובחול ורואים את זה גם כשנכנסים למקומות פנימה - כשרואים את המחסור ואת העליבות של המציאות. יש הרבה מה להזדעזע מהרשעים אבל האמת היא שהצדיקים של הדור - זה יותר מזעזע. כל העניין הזה הוא מהות אחת. יש הרבה

בסופו של דבר, לא את כל המעשים הגדולים ולא את כל המהלכים הגדולים אנחנו עושים. אנחנו צריכים לעשות את מה שאנחנו יכולים לעשות; ואנחנו יכולים לעשות גם דברים גדולים וגם דברים קטנים. אבל גם כשאנחנו עושים דבר קטן, אנחנו צריכים לדאוג שהדבר הקטן הזה יהיה דבר אמת. ביאת המשיח מתקדמת צעד אחרי צעד. היא איננה יכולה להתקדם כמו הליכה על קרח חלקלק, אלא כמו עלייה במדרגות. ייתכן שאלו הן מדרגות קטנות, אבל כל מדרגה היא מדרגה. וכאמור, המציאות של ימות המשיח לעולם לא תתמוטט.

ביאת המשיח היא צעד גדול לכל ישראל ולכל העולם, אבל אדם צריך לשאול את עצמו: איך אני בעצמי יכול להביא לימות המשיח. אדם מביא לימות המשיח אם הוא עושה צעד אחד שבזכותו זז בעולם משהו, גם אם הוא לא יעשה שום צעד נוסף. אם יהיו יותר ויותר אנשים שיעשו צעד כזה, אנחנו סוללים את הדרך ובונים את המדרגות כדי להביא לימות המשיח.

(מתוך התוועדות ג' תמוז)

ישנה השאלה: האם מעניין אותי המקדש? ואחת השאלות היא: מה עשית בשבילו? אם מישהו רוצה לבכות, יש הרבה על מה לבכות; יש מספיק צרות ישראל, והם נוספות והולכות. לפעמים הצרות בגשמיות משכיחות את הצרות ברוחניות. יש צרות בגשמיות וברוחניות,

בארץ יש את שניהם, במקומות אחרים זה מתחלק. בוודאי יש על מה ליילל, והשאלה היא: מה אני הולך לעשות עם זה? חז"ל אומרים ש"כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו" (ירושלמי יומא ה.). אם הוא נחרב - אז צריך לבנות אותו.

אפשר לראות את כל הימים האלה של הצומות והתעניות והאבלות ושאר הדברים, ושזה ירגיז אותי: אני פשוט אכעס על זה. וכשאני אכעס, אז קודם כל יש כעס כלפי מעלה - יש פסוק שהוא הפלא ופלא: "המזכירים את ה' אל דומי לכם" (ישעיהו סב,ו) תנדנדו לו, זה מה שהנביא אומר. תנדנדו לו עד שהוא יבנה מחדש את בית המקדש. אם לקחתי ממישהו דבר והוא מתייאש מזה ואומר: חבל על דאבדין, חבל על מה שהיה - אחרי שהוא מתייאש, לפי ההלכה, אף אחד לא הולך להחזיר לו אותו. אם בן אדם לא מתייאש, והוא עדיין מחזר ומחזר ומחזר איפה מוצאים את האבידה שלו - במקרה הזה צריך להחזיר לו את האבידה. לכן הוא אומר: "המזכירים את ה' אל דומי לכם". אם אני אומר שלא התייאשתי, שזה עדיין חסר לי, אז בסוף ה' יכול להגיד: אני לקחתי, אני אחזיר את זה בחזרה.

(מתוך "לכעוס על החורבן")

על מה אנחנו בוכים? אנחנו בוכים על זה ששום דבר איננו כתיקונו, יש לנו עולם

בוודאי מיליונים רבים של יהודים ששאלה זו נשאלה על ידיהם. מסופר שפעם שאלו את "בעל התניא" את השאלה הזו והוא אמר כך: המשיח שיבוא - אתם לא מעוניינים בו, והמשיח שאתם מעוניינים בו - לא היה מעולם ולעולם לא יגיע.

כשאני הולך ברחוב ושואל אנשים מה יהיה כשיבוא המשיח? אנשים אומרים: המשיח ידאג שלא יהיה לי גרעון בבנק, שלא יזלו לי מים מהמרזב הזה, שהבת שלי תתחתן. כשיבוא המשיח הוא יפתור לי את כל הבעיות - בשביל מה המשיח בא אם לא בשביל זה. אנשים מדברים על זה בגדר של משהו שעל ידו יתמלאו כל הציפיות אבל לא נראה שזהו תיאור שקשור לביאת המשיח.

חכמי ישראל נתאוו לביאת המשיח, לא לשלטון, אלא נתאוו לסוג של תנאי חיים שבהם המהות הפנימית של עם ישראל תתגלה. כאשר יבוא המשיח התנאים החיצוניים הגדולים יגיעו להשלמה וכיוון שיגיעו להשלמה יהיה אפשר להמשיך קדימה בדרכים אחרות.

(מתוך "על מה אנחנו בוכים")

התמונה הגדולה, הציור השלם של איך העולם של היהדות צריך להיות, זהו העניין של ביאת המשיח. זוהי המהות של הצום, של האבלות ושל הבכיות בכל השנה ובמיוחד בימים האלה. אנו רוצים משיח עכשיו - לכל עם ישראל, לכולם, לגרועים ולגרועים עוד יותר, משום

שאפשר להסתדר איתו אבל במובן בסיסי מאוד הדברים אינם כתיקונם. בהיקף כולל בית המקדש הוא סוג של נקודת ציון לעולם שלם של הלכות שנעדרות מחיינו, עולם שלם שלא ברור מה יהיה עליו. מדברים הרבה על תר"ג מצוות, איפה יש לנו תר"ג מצוות? יש לנו אולי חמישית ששייכת בפועל וגם החמישית הזו לא תמיד שייכת לעולם של היום יום. המכלול השלם של התורה והמצוות במלוא הקיפן הוא המבנה האידיאלי של מלכות ישראל, את מלכות ישראל במובן הזה אנו חסרים.

כל עניין האבל והאבלות קשור לתמונה הגדולה. האבל קשור לכל הציור הפנימי שלנו כעם, כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש", כדבר שיש לו שלמות, לא רק מבחינת החוויות אלא גם מבחינת המציאות - כל זה איננו. אנחנו חיים רק בקטע אחד של התמונה, התמונה השלימה היא כל כך רחוקה שכבר שכחנו אותה, שכחנו ולא שכחנו, על זה אנחנו בוכים.

(מתוך "על מה אנחנו בוכים")

אחד מגדולי ישראל שאל מתי יבוא הקץ? התשובה שהוא קיבל הייתה פסוק: "מישאל ואלצפן וסתרי" (שמות ו, כב), צריך לקרוא את זה כך: מי שאל, ואל צפן - סתרי, הוא שאל והקב"ה צפן את התשובה לשאלה הזו וזה סוד של הקב"ה. אולי אותו רב לא היה שבע רצון אבל הוא על כל פנים קבל תשובה. את השאלה הזו שאל לא רק האיש הזה אלא

שכולם הם חלקים של הגוף היהודי. אני מדבר על הגוף היהודי לא כגוף של אדם מסויים אלא כגוף של העולם היהודי ממכלול, כגוף אחד.

(מתוך "על מה אנחנו בוכים")

משיח, לכן אני יכול לומר גם על עצמי שיקויים בי, אני פלוני עבדך בן פלונית אמתך, שינוח עלי רוח עצה וגבורה - אני מבקש את זה על עצמי, על המשפחה שלי על הילדים שלי.

(מתוך "להביא לימות המשיח")

ברגע שאדם חושב מה אני יכול לעשות, כדי שיהיה "ובא לציון גואל", מה אני יכול לעשות כדי לבנות אבן שתהיה נדבך למקדש - מתברר שיש המון דברים והמון תחומים, בפרט אם אני מודע למימדים הגדולים של העניין ושל התיקון שצריך לעשות לעולם בכללותו. רק בארצנו הקטנטונת יש דברים רבים מאוד שאפשר וצריך לעשות. הרי כמה בעיות יש בעולם שלנו, יש בעיות שמתרחשים בעולם במגזרים שונים, תארו לכם שמישהו היה אומר שהוא מקדיש את חייו לילדים נכים, לא עיסוק שאדם עושה מהצד בין העבודות שלו - מתנדב במשך שלושה ימים בשבוע למשך חצי שעה, אלא כרעיון, כמשימה. אני חושב על העניין שיש ילדים שנולדים נכים ואני בוחן את הבעיה הזו ואת כל הפרטים שלה, איפה הם לומדים ומה הם יכולים לעשות ואיפה הם יכולים להשתלב בתוך החיים שלנו - ואני אומר לעצמי: זה נושא ואני רוצה לעסוק בו. אני בכוונה לא מדבר על עניינים של רוחניות, יש המון דברים וצדדים שיכולים להביא לביאת המשיח, אז אולי אני לא יכול לעשות את כל הדרך אבל החתיכה הזו היא דבר שאני יכול לעשות.

אני לא אומר פה לאף אחד שעכשיו צריך לעשות את התוכנית המסכמת של איך מביאים את המשיח, אני מדבר על ההרגשה של החובה. אני לא יודע את נבכי לבבו של כל אחד מכם, יכול להיות שיש כאן מישהו שמרגיש את החובה הזאת, אבל זו צריכה להיות חובה פרטית של כל אחד ואחד. זה לא ענין של דרשה, זה פירוש פשוט של תפילה שכולנו אומרים. כשמגיעים לבית הכנסת בימים טובים המנהג הוא שפותחים את ארון הקודש ואומרים את "ג מידות הרחמים שלש פעמים או פעם אחת ואחר כך אומרים תפילה, יש תפילה של הימים הנוראים ויש של תפילה של שלושת הרגלים. בתפילה של הרגלים יש נוסח מאוד מוזר, אנחנו אומרים 'ויקויים בנו מה שכתוב: "ונחה עליו רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'", השאלה היא: מה פתאום שזה יקויים בנו? הרי הפסוק הזה נאמר על המשיח, ופה אנחנו אומרים בתפילה שזה יקויים בנו, מה הפשט של זה? את השאלה הזו שאלו אנשים הרבה דורות, אחד הפירושים שיש בזה על דרך הפשט הוא שיש צד שכל אחד מישראל הוא אמנם לא משיח בשלמות אבל הוא ניצוץ

(מתוך להביא לימות המשיח")

כבר לא יכול לאכול. יש אנשים שמתים מזה בגשמיות, יש אנשים שמתים מזה בנשמתם. הבעיה הזאת שהוא לא חסר לי, זה מפני שאני כל כך הצטמקתי שבאמת זה לא חסר לי. כמו שקורה שבן אדם יכול לחיות בלי תפילה, בלי תפילין, בלי שבת, בלי יום הכיפורים - הוא יכול לחיות, והוא לא מרגיש.

היו יהודים שבכל פעם שהיה מגיע יום כיפור, היה משהו ככה בוחש להם, יכול להיות שהם היו אוכלים דווקא בשביל זה, כדי שזה לא יציק להם.. סיפרו לי שיום אחד ישבו שלושה אנשים והם ישבו ואכלו כדרך האוכלים, במסעדה בפרז. ואז אחד אומר לשני: "תראה, אנחנו שלושה בנים של רבנים - ואוכלים טריפות ביום הכיפורים" - הגיע יום הכיפורים וזה עדיין היה מקשקש לו. אמנם, זה לא מנע אותו מלאכול טרפות, שקצים, רמשים. יכול להיות שלבניו אחריו, אם יש לו, כשמגיע יום הכיפורים, זה סתם יום, יום אחד.

מה קרה להם, לאנשים האלה? מה שקרה להם זה הצטמקות המעי, הצטמקות הנפש מחמת המחסור. מפני שאם אני מונע מאדם משהו, אחרי זמן - כבר אין לו שום רצון. זו הבעיה של אנורקסיה, שאלה שהם אנורקטיים לפעמים כבר מגיעים למצב שהם יודעים שהם צריכים לאכול, אבל אין להם שום כוח לאכול, הם לא מסוגלים יותר לעשות את זה.

אותו דבר קורה כלפי בית המקדש. אנשים מאבדים את התחושה לגבי איך צריך להיות, ומתחילים לקבל את המצב,

יש תורה בליקוטי תורה על העניין של 'שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים', וזה ברור מן הפשט ומן הגמרא, שהפירוש הוא שאחרי שיבת ציון אנחנו נראה שהחיים שלנו עד עכשיו היו כמו חלום, ולא ההפך. וברור שזה הפשט. מה קורה כשאני נמצא בחלום, אני יכול להיות במציאות בלתי אפשרית, כשאני חולם אני יכול להתקיים במציאות מדומה, ובתוכה אני לא מרגיש שחסר לי משהו. להיות בגלות זה להיות בחלום, יכול להיות שאין לי שתי רגלים, אין לי שתי ידים אבל זה לא מפריע לי. ובמובן מסוים אני נהנה מן הקיום הזה. היו אומרים ששבת חזון היא שבת שרואים בה את בית המקדש, אבל עיקר העניין הוא לראות שהקיום שלי הוא רק חלום, כדי שאני לא אחשוב שהקיום שלי הוא אפשרי, כדי שלא אתרגל למצב של הגלות.

(מתוך שיחה בישיבת תקוע)

אפשר להגיד שבאופן רוחני, מה שקורה ליהודים עם בית המקדש, זה מה שקוראים לו ברפואה "אנורקסיה" - אחרי זמן זה כבר נהיה מחלה. קודם אני השתדלתי לא לאכול, והתאמצתי לא לאכול וכשאני רציתי זה נמנע ממני, אחרי זמן, המעי כל כך הצטמק שאני

אני לומד, אני שומע, אני קורא - שום דבר לא עושה עלי רושם. אני שומע - והכל בסדר. יכול להיות שאני אומר את זה, יכול להיות שאני לא אומר את זה - ועדיין התגובה שלי היא: בסדר, שמעתי.

בתניא יש עצות לזה, אני לא יודע אם העצות עובדות. טמטום הלב בא מזה שהבן אדם נעשה כמו עץ. אז מה עושים לאיש הזה? לשבור אותו, להכות אותו. ואגב, לפעמים זה מועיל. סיפרתי לכם כבר בפעם הקודמת על כלבי ים שיש להם מסתמים באוזניים, הם ככה עשויים. כשהם צוללים הם סוגרים גם את האוזניים וגם את הנחיריים, ואז הוא יורד, צולל, ושוב יוצא ופותח אותם בחזרה. זה חוסך המון בעיות. זה מה שעושים כלבי הים. לגבי דברי מוסר, יש לאנשים מסתמים, כמעט לכולם. אדם שומע דברים, וסותם את הפתחים המתאימים, ובאמת שום דבר לא קורה.

אני מדבר לא כל כך על הצד של "אוי מה היה לנו", אלא על הצד של "איך אנו עושים שלא יהיה לנו עוד", אז על ידי זה אני עושה איזו נקודה של תיקון, והנקודה הזו של תיקון יכול להיות שהיא לא תרחיק ללכת הרבה, אבל ללכת לאיזשהו מרחק זה בעצמו דבר מועיל.

(מתוך "לכעוס על החורבן")

את הסטטוס קוו. אני מקבל את זה, ומקבל את זה בשלמות; אני אולי מצטער באופן תיאורטי, אבל זה לא מכאיב לי, ואני בוודאי לא עושה שום דבר. באופן תיאורטי, יש המון אנשים שיש להם רצון טוב לשנות את כל העולם מקצה לקצה, לנסות לעשות דברים יותר טובים, אבל - בוא נגיד כך - זה לא ידיר שינה מעיני ותנומה מעפעפיו.

(מתוך "לכעוס על החורבן")

אם אני דוקר באצבע והוא מזיז את הרגל - שום דבר לא נפגע במערכת העצבים שלו. מה יקרה אם דוקרים מישהו בידיים, ברגליים, במקום אחר - והוא לא מגיב? אז הוא חולה והוא צריך לדעת שזה מצב גרוע מאוד. צריכים לעשות לו תחיית המתים, שזה לא דבר פשוט. אנחנו מנסים ללמוד להיות יהודים, אנחנו מנסים איכשהו ללמוד להגיב לזמן, להיות עם רגישות לזמן. שנבכה בתשעה באב ונשמח בשמחת תורה ולא להפך. זה עניין של רגישות, להיות רגיש לחילופי הזמנים. קורה שמגיעים ימי בין המצרים, ובן אדם באמת מרגיש את העניין הזה ואת החיסרון, מפני שמזכירים לו. מה קורה אם בן אדם לא מרגיש את החיסרון בימי בין המצרים, אלא מרגיש אותו בדיוק בחנוכה? זה גם כן משהו. אם הוא לא מרגיש לא פה ולא שם - קודם כל יש לי עכשיו סיבה לבכות: למה אני כמו בול עץ? מה שנקרא בתניא: "טמטום הלב".

שמע ישראל

”

אני יושב וחושב על שארית ישראל. ומה אני רוצה לעשות לשארית ישראל? "שמור שארית ישראל" - אני רוצה ששארית ישראל תישאר. גם לגויים אני מנסה להסביר, שהקיום שלנו הוא הקיום של העולם. לא מזמן אמרתי לאדם אחד שכמו שהעולם מלא בכל מיני יסודות - פחמן, מימן, הליום ועוד - ומתוכם יש כמה יסודות, פחות מאחוז אחד ממה שיש בעולם, שהם יסודות רדיו אקטיביים, כלומר שכל הזמן הם פועלים ומוציאים מתוכם אנרגיה, והם אלה שמחזיקים את העולם ומפעילים אותו - כך אנחנו, עם ישראל; אם ישמידו אותנו, העולם יגווע לא הרבה זמן אחרינו.

אני מבקש: "שמור שארית ישראל", אבל אינני מבקש רק שנישאר בחיים ושלא יהרגו אותנו, אלא: "שמור שארית ישראל... האומרים שמע ישראל". זהו הדבר שאני רוצה תמיד - כשאני יושב וכותב ספרים, מדבר דיבורים או כשאני מגיע לכל מיני מקומות נידחים, לא עלינו, שנראים כאילו הם כלל אינם מקומות לבני אדם. מה אני עושה שם? אני שם בגלל המשפחה. ומה אני מנסה לעשות למשפחה? לפעול ככל יכולתי שהם יאמרו 'שמע ישראל'. את הדבר הזה אני מנסה לעשות לכל אלה שאני יושב איתם, הקטנים עם הגדולים. את הדבר הזה אני מנסה להנחיל כמה שאני יכול לכל מי שאני פוגש - שיגידו 'שמע ישראל', שישאגו 'שמע ישראל', ש'שמע ישראל' יהיה בתוכם.

”

(התוועדות ג' אב, תשע"ב)

הקדמה ומבוא

בשער "שמע ישראל" תמצאו ליקוט יקר מפז שיש בו דוגמיות ממצות של האופן שבו חשב הרב עדין על העם היהודי, על הבעיות היסודיות שעומדות בפניו ועל החובה והאחריות שיש לכל יהודי על עתידו וגורלו של העם היהודי. בדפים שלפניכם תוכלו למצוא גם מאמרים יסודיים המנסים להגדיר את העם היהודי אבל גם שיחות הממריצות לפעולה. מה שעומד על הפרק הוא בפשטות עצם יכולתו של העם היהודי לבטא ולחיות את יהדותו, עצם יכולתו להישאר כיחידה בעלת משמעות, כמשפחה וכעם שאומר "שמע ישראל". הדברים הללו נוגעים לא רק ליחיד אלא גם לקהילה, לעם ואפילו למדינת ישראל. מי שיקרא בריכוז וברצינות את המאמרים השונים ימצא לא רק חומר למחשבה אלא גם תודעה שלמה על המצב היהודי, תודעה שמאתגרת את ההנחות המקובלות.

צעד קדימה

חרסון, אדר תשנ"ז

יושב לבד ולומד ומתפלל כל הזמן, כמעט כמו נזיר בתא. היו אנשים שחיו כך חמש, עשר, עשרים שנה, ואפילו כל חייהם. ובכן, הבעיה הייתה, איך להגיע לאותו ר' חייקה, אשר שום אדם לא נפגש איתו ישירות; איך למשוך אותו, שיצא מחדרו החוצה.

מנהיגות התנועה שלחה לשם כך לאמדור את אחד מראשיה, הרבי הראשון מקרלין, רבי אהרון. האיש הזה היה אדם יוצא מן הכלל מהרבה בחינות, ויש עדויות פנימיות וגם חיזוניות לכך שהיה לו כוח מגנטי ממש לגבי הזולת. הוא היה איש צעיר, שנפטר בגיל 36; והוא היה גם עני ובודד ובלי שום תואר. הוא היה עובר מעיר לעיר, קורא לזקני העיר ומודיע להם שברצונו לשנות את תקנות או חוקי הקהילה, והם היו משנים אותם. אנשים פשוט פחדו ממנו; אמרו שאף אחד לא היה יכול לעמוד בפני מבטו.

ובכן, הוא הגיע לעיר אמדור, והודיע שבמשך כמה שבועות הוא ידרוש דרשות בעיר. הדרשה הראשונה שלו עשתה רושם גדול מאוד, וכל בעלי ההבנה והידיעה שבעיר לא חדלו מלדבר בה. הדרשה השנייה שלו הייתה מוצלחת

אתחיל בסיפור שהוא ככל הנראה סיפור אמיתי, והוא חלק מההיסטוריה של ראשית התנועה החסידית. בדרות הראשונים, החסידות הייתה כמעט תנועת מחתרת. כאשר היו מוצאים באיזשהו מקום אדם, שהתאים מבחינת האישיות ומבחינת האופי, היו נציגי התנועה מנסים לגייס אותו לשורותיהם. בדרך-כלל היו אנשי התנועה מחפשים לצרף אליהם אנשים בעלי אישיות עצמית, ולפעמים גם אנשים חכמים, אנשים קדושים, וגם כאלו שבבוא העת יהיה להם כוח להשפיע על בני מקומם.

הסיפור הזה מתאר איך הכניסו לחסידות אדם, שאחר כך הפך בעצמו להיות מנהיג בתנועה. האיש הזה - שמו היה ר' חייקה, שזה הקטנה של השם חיים - גדל, ואחר כך גם פעל, בעיר אמדור שבליטא, עיר לא גדולה שקיימת עד היום. הקושי העיקרי בגיוסו של ר' חייקה היה, שהוא היה אדם שאף פעם לא יצא החוצה. באותה תקופה היו אנשים שנקראו "פרושים" אדם כזה היה יושב לבדו בחדר, לא היו לו משפחה וילדים והוא גם לא היה פוגש אף אחד; היה מי שדאג להביא לו אוכל, והוא עצמו היה

להגיד אותו במשפט אחד. העניין הזה אינו קשור דווקא למקום הזה, לזמן הזה,

הבעיה המרכזית שלכם היא לא "כמה עשיתי", אלא "מה עוד יש לי לעשות"; לא כמה הצלחתי לעשות עד עתה, אלא מה העבודה שעומדת לפני; לא העובדה שזחלתי זחילה אחת קדימה מתוך החור שלי, אלא לאן אני צריך ללכת עכשיו

או אליכם כאנשים פרטיים: הוא נושא ששייך לכל הזמנים, לכל המקומות ולכל בני האדם.

למעשה, שום דבר בעולם אינו יכול להישאר יציב לגמרי. יש דברים שהם יותר יציבים יחסית; אבל ככלל, היחס

עוד יותר מהראשונה, ואי אפשר היה שלא לשמוע עליו. ואולם מבחינתו של ר' אהרון, כל זה לא נועד לאנשי העיר, אלא כדי להביא אליו את אותו איש סגור ומסוגר, את ר' חייק'ה. וכך הוא נשא סדרה של דרשות ארוכות, מלומדות ומורכבות ביותר, עד שיום אחד אותו הגיעה שמעו גם לר' חייק'ה, על אף שהיה ספון בדי אמותיו. ר' חייק'ה אמר לעצמו, שלא ייתכן שתלמיד חכם שכמותו לא יבוא לשמוע דברים נפלאים מפיו של אדם יוצא מן הכלל שכזה; והוא יצא מתאו ובא לשמוע את הדרשה.

כאשר ר' אהרון ראה את ר' חייק'ה, הוא לא דרש שום דרשה, אלא אמר רק משפט אחד: "אז מען ווערט נישט בעסער, ווערט מען ערגער", כשלא נהיים יותר טוב, נהיים יותר גרוע; קיפל את הטלית, יצא מהעיר ונעלם. ר' חייק'ה, אשר חשב עד אז את עצמו לאיש קדוש, פרוש, ולמדן, שמע את המשפט היחיד הזה, והוא לא נתן לו מנוח. הוא כל הזמן חשב: אני אולי בסדר, אבל אני לא נעשה טוב יותר. וזה כל כך הציק לו, עד שבסוף הוא יצא מן העיר שלו והתחיל לחפש את הרב הגדול של החסידים. וכשהוא מצא אותו הוא ונשאר שם, עד אשר בסופו של דבר הוא נשלח בחזרה לעירו.

אילו היה לי כוח כמו לאותו ר' אהרון, הייתי משאיר גם אתכם עם המשפט האחד הזה והולך לי; אבל כיוון שאיני חושב שאני כל כך מוצלח, ארחיב כעת את הדיבור על דבר, שבעצם אפשר

הכלל, ובמובן מסוים אפילו היסטורי. אבל יש לכך עוד שני צדדים. האחד הוא אובייקטיבי לגמרי. כשאני יותר מאפס, הרי זה הישג בשבילי, אבל זה אינו הישג אובייקטיבי; שכן בקנה-מידה אובייקטיבי, זה עדיין די קרוב לאפס. הצד השני הוא הצד הסובייקטיבי. מעבר לשאלה עד כמה עוד אפשר להגיע, ישנה השאלה, כמה זמן יכול אדם להישאר פחות-או-יותר באותה מדרגה.

...

ובכן, עכשיו אני פונה אליכם כאילו הייתם בני אדם. ולכן הבעיה המרכזית שלכם היא לא "כמה עשיתי", אלא "מה עוד יש לי לעשות"; לא כמה הצלחתי לעשות עד עתה, אלא מה העבודה שעומדת לפני; לא העובדה שזחלתי זחילה אחת קדימה מתוך החור שלי, אלא לאן אני צריך ללכת עכשיו. וברור, שהן הדרך הפרטית-האישית והן העבודה שלכם כמורים, כמדריכים, כאנשים שצריכים להוביל אחרים, היא אדירה. פה ושם רק נגענו, גם באופן אישי וגם באופן כללי, רק בשוליים של הבעיות העומדות בפנינו.

אנו, כעם וכאנשים פרטיים, עובדים כעת נגד הזמן, וזאת משתי סיבות. הסיבה הראשונה היא שהמצב הדמוגרפי של העם היהודי בכלל, ולאין ערוך יותר - של העם היהודי ברוסיה, הוא פשוט קטסטרופלי. הנתונים הפורמליים לגבי רוסיה הם, שעל כל עשרה יהודים שמתים נולד בערך ילד יהודי אחד; ואמרים שבאוקראינה היחס הוא קצת יותר טוב:

הוא דיאלקטי, כלומר: ככל שדבר יותר חי, הוא פחות יציב; רק דברים שאין להם שום אינטראקציה עם שום דבר נשארים יציבים במשך זמן ממושך יחסית. כלומר: כל הדברים שבעולם, שיש להם איזושהי אינטראקציה עם העולם, אינם יכולים להישאר באותו מקום, כדי לשמור על מצבם הקיים. וזה נכון ביחס לכל דבר, ממשק בית ועד להנהגת מדינה, מאדם פרטי ועד לחברה שלמה, וגם בעולם החי והצומח: כל מה שלא משקיעים בו עבודה נוספת, מאמץ נוסף, ומנסים להשאיר אותם במקום - יורדים, הם לא נשארים באותה דרגה. הדבר הזה נכון בכל מקום ובכל דרגה שבה אנשים, חברות או דברים נמצאים: כל דבר שאינו מתקדם, בהכרח הוא נסוג.

הדברים האלה הרבה יותר בולטים, נכונים וכואבים במציאות של ההווה, ובפרט בזמנים הללו ובמקומות הללו כאן, ברוסיה. אמנם לגבי לא מעט מביניכם - ואולי כולכם - עצם העובדה שאתם יושבים במקום כמו זה, בתוך חברה המזהה את עצמה כחברה יהודית, עם איזה שהוא אלף-בית יהודי, ושומעים דברים כאלה - זה שינוי אדיר מלא-כלום למשהו. ולכן כשבאים אליכם אנשים מבחוץ, הם גם חולקים לכם מחמאות על כך, וזה לא פלא: מי שמתחיל מאפס, בשבילו כל דבר שהוא הינו בגדר שינוי גדול, הישג ענקי.

באופן תיאורטי זה בוודאי נכון: השינוי מאפס למשהו הוא דרמטי, יוצא מן

אולי 1 ל 9. במלים אחרות, לא צריך לשלוח אף אחד להרוג יהודים; הם מתים מעצמם. התופעה הזו היא מורכבת: חלק נובע מזה הוא תוצאה מכך שחלק מהאוכלוסייה היהודית שנשארה הוא אנשים זקנים ובודדים שאינם מתרבים, וחלק ממנה הוא האווירה הכללית ברוסיה, שקיימת גם אצל היהודים. בסופו של דבר, כל מקום שבו נולדים ילדים הוא מקום שעורך הצבעה ומצהיר: אני מאמין שיש עתיד. במקום שבו אנשים אינם מאמינים שיש עתיד, שם לא נולדים ילדים. זה הוא רק הצד הפיזי הפשוט של העניין, הנוגע לאנשים השייכים לעם שלנו מבחינה אתנית, וזה לא אומר שום דבר מעבר להגדרה אתנית מאוד מטושטשת.

הסיבה השנייה היא שאלת הזהות היהודית. אני לא צריך לספר לכם גם אלה שמבחינה אתנית שייכים לעם היהודי, גם האנשים האלה ששם המשפחה שלהם הוא שפירו, או רבינוביץ, או זלמנסון, ברובם הגדול הם שייכים לעם היהודי רק מבחינה אתנית, מבחינת המוצא; אבל מבחינה אפקטיבית, כאנשים חיים שיש להם שייכות לאומית או שייכות אנושית פרטית, הם לא שייכים לתמונה, וזה לא משנה הסבא שלהם היה רב או האבא של הסבא היה צדיק. היה מי שקרא לזה תרבות של תפוחי אדמה; ומדוע? כי בתפוחי אדמה החלק הטוב קבור באדמה, ואילו מה שנמצא מעל האדמה לא שווה הרבה. את מה שצומח מעל לתפוחי האדמה אפשר, אולי, לתת

כאוכל לפרות, ולפעמים גם זה לא. כשיש עם שלם, שבמקרה הטוב אפשר לומר שיש להם פרחים של תפוחי אדמה, זה לא דבר חי.

זה לא בא להגיד לכם שהעולם הוא שחור; אתם יודעים את זה בעצמכם, אני לא צריך לספר לכם את זה. היתרון שלי הוא בכך שאני לא גר בחרסון, לא בדנייפרופטרובסק ולא בניקולאיב, ויכול להסתכל על הדברים מבחוץ; וכשאדם רואה תמונה רחבה, זה לפעמים הרבה יותר ברור מאשר כשמסתכלים בפרטים הקטנים. מה שנובע מזה הוא, שאותם אנשים הנמצאים בפנים, בתוך הגרעין - יהיה אשר יהיה - של חיים יהודיים, צריכים לעבוד פי-חמישה, פי-עשרה, כדי להשיג איזשהו הישג שיוכל לעמוד אפילו בפרופורציה אל מול הבעיות. במקום שבו כולם חולים בכולירה, מי שזה עתה הבריא מהמחלה צריך לדאוג לעיר שלימה. מבחינת החיים היהודים, המקומות שאתם נמצאים בהם נראים בערך כמו בתוך מגיפה, אחרי מגיפה; ומי ששרדו אחרי הקטסטרופה חייבים לטפל לא באיש אחד, אלא באלפים רבים. הם יכולים לומר: אבל לפני שלושה שבועות, או שלושה חודשים, גם אני עצמי הייתי חולה! אבל זה לא משנה, כי אלה שנמצאים מסביב הם עוד יותר חולים. במלים אחרות: בעיר שבה כולם עיוורים, זה שיש לו עין אחת הוא מלך. זה המעמד שבו אתם נמצאים, וזה מעמד מחייב, ולא רק נושא לקומפלימנטים. כשאני נשאר היחידי שעוד איכשהו יכול לראות, בתוך

קורא לזה: צעד אחד קדימה. אני לא מדבר עכשיו על הדרך הגדולה, על המטרות העליונות או על הצרכים הכבירים, אלא על זה שאדם, בכל מקום שהוא נמצא, עושה צעד אחד קדימה. כמו שאמר מאו טסה דונג, שגם מסע של אלף מילין מתחיל בצעד אחד. כלומר: כל אחד מאתנו נמצא בנקודה אחרת, הן במפת העולם והן במפת חייו-שלו; אנשים יכולים להיות מפוזרים בכל הצדדים של מפת החיים שלהם גם מבחינת הזמן, גם מבחינת ההישגים, גם מבחינת היחס בין מה שהם עשו לבין מה שהם יכולים לעשות. לכל אחד יש גרף אחר, תמונה אחרת, מפה אחרת של העולם. אבל דבר אחד שאנשים יכולים לעשות בכל מקום שהם נמצאים - למטה או למעלה, רחוק או קרוב - זה לצעוד צעד אחד קדימה.

צעד אחד קדימה פירושו, בכל העולם הזה, שלפחות אתם יודעים מספיק כדי לדעת איפה נמצא קדימה ואיפה אחורה; גם זה הישג. אני לא מדבר כעת על אותן החלטות מעורפלות שאנשים מקבלים על עצמם - לפעמים בימים מיוחדים, לפעמים אחרי ששתו יותר מדי - כמו "מעכשיו אני נהיה יותר טוב": אני מדבר על זה שבן אדם עושה לעצמו תכנית, שבה יש לו זמן מוגדר - שבוע, חודש - והוא קובע שבכל שבוע הוא צועד צעד אחד קדימה; אולי צעד קטן מאוד, אבל צעד שנעשה באופן עקבי, מתמיד.

אני לא מדבר עכשיו על דברים מסוג אחד, ממין אחד, מפני שגם האנשים

עיר שכולם בה עיוורים, זה אומר שאני צריך לקחת הרבה מאד אנשים בידיים, ואני חייב לעשות הרבה יותר עבודה ממה שהייתי רוצה.

אני אומר את זה לא מפני שאני נמצא ברוסיה, אלא אף-על-פי שאני נמצא ברוסיה. כשאני מדבר אל התלמידים שלי בישראל, אני אומר להם דברים הרבה יותר קשים; אני אומר להם שהשמים הם לא הגבול, אלא הם רק נקודת ההתחלה; שהכי טוב זה לא מספיק טוב. זה אמנם לא מתכון לחיים קלים, אבל זה ביטוי של תקווה גדולה, משום שההנחה היא שלאנשים יש לא רק בטן, אלא גם כנפיים.

באופן הרבה יותר מעשי, השאלה היא איפוא לא עד היכן צריך להגיע: לזה אין גבולות בכלל. יש סיפור חסידי על שיחה שהתנהלה בין שני צדיקים מפורסמים. האחד היה אבא של סבא שלי, והשני היה הרבי מקוצק. הם היו חברים מילדות ומאוד אהבו זה את זה. הרבי מקוצק שאל את אבי סבי: מהי תכלית האדם בעולם? והוא ענה: מטרת האדם היא לתקן את נשמתו. על כך ענה לו הרבי מקוצק: איך שכחת מה שלמדנו אצל הרבי שלנו? מטרת האדם היא להרים את השמים!

הייתי רוצה שהאנשים שנמצאים כאן ובמקומות אחרים יקבלו על עצמם דבר, שאולי הוא לא מוגדר, אבל הוא מאוד קונקרטי. כסיסמה - ולא כסיסמה של הקומסומול, אלא כדרך חיים - הייתי

שנסוג, זה שלא עולה הוא זה יורד, זה שלא משתפר הוא זה שנהיה יותר חולה, זה שלא נהיה יותר חי, נהיה יותר מת. ולכן התזוזה, כשבן אדם מחליט: מכאן אני קובע זמן ואופן בשביל לזוז עוד צעד אחד הלאה - זה לא הצעד האחרון, זה לא פתרון של כל הבעיות: רק לזוז צעד אחד קדימה, ולהמשיך בתנועה. זה לא משנה איפה כל אחד נמצא: אלא בכל מקום שבו אתה נמצא, כמו בגל גדול, תזוז עוד קצת קדימה. לכן, מה שאני מבקש מכם הוא מצד אחד הרבה מאוד, ומצד שני כל כך מעט.

לפני שנים, פגשתי מיליונר יהודי אמריקני, קצת משוגע; שוחחנו, והכל הלך בסדר; עד שלבסוף הוא אמר: עד עכשיו הייתה שיחה; עכשיו, מה אתה מבקש ממני? אילו נקבתי באיזשהו סכום מתקבל על הדעת, הוא היה רושם צ'ק מייד; אבל מפעם לפעם קורה שאני עושה שטויות, ובאותו רגע אמרתי לו: מה שאני רוצה ממך זה את הנשמה שלך; על הכסף נדבר אחר כך. ובכן, גם מכם אני לא מבקש כל כך הרבה, אבל בכל זאת זה יותר מאשר לתת משהו מסוים, כרגע או בפעם אחרת; זה הרבה יותר מסובך, ובכל זאת גם יותר חשוב.

שנמצאים כאן הם מסוגים רבים ושונים, ומה שבשביל אחד זו הדרך שהוא כבר עבר, בשביל האחר זה בגדר עתיד שאולי אולי הוא יגיע אליו. למשל, יש שאנשים מתקדמים בזה שהם לומדים דבר חדש; מישהו שיודע רק אות אחת, אם בשבוע הבא יודע שתי אותיות - הוא צעד צעד אחד קדימה. מי שפעם ראה דבר קטן אחד, ועכשיו הוא רואה שני ושלישי, צעד צעד אחד קדימה. זהו בעצם האופן היחידי שבו יכולה להיווצר תנועה. כאשר מנתחים באופן פיזיקלי תנועה של גל גדול של מים, מתברר שהגל הגדול הזה נע מפני שכמעט כל מוליקולה זזה רק צעד אחד קדימה; ועל-ידי זה נוצרת תנועה, שיכולה לשטוף עולם שלם.

יש מפה ענקית של דברים שיש לעשות; זה לפעמים אולי טרגי שלאדם יש כל כך הרבה, וכל כך קל לו להתקדם. יש דברים שאפשר ללמוד אותם, והרבה; ואדם יכול לקבוע לעצמו שהוא זז רק משהו - אבל קדימה, שהוא לא נשאר באותו מקום. בזה התחלתי, ובזה אני רוצה לגמור. התמצית של כל תנועה היא, שלא נשארים באותו מקום. מי שנשאר באותו מקום נהיה יותר גרוע. אין דבר שעומד יציב: הדבר הזה שלא מתקדם הוא זה

מהו יהודי

פרק מתוך הספר 'We Jews'

בעיית ההגדרה מיהו יהודי חוזרת ומתעוררת, ויוצרת מדי פעם סערה חדשה. לבעיה זו יש ערך מעשי מסוים וגם, ואולי בעיקר, ערך סמלי. ואולם למרות המהומה שהיא מעוררת, שאלה זו אינה אלא משנית, ודנה אך ורק בבעית הגדרה שולית. שהרי המחלוקת לגבי הגדרת "מיהו יהודי" מתעוררת רק ביחס לאנשים העומדים בשולי של היהדות, ואשר יש לגביהם ספקות, מצד זה או אחר, באיזו מידה ומאיזו בחינה הם משתייכים לעם היהודי. הגדרה זו היא משנית וטפלה ביחס לבעיה הרבה יותר יסודית, וגם הרבה יותר מעמיקה, והיא - "מהו יהודי"? - לאמור: מהי המהות הבסיסית, מהו הקשר הבסיסי, המגדירים את היהודי הוודאי.

הגדרת "מיהו יהודי", שהיא קביעת הגבולות החיצוניים, תלויה בהגדרה של "מהו יהודי", שהיא קביעת המהות הפנימית. בכל מקרה שבו דנים האם להכניס או להוציא אדם מסוים, או קבוצה מסוימת, מן הכלל היהודי, הרי דיון זה הוא בקביעת יחסם של אנשים, שיש לגביהם ספק, אל החלק המרכזי, שלגביו אין ספק כלל. בכל דרך שנגדיר את ההתייחסות בין אנשי השוליים למרכז - בקשר של מוצא, קשר נישואין או קשר דתי כלשהו - מכל מקום ברור, כי נקודת המוצא היא אותו גרעין יסודי של עם ישראל שלגביו אין בעיות וספקות.

ההגדרה של "מהו יהודי" איננה פשוטה כל עיקר בימינו. בעבר - ואף בעבר שאינו רחוק כלל - הייתה הגדרה זו קלה יותר. מבחינה דתית-תרבותית, מבחינת העשייה וההתנהגות, השקפת העולם וההתייחסות אל העולם החיצוני, היה עם ישראל יחידה מונוליתית ברורה: כל היהודים היו קבוצה הדוקה אחת, שכולה האמינה בעיקרי האמונה של היהדות ושמרה את מצוות הדת היהודית. אמנם, גם בעבר היו לגבי קבוצות שונות ספקות, האם הן נחשבות כחלק מעם ישראל - או, בגלל סטייתן מן ההלכה והאמונה המקובלת, הן נחשבות כנמצאות לגמרי מחוץ לתחום היהודי. ואולם בעיה זו, כמו בעית "מיהו יהודי" בימינו, הייתה בעיקרה בעית הגדרת הגבולות ודיון בקבוצות שוליים. לגבי הרוב הגדול של עם ישראל לא היו בעיות וספקות, שכן למרות ההבדלים בין מקומות שונים ובין דרכים שונות בהלכה ובנוהג, המשותף והמאחד היה רב כל כך, עד שלא נשאר כל מקום לספק רציני בדבר.

בימינו, לעומת זאת, בעיה זו איננה פשוטה. רובו של עם ישראל שוב איננו שומר

את מצוותיה של הדת היהודית; בין משום שהוא קשור בתנועות דתיות, שבהגדרתן הן פנים-יהודיות, אך בוודאי שאין הן המשך יציב ורצוף של העבר,¹ או - מה שמצוי עוד יותר- עקב יציאה מוחלטת מתחום שמירת המצוות או האמונה הדתית היהודית, בכל הגדרה שלה. עם זאת, גם המבקרים החריפים והיריבים המושבעים ביותר של קבוצות אלו - בין לגבי אלה השומרים מצוות במידה קטנה או גדולה, ובין לגבי אלה שאינם שומרים אותן כלל - מודים, מכל מקום, כי כולם בוודאי יהודים. משום כך עולה השאלה, מהו אותו דבר המגדיר ומאחד בימינו את הקבוצות השונות הללו, שאין עוד ביניהן קשר פעיל של אמונה דתית אחת.

במשך הדורות האחרונים נעשו ניסיונות אחדים למצוא הגדרה כללית, שתתאים למציאותו של עם ישראל במצבו ההווה. אולם אף אחד מן הניסיונות אלה - שלאחדים מהם יש בסיס כלשהו, ואחרים הם חסרי משמעות - לא הביא להגדרה של ממש. להגדרות השונות שניתנו אין תוקף מבחינת תפיסת ההלכה היהודית, ואף לא מבחינת ההכרה והתפיסה הרגשית של היהודים.

הגדרה, שבמשך דורות רבים הייתה ממשית וברורה ביותר, הייתה הגדרת היהודים כקבוצה דתית. כבר קדמונים הגדירו את עם ישראל בצורה זו, וידוע במיוחד ניסוחו של רב סעדיה גאון: "אין אומתינו אומה אלא בתורתה". לאמור, הקשר המאחד את כל היהודים הוא היהדות, התורה כדרך חיים, אשר היא, והיא בלבד, יוצרת את המשמעות המאחדת למגוון רחב כל כך של יהודים פרטיים. ואולם הגדרתם של היהודים כבני קבוצה דתית היא בעייתית. צד אחד של הבעיה - שהיה קיים במשך דורות רבים, אבל הוא בולט ביותר בזמננו - הוא בעובדה, כי מספר גדול של יהודים אינם משתייכים בפועל לדת היהודית, אלא הם בעצם חסרי כל דת. הרבה מאד אנשים אשר ללא ספק הם בני יהודים, ואף רבים התופסים ומזהים את עצמם כיהודים, אינם מאמינים בעיקריה של הדת היהודית, אינם מקיימים את מצוותיה, ופעמים גם אינם יודעים עליה דבר.

הקושי להגיע להגדרה טובה של "מהו יהודי" קשורה בקושי לתת הגדרה ממצה ל"מהי יהדות". הגדרה מופשטת של היהדות, שתהא משמעותית וממצה גם יחד, אינה דבר קל. הניסיונות להגדיר את היהדות על-פי כמה עקרונות מופשטים אינם מגיעים

1 בלי לנגוע בשאלת הלגטימיות של תנועות דתיות שונות בימינו, ובלי להיכנס לשאלה האם יש בסיס לטענתן שהן ממשיכות את "הרוח המקורית של היהדות", מכל מקום ברור שלא רק התנועה הירפורמית, שניתקה במפורש את הקשר עם ההלכה היהודית, אלא אף התנועה הקונסרבטיבית - שבמשך שנים רבות, לפחות בעבר, טענה להמשכיות וללגטימיות הלכתית - יצרו במודע שינויים מהותיים בחיי היומיום, במעשה היהודי, ולא בהשקפת עולם בלבד, המוכתבים על-ידי הלך הרוח וזרמי המחשבה של העולם החיצוני, הלא-יהודי. מצד זה בוודאי שהן באות לאחר קרע מסוים, שבו הרצף היהודי אינו ממשך כסדרו.

לכלל תפיסה משמעותית שיש בה ייחוד, אלא אם כן מספר העקרונות הללו הוא כה גדול, עד שאיננו יכול עוד לשמש כהגדרה כלל. שלושה עשר עיקרי האמונה שניסח הרמב"ם, למשל, יש בהם גם תכנים חיוביים וגם ניסיון לתת הגדרות אשר יבחינו בין האמונה היהודית לבין אמונות אחרות; ואולם גם עיקרים אלה אינם יוצרים הגדרה חיובית גמורה ומשמעותית.

לא לחינם היו חכמים רבים שטענו, כי לא ניתן להגיע להגדרה אמיתית - שתהיה בעלת משמעות וייחודית גם יחד - של היהדות באמצעות מספר מצומצם של עיקרים, אלא רק על-פי תפיסות רחבות יותר, כגון: קבלת התורה וכל אשר בה, קבלה וקיום של תר"ג מצוות, קבלה וקיום של ספרי הלכה ומחשבה מסוימים. ואולם דברים כגון אלה, בתפיסת המכלול, אינם מביאים לידי הגדרה מצומצמת. אף חכמי התלמוד מדברים על ניסיונות שונים להעמיד את התורה כולה על מספר מוגדר ומוגבל של עקרונות; אלא שבסופו של דבר העקרונות הללו, הגם שהם יפים ומושכים את הלב, אין בהם כדי לתת הגדרה ייחודית ליהדות.

בסופו של דבר אפשר לומר, כי בכל אותם ניסיונות מרובים להעמיד את היהדות על מספר עיקרים וכללים, תמיד יש להוסיף על העקרונות הללו תוספת משמעותית אחת: שכל זה הוא רק באופן שהדברים יהיו מקוימים בדרך היהודית הספציפית. הווי אומר, עליהם להיות שבים ונשענים על תפיסה כללית של יהדות, שלא ניתן להגדירה הגדרה מופשטת בעלת משמעות. כל אותם עיקרים וכללים אינם אלא נקודות אחיזה למהות, שהיא ברורה מאוד, אך אינה ניתנת למיצוי בהגדרה אחת. משום כך, כאשר מנסים להגדיר את היהודים בהגדרה דתית מינימליסטית, הנאחזת במספר קטן של עקרונות, מתברר כי יש בעקרונות הללו מסר דתי כללי מאוד, או מסר הומניסטי מסוים, אבל אין בהם כל ייחוד, והם יפים לכל דת - או לשום דת. לפיכך, הגדרת עם ישראל לפי השתייכותו הדתית אינה תופסת בזמננו. שהרי אם תופסים את הדת היהודית במכלולה, נמצא שרוב היהודים אינם קשורים אליה; ואילו הגדרת אמונה שתכלול את כל היהודים, או אפילו את רובם, לא יהא בה כל תוכן, ובוודאי שלא תוכן יהודי.

מעבר לזה קיימת שאלה יסודית נוספת: האם ניתן בכלל להגדיר את היהדות כדת, באותו מובן שיש למלה זו בדתות אחרות? שהרי דת אינה רק מערכת של אמונות ומעשים, אלא יש בה גם תפיסה המבטאה אמת כללית, שראוי לכל אדם לדבוק בה. בין שקבוצה דתית עוסקת הרבה בפעילות מיסיונרית להפצת אמונתה ובין כשאינה טורחת הרבה בכך, מכל מקום היא מניחה שיש לה אמת השייכת ומתאימה לעולם כולו, לכל אדם באשר הוא. היהדות, לעומת זאת, לא רק שלא עסקה מעולם במיסיון מאורגן, אלא גם לא שאפה להביא את העולם כולו ליהדות ולא הייתה מעוניינת

בכך. אמנם גם ליהדות יש מסרים אוניברסליים, שהדת היהודית רוצה שיהיו נחלת כל בני האדם; ואולם המסרים האוניברסליים הללו אינם זהים לדת היהודית. משמע, היהדות אינה "דת" במובן הכללי, אלא היא - במפורש ובייחוד - דתם של היהודים - דהיינו, שאף תפיסת היהדות כקשר דתי כרוכה ונעוצה ביהודים כקבוצה מוגדרת, כמהות מסוימת, שרק לגביה חלה ותופסת הדת היהודית.

גם ניסיונות אחרים להגדיר את עם ישראל לפי קני-מידה מקובלים אינם עולים יפה. מבדיקה יסודית של הדברים עולה, כי המציאות היהודית אינה תואמת אף אחת מן הגדרות הללו, לא בעבר, ובוודאי לא בהווה, ואינה יכולה להיכלל בהן. אם ניקח את ההגדרה הגזעית, הרי ברור שעם ישראל אינו גזע או יחידה גזעית מוגדרת. מציאותו של "גזע יהודי טהור" היא מופרכת מיסודה, שכן במשך ההיסטוריה הארוכה של עם ישראל נכנסו לתוכו הרבה גרים, וצאצאים רבים של גזעים אחרים נספחו אליו ונטמעו בתוכו. בזמנו, הנאצים עשו מאמצים רבים וחיפשו דרכים שונות על מנת להגיע להגדרה גזעית כלשהי של היהודים; וכולם למרות ניסיונותיהם הם לא הצליחו למצוא כל מכנה משותף או הגדרה גזעית שיעמדו במבחן המציאות; אדרבה, כל שהעלו בחקירותיהם הביא למסקנה, כי היהודים בוודאי אינם גזע מיוחד.

כשם שאין ליהודים הגדרה גזעית, כך אי אפשר להגדיר אותם כלאום, לפי כל הגדרה מקובלת של מושג זה. ההגדרה הבסיסית של "לאום" כקבוצת אנשים החיה בטרטוריה מרוכזת אחת, המשתמשת בשפה אחת או השייכת לתרבות משותפת, אינה תואמת את המציאות של עם ישראל, לא בהווה ואף לא בעבר. מבחינה טריטוריאלית, מאז חורבן שומרון לא היה רובו של העם היהודי מרוכז במקום אחד, אלא מפוזר במקומות רבים ושונים בעולם; מבחינה לשונית, למרות שהעברית שימשה בעבר כלשון הקודש של כל היהודים, ובמידה מסוימת - גם כשפה משותפת שהכל ידעו אותה, הרי בפועל היו לשונותיהם של היהודים במשך כל הדורות רבות ושונות זו מזו; יצירת קשר בין יהודים באמצעות שפה משותפת הייתה דבר קשה גם בדורות שבהם היו יהודים דוברי ארמית ויוונית, כמו בדורות שבהם היו דוברי ערבית וצרפתית. דבר זה בולט עוד יותר בדורותינו-שלנו, שבו הידיעה והאחיזה בלשון המשותפת - העברית - קיימות רק בחלק של העם היהודי, ובוודאי שלא בכולו.

וכן הדבר מבחינה תרבותית: יהודים שחיו במקומות שונים היו, במובנים רבים, שייכים לתרבויות השונות שבתוכן נמצאו, בעוד שתרבות יהודית כלל-לאומית הייתה קיימת רק בתחום הדתי. זאת ועוד: במציאות של ימינו אלה, אצל חלק גדול - אולי אף הרוב - של עם ישראל לא נשארו מתרבות משותפת זו אלא זיכרונות מקוטעים, שלא זו בלבד שאינם יוצרים תרבות, אלא הם אף שונים זה מזה במקומות השונים. מבחינה טריטוריאלית, לשונית, ואפילו תרבותית, אפשר להגדיר את הישראלים החיים כיום

במדינת ישראל כלאום. ואולם בחיפוש אחר הגדרה לכל היהודים, אין ההגדרות הלאומיות - בכל אופן שבו תופסים אותן - יכולות לשמש. משום כך לא ייפלא, שהן משקיפים מבחוץ והן אנשים מבפנים לא יכלו לקבל את התפיסה, שיש במציאות "לאום יהודי".

אפילו הגדרה פחות מרחיקה לכת, שאינה מצריכה את כל התנאים הפוליטיים והגיאוגרפיים שבהגדרת לאום ולאומיות - הגדרת היהודים כחטיבה אתנית מוגדרת - גם היא איננה תופסת. אמנם ייתכן, שבמדינה זו או אחרת יהיו היהודים חטיבה אתנית לעצמם, על כל סימני ההיכר של חטיבה שכזו. ואולם כאשר דנים לא רק ביהודים שבמקום אחד, אלא בכלל היהודי שבכל העולם כולו, חוסר האחידות האתני שבתוכו הוא עצום. לעם היהודי בכללו אין שפה משותפת, מנהגים משותפים, חזות משותפת, דרכי חיים דומות, או כל דבר אחר שיכול להגדיר יחידה אתנית אחידה. מהו, דרך משל, הקשר האתני בין היהודי-התימני, בכל מקום שהוא חי בו, לבין היהודי-הגרמני? איש לא היה מעלה בדעתו לראות את שני אלה כמשתייכים לחטיבה אתנית אחת.

הקשיים הללו להגדיר את העם היהודי לפי קני-מידה מקובלים הביאו לניסיונות נואשים לתת הגדרות מטושטשות, כגון "היסטוריה משותפת". כמובן שמבחינה עובדתית דבר זה הוא נכון, למרות שההיסטוריה המשותפת ליהודים כולם רחוקה מרובם מרחק של כאלפיים שנה. שמירת קשר היסטורי עם עבר כה רחוק היא מופרכת, אלא אם כן היא מלווה בקשר ממשי אחר. ניסיונות להתבסס על קשרים היסטוריים כאלה בין אומות שונות - ואפילו בטווחי זמן קצרים בהרבה - יוצרים צירופים לאומיים חסרי-משמעות, או מפרקים לאום אחד לחטיבות לאומיות שונות ואפילו יריבות. יתר על כן, לקשר היסטורי יש משמעות רק במידה שהוא מודע ונשמר; ואילו עבור רוב היהודים הקשר הזה אינו קשר מודע - שהרי רובם יודעים עליו, אם בכלל, רק ידיעה קלושה ביותר - וכאשר הוא אינו נשמר ואינו מתחדש, הריהו נעשה רק תפיסה מופשטת, חסרת משות.

רעיון מטושטש עוד יותר - הגם שהושמע פעמים הרבה בידי אנשים רבים - הוא "שותפות הגורל היהודי". למעשה, משמעות הדברים היא שהיהודים כולם מוגדרים על-ידי הזרות, האיבה או השנאה של אומות העולם. משמעותה של תפיסה כזו היא, שהיהודים משאירים את הגדרת "מהו יהודי" ו"מיהו יהודי" בידיהם של אנטישמים מכל סוג, ונותנים להם את הזכות לקבוע עבורם את זהותם הפנימית בהגדרה שכולה שלילה. הגדרה כזו היא לא רק מפוקפקת מבחינה מוסרית, אלא היא גם מותירה את השאלה בעינה. שכן הגדרה זו, למרות שהיא נעשית בידי אחרים, אינה משיבה על השאלה - מהו, בעצם, אותו דבר משותף, אשר כה רבים שותפים

בשנאתם אותו? השלט הידוע שהופיע בכמה מקומות - "ליהודים ולכלבים הכניסה אסורה" - יוצר אולי תחושת שותפות, אך אינו מסביר מה מה מאפיין את שותפות הגורל הזאת. העובדה שאנשים שונאים ורודפים את היהודים עושה אותם בפשטות "נרדפים", אך אינה יוצרת ואינה מגדירה מהות.

בית ישראל

כדי להבין את המהות של הקשר היהודי, של יהדות בכללה, חייבים אנו לחזור להגדרות הבסיס, לאותן הגדרות המצויות בתורה עצמה. התורה קוראת לעם ישראל בשם "בית ישראל", או "בית יעקב". לאמור: עם ישראל נתפס, בתמציתו ובעיקרו, כמשפחה. משפחה זו החלה, כמשפחה קטנה ומצומצמת, עם אברהם אבינו; בני המשפחה הלכו והתרבו עד שהפכו להיות שבט, ולאחר מכן - מבחינת העוצמה והמספר - לעם. אך עם כל הריבוי וההתעצמות הללו, הרי השבט הזה והעם הזה נשארו, בעצם, מה שהיו: משפחה אחת. צורת הארגון שלהם, כמו גם תפיסת הקשר הפנימי ביניהם, הריהם גם עתה ארגון וקשר-זהות של משפחה. הריבוי המספרי, יצירת מדינה, התרבות והחיים הפנימיים, ואף הנדודים והגלות - כל אלה לא שינו את מהותם. היהודים אינם דת ואף לא לאום, אלא הם אלה השייכים למשפחה הזו של "בית ישראל"; וכל מה שהם עושים - בבחינה הדתית, בבחינה הלאומית או בכל אופן אחר - נגזר מהיותם בני משפחה אחת. היחס בינם לבין אחרים, ואף יותר מזה בינם לבין עצמם, כמו גם האופן שבו הם תופסים ומזהים את עצמם, נעוץ בתפיסה משפחתית, אשר ממנה ועל-ידיה נבנים צדדים אחרים של מהותם הכוללת. הקשר בין היהודי לבין עמו, וכמוהו גם הקשר ההדדי בין היהודים, אינו מותנה בהימצאות במקום מסוים, ואף לא בקשר דתי או תרבותי, אלא בעצם השייכות המשפחתית.

ההשתייכות למשפחה שונה מסוגים אחרים של שייכות לקבוצה. השתייכות זו אינה וולונטרית; אין אדם בוחר לו את משפחתו, ואין הוא בן חורין להיפטר ממנה. השייכות המשפחתית היא עובדה קיימת, שאינה קובעת דבר לגבי היחס המעשי והרגשי של אדם אל משפחתו. יכול אדם שלא לאהוב ולא לכבד את בני משפחתו, יכול הוא להתרחק מהם ואפילו לפעול כנגדם במזיד, אך אין בידו לנתק את הקשר המהותי בינו לבניהם. ומשום שכך היא היהדות, הרי אדם מישראל איננו נעשה יהודי, אלא נולד יהודי. עצם השייכות שלו למשפחה, ל"בית ישראל", היא זו העושה אותו יהודי. הקבלה מרצון של אמונת ישראל, קיום המצוות של הדת היהודית, או כל דרך אחרת של קשר עם יהודים ויהדות, הם דברים הנתונים לבחירתו של הפרט, וכמו כל דבר התלוי בבחירה אנושית, הדבר קשור למהותו הנפשית של הפרט ולרצונו; ואולם השייכות עצמה אינה תלויה בו ואינה קשורה ברצויה שלו.

תפיסה זו של היהדות כמשפחה אינה מבוססת בפשטות על המשכיות ביולוגית בלבד. אמנם עם ישראל ככללו מתייחס אל האבות - אברהם, יצחק ויעקב - אבל ה"משפחה" היהודית אינה בשום פנים זהה להמשך הביולוגי של האבות הללו. דבר זה ניכר בשני הצדדים: הן לגבי אלה שאינם נכנסים לכל המשפחה היהודית, והן ביחס לאלה הנכנסים לתוכה. לפי המסורת, עמים רבים - כמו חלק מן הערבים ועמים קרובים אחרים - הם מבני אברהם ויצחק, אך למרות שייכותם לאותו מוצא ביולוגי, הם אינם נחשבים משום בחינה כיהודים.

הדבר בולט עוד יותר במקרים קרובים יותר. ההלכה היהודית מבחינה הבחנה ברורה בין מי שנולד לאב נכרי ולאם יהודייה, שנחשב כיהודי, לבין מי שנולד לאב יהודי ולאם נכרית, שנחשב כנכרי. משמע שאף במקרה של קרבה ביולוגית זהה, עצם הקשר הביולוגי אינו עושה אדם ליהודי. מצד שני, גר המקבל על עצמו את היהדות, אינו רק משתייך לדת היהודית: הוא גם נחשב בן לעם היהודי, ואפילו בן למשפחה היהודית. דבר זה מתבטא בדרך רבת משמעות בכך שהגר, בתפילתו, אומר - ככל יהודי אחר - "אבותינו, אברהם יצחק ויעקב". כלומר, הגיור עושה אותו מייד גם לבן המשפחה. משפחת היהודים, "בית ישראל", אינה איפוא משפחה במשמעות הביולוגית של המילה, אלא מבנה מְטָא-משפחתי: קבוצת אנשים הקשורים במבנה דמוי משפחה, אף שאינם בהכרח מאותו מוצא ביולוגי, צאצאים לאותם הורים.

תפיסה זו של היהדות כמטא-משפחה יש לה ביהדות הגדרה תיאולוגית רבת משמעות, שכן חכמים אומרים, בפירוש המקרא, כי "אבין" זה הקב"ה, ו"אמר" זו כנסת ישראל. מהגדרה זו עולה בבהירות רבה ההתייחסות אל הפרט היהודי כאל ילד של משפחה. ואולם ההורים של המשפחה הזו אינם אברהם ושרה, או יעקב ורחל, אלא הקב"ה וכנסת ישראל. הקב"ה הוא אבי המשפחה, ואילו כנסת ישראל - המבטאה את הכלל היהודי, או את המהות היהודית - היא אם המשפחה. בכל המקרא כולו מצויר הקשר שבין הקב"ה וכנסת ישראל כקשר בין איש ואשה. רעיון זה מבטא מאות פעמים בצורות פיוטיות שונות, אך גם בהיגדים פרואיים, ובכולם מתואר ומרומז קשר של "נישואין" בין הקב"ה לבין המהות הכוללת של ישראל. כהמשך לדימויים הללו באה ראייתה של המשפחה היהודית, שכן מתוך הקשר בין הקב"ה וישראל נולדים ילדיה של משפחה זו, "בני ישראל".

לתפיסה זו, שלפיה קשור הפרט היהודי הקב"ה כאל אב, יש משמעות רבת משקל הן לעצם היחס הדתי והן בחוויה הרגשית. הדת היהודית כולה - כפי שהדבר מתבטא מאות פעמים, בצורות רבות ושונות, במקרא כולו - היא היחס בין הבנים והאב. ההתחייבויות המיוחדות של "בית ישראל" הן התחייבויות המיוחדות של המשפחה, בגלל הקשר המיוחד שלה אל הקב"ה: מצד אחד הם בניו-בחיריו של הקב"ה, ומצד

שני - הם אלה שלעולם הוא דן אותם באַמת-מידה מחמירה הרבה יותר' דווקא משום שהם בניים. יהדות היא, במובהק ובמיוחד, דתם ומנהגם של בני המשפחה היהודית, אשר על כן חלקים רבים בה כלל אינם מוגדרים כדרישות כלליות, כלל-אנושיות. שורה ארוכה של מצוות אינה אלא מצוות של הזיכרון המשפחתי ("עדות"), הבאות להזכיר את מאורעות המשפחה, ומשמשות סימנים ודרכים להבדילים ולהבחינם מאחרים. אפילו דרישות מחמירות בתחומים רבים - בין בדיני אישות ובין בדיני ממונות - נתפסות כמיוחדות להקשר היהודי דווקא.

משום שהם "בניים", הרי גם הבן המורד באביו אינו חדל להיות בן. יתירה מזו: לא רק הבן המורד, אלא גם הבן הכופר לחלוטין בקיומו של האב, הבן הטוען בראש חוצות שאין לו, ומעולם לא היה לו אב, אינו אלא מכריז הכרזה של התרסה. לאמיתו של דבר, הבן אינו מפסיק בכך להיות בן כשם שאף האב אינו מפסיק להיות אב. וכבר העירו חכמי התלמוד כי מן המקרא עולה, שגם כאשר אין ישראל עושים את רצונו של מקום ומורדים בו, עדיין הם קרויים בניים; אולי הם "בנים סכלים" (ירמיהו ד, כב), "בנים לא אמון בם" (דברים לב, כ), "זרע מרעים, בנים משחיתים" (ישעיהו א, ד) - אבל בניים הם בכל אופן. דברים אלה באים להטעים את מהותה של ההתייחסות הדתית הראשונית. הקב"ה הוא אבי המשפחה, ה-Pater Familias של בית יעקב, ולגביהם הוא בראש וראשונה האב, ולא השליט. בוודאי שבתפיסת היהדות הקב"ה הוא מלך העולם, שליט הכל, ואף הוא נקרא "מלך ישראל". אך בעיקרו של דבר הוא האב, שלעולם הבנים קשורים אליו בקשר אישי ומיוחד, יתר על מה שהם קשורים בו כשאר בני האדם, בהיותם עבדיו ונתיניו הסרים למרותו.²

כאמור, במטא-משפחה היהודית יש אב ואם, ולקשר הכפול הזה אל האב-הקב"ה ואל האם-כנסת ישראל יש משמעות רבה. אפשר לומר כי כשם שקיים קשר אחד - שאפשר לקרוא לו קשר אָנְכִי, כלפי מעלה, אל האב - לא פחות מכך קיים גם קשר אופקי - אל האם-כנסת ישראל. אין אדם יכול להיות יהודי רק בהתייחסות חד צדדית אל הקב"ה לבדו. מי שמנסה לבנות קשר יחידי כזה בלי להכיר ובלי לשמור את הקשר אל עם ישראל, אל המהות היהודית הכוללת, אינו יכול להיות יהודי. הרי זה כאדם המכריז שיש לו אב, אך מכחיש שיש לו אם. אין אפשרות להיות שייך ל"דת

2 השאלה התיאולוגית הכללית - באיזו מידה בני האדם בכלל הם בניים לקב"ה - היא בעיה בפני עצמה, אשר אינה שייכת לנושא הדיון כאן. המהות וההגדרה של היחס בין אדם לאלוקים היא רבת פנים, וכשם שיש לה פנים רבות מבחינה תיאולוגית, כך היא רבת גוונים גם מבחינת ההרגשה האישית. ואולם בכללו של דבר, קשר ויחס דתי אינו מחייב התייחסות או הרגשת-הלב של האדם אל דמות האב דווקא. קשר דתי משמעותי יכול להתבטא בפנים רבות אחרות: הבורא, השליט, האוהב וכיו"ב, ועדיין תהא בו גם משמעות וגם חוויה דתית עמוקה. ואולם מבחינת היהדות, היחס ה"משפחתי" הזה של בן-אב הוא מהותי ועקרונותי לתפיסה הדתית, ולא ניתן להבינה בלעדין.

היהודית" בלי להיות שייך גם ללאום היהודי. המוציא את עצמו מכלל בית ישראל שולל לא רק את הקשר עם העם היהודי, אלא גם את הקשר עם אלקי ישראל.³ לכך מכוון הביטוי "יצא מן הכלל וכפר בעיקר", שכן היציאה מן הכלל היהודי והכפירה בעיקרי האמונה מקבילים זה לזה, בהיות שניהם הכחשה של הקשר אל המשפחה היהודית. ולעומת זאת, הקשר האחד קובע ויוצר מייד גם את הקשר האחר, ומי שקשור לדת היהודית הרי הוא ממילא גם בן ללאום היהודי, בנה של "כנסת ישראל".

התפיסה הזו של היהדות כמשפחה אינה רק עניין תיאולוגי מופשט: יש לכך ביטוי בהיר גם בתפיסה ההלכתית היהודית. ההגדרה ההלכתית היא, כי מי שנולד ליהודים הרי הוא יהודי, גם אם אבותיו רחוקים מכל גישה ליהדות, וגם אם מעשיו אינם תואמים את הדרך היהודית. בשביל יהודי אין טקס של כניסה ליהדות, ואף אין דרך של יציאה ממנה. לפיכך, גם מי שמוציא את עצמו מיהדותו ועובר לדת אחרת - ואפילו לדת השוללת את היהדות מכל וכל - הרי אף שמבחינת ההלכה הוא נחשב כחוטא שראוי לשנוא או לרדוף אותו, עדיין אין הוא מופקע מיהדותו. מבחינת ההלכה נשאר הכלל "אף על פי שחטא - ישראל הוא". הגם שעל מומרים מוטלים עונשים חמורים בידי אדם ובידי שמים, ועם כל מה שאפשר לגזור שלא ינהגו באנשים כאלה בכל הנהגים וההטבות שיש בתוך עם ישראל, אין כל דרך לשלול את עצם יהדותו, לא ממנו ולא מצאצאיו אחריו.

במלים אחרות: כבכל קשר משפחתי אחר, אין אדם יכול לצאת גם מן ה"משפחה היהודית". מבחינה אמוציונלית יכול אדם להתייחס לעובדת היותו בן למשפחה זו מבחינה בכל דרך שירצה, אבל הוא אינו יכול לשנותה ואף לא להינתק ממנה. בעצם מהותו התורשתית אדם קשור עם העבר של משפחתו, ובדרך זו הוא נשאר קשור גם אל ההווה והעתיד שלה. ומאותו טעם שאין אדם יכול לצאת מכלל המשפחה היהודית, גם אי אפשר להוציא אותו ממנה. כמו במשפחה פרטית, ייתכן שבן יברח מן הבית וינסה לשכוח את מוצאו ואת משפחתו, כמו שגם ייתכן כי בני המשפחה יחליטו לנתק כל קשר עם אחד מבניהם, שנראה להם גרוע במיוחד.

גם אם שני הצדדים רוצים לנתק את הקשר, הרי בין שניתוק זה נאמר בפה או אפילו נעשה בפועל ממש, מכל מקום אין הוא מנתק את הקשר המהותי. לפיכך אדם מישראל המקבל עליו דת אחרת, גם אם לעניינים מסוימים מפסיקים להתייחס אליו כאל יהודי, עדיין הוא יהודי, ואין שום אדם פרטי ושום מוסד היכולים לשלול ממנו את

3 וזו לשונו של הרמב"ם: "הפורש מדרכי ציבור, אף-על-פי שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצוות בכללן, ולא נכנס בצרתן, ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ, וכאילו אינו מהן - אין לו חלק לעולם הבא" (משנה תורה, ספר המדע, הלכות תשובה, פרק ג, הלכה יא).

יהדותו. גם מי שמטילים עליו חרם חמור, הרי זו אך ורק דרך של ענישה והבדלה: לבודד אותו מן הקהל ולמנוע ממנו את עזרת הקהילה; ואולם אין החרם גורם לו להפסיק להיות יהודי, כשהם שהוא גם אינו מפקיע ממנו את כל התחייבותיו כיהודי.

הוא הדין גם לגבי הכניסה אל כלל ישראל, הנעשית על-ידי גיור. אף כאן, הצד ההלכתי מבטא את הקשר ה"משפחתי". הקביעה ההלכתית כי "גר שנתגייר כתינוק שגולד" משמעה, כי הכניסה אל היהדות היא היציאה מן המשפחה הביולוגית הקודמת שלו, והיוולדותו מחדש כבנה של משפחת ישראל. אף שהגר יכול לבחור לעצמו בכל שם פרטי שירצה, מכל מקום שם אביו הוא תמיד "אברהם אבינו", ושם אמו - "שרה אמנו". לאמור: אף-על-פי שמבחינה ביולוגית אין הוא צאצא שלהם, הרי כבן למטא-משפחה היהודית, הגיור הוא תהליך של אימוץ; והגר הופך להיות בן מאומץ, המתייחס מעתה לאביו ולאמו אלה כצאצא שלהם לכל דבר. מאותה שעה, כל האמור בתורה לגבי ישראל ולגבי "אחיק" מתייחס באותה מדה גם לגר. ומאותו טעם עצמו, הגר הוא כיהודי גם מן הבחינה שהוא אינו יכול עוד לצאת מיהדותו; גם אם הוא בוחר לזנוח את היהדות מכל וכל, מבחינת ההלכה הוא עדיין נחשב כ"ישראל שחטא".

מכל זה גם מובן כעת, מפני מה אין ביהדות כל דחף מיסיונרי, כל ניסיון להביא אנשים אחרים לדת היהודית. חברות וולנטריות מכל סוג עשויות להגדיל את מספרן על-ידי גיוס חברים חדשים; ואולם משפחה אינה יוצאת לרחוב כדי למצוא מישהו ולגרור אותו לתוכה. אם מישהו נכנס למשפחה בדרך כלשהי, הריהו גם מתקבל בה בדרך כלשהי; אבל גם אם המשפחה גאה בעצמה, וגם אם היא מחזרת אחרי כל בן אובד, ואף כשהיא חוששת ממיעוט גודלה, אין היא הולכת ליצור בני משפחה חדשים. גם גישתה של היהדות כלפי הדת היא, שזו היא דתם של היהודים, כך הוא נוהגם של בני המשפחה שלנו.

תפיסת היהדות כמשפחה אינה רק עניין של תיאולוגיה או הלכה, אלא היא מהות, המגיעה לידי ביטוי הן במישור החברתי - בין היהודים לבין עצמם ובינם לבין אחרים - והן במישור הרגשי-החוייתי. אכן, גם כאשר בני עמים אחרים אינם מגיעים לידי הגדרה בהירה כזו של המהות היהודית - מכל מקום, ביחסם כלפי היהודים הם חשים ומבטאים אותה. בעיני האחרים, הפרט יהודי - בכל אופן שינהג, בכל מה שיעשה, וגם כאשר הוא מתבולל לחלוטין ואפילו עובר לדת אחרת - במובן מסוים הוא עדיין נשאר יהודי, ממש כשם שלעולם הוא יישאר בן למשפחתו, עם כל מה שיקרה לו ועם דרך חיים שיבחר בה.

לעתים החברה הלא יהודית תקבל אותו בסבר פנים יפות, ותתעלם למעשה

מ"קשריו המשפחתיים" הקודמים. ואולם הגם שחברה זו יכולה לסלוח על הקשרים הללו להתעלם מהם, אין היא יכולה לשכוח אותם. אותה הרגשה שבמובן מסוים היהודי הוא זה, או בן למשפחה שונה, אינה בהכרח סימן של שנאה; אך גם אם יהודי פרטי מסוים קרוב לסובבים אותו מבחינה תרבותית ודתית, וגם אם היחס כלפיו הוא יחס של אהדה ואפילו של הוקרה, עדיין מתייחסים אל הכלל היהודי כולו, ואל כל פרט בו, כאל משפחה אחרת. גם אם יהודי כזה עצמו אינו מרגיש כל תחושת שייכות לבני עמו, ואפילו כאשר הוא עוין אותם, עדיין אין האחרים יכולים לראותו כמנותק מ"משפחתו" לחלוטין.

צד המשפחתיות של הקשר היהודי מתבטא ביתר שאת בחיים היהודיים ובחוויה היהודית, הן כאשר יש לכך מודעות בהירה - כגון בהיגדים תיאולוגיים והלכתיים שונים - והן בדרכי התנהגות ובתחושות נפש שאינם מודעים לכך בשלמות. התחושה הבסיסית שהיהדות היא "קשר משפחתי" פועלת הן "כלפי מעלה", בקשר בין ה"בנים" ו"ההורים", במהות הדתית והלאומית הכללית הנתפסת, כאמור, כמהות משפחתית אשר איננה עניין לתיאולוגיה מופשטת ואף לא להגדרות פוליטיות. אך באותה מידה היא מצויה גם בקשר ה"מאוזן" - דהיינו, בקשרים שבין "בני המשפחה".

דבר זה מסביר, מצד אחד, את האינטימיות הרבה של הקשר היהודי, את ההרגשה הממשית מאוד של אחווה הקיימת בין יהודים, שאין ביניהם שום מכנה משותף מודע וניכר כלפי חוץ. שהרי מעבר לפערים הרחבים של שפה, של תרבות ושל גיאוגרפיה קיימת הרגשת המשפחה כחטיבה אחת. הביטוי "כולנו בני איש אחד נחנו" (בראשית מב,ב) הוא הגדרה, שלא רק בני יעקב ההיסטורי השתמשו בה, אלא גם יהודים בכל הדורות ובכל המקומות, ועל אף כל דרגות הריחוק שביניהם. התחושה הזו פועלת כמו קשר-דם, כמצאיאתו של אח רחוק ובלתי ידוע.

הרגשת המשפחתיות הזו מסבירה גם צד אחר, שאינו בהכרח יפה, בחיים היהודיים. במשפחה היהודית, כבכל משפחה אחרת, יש גם חיכוכים ודיסהרמוניה. מבחינה מסוימת אפשר לומר, כי דווקא האינטימיות של הקשר יוצרת מידה עצומה - אולי יותר מבכל אומה אחרת - של מריבות וקטטות. מריבות בתוך המשפחה בוודאי שכיחות הרבה יותר מאשר סכסוכים עם אנשים זרים, והן עשויות להגיע לדרגה גבוהה של מתחים ושנאה הדדית, שכן הקרבה המרובה עצמה היא גורם אחד של חכוך מתמיד, שאליו נוספת העובדה, כי המשפחה אינה יכולה, בעצם, להיפרד. בני משפחה יכולים לבנות מרחק פיסי ביניהם, אבל אינם יכולים להתנתק זה מזה לגמרי.

שלא כסכסוכים בין אנשים הרחוקים זה מזה, ריב מהותי בין בני משפחה אינו יכול

להיפטר בדרך של "הבה ניפרד איש מעל רעהו ולא נטריד זה את זה עוד". הליכתו של בן משפחה למקום אחר יכולה, לעתים, למנוע מריבות גלויות וממשיות, אך היא אינה פותרת את הבעיה מיסודה. תחושת הקירבה, ואפילו החובה המשפחתית, גורמת לבן המשפחה לראות את עצמו אחראי לבני משפחתו האחרים, וכאשר הם עושים דבר שאינו נראה לו, הוא מרגיש חובה להתערב בחייו של האחר ולתקן את דרכיו. ואם לשני זרים קל להסכים על כך שאינם מסכימים, הרי לבני משפחה הדבר כמעט בלתי אפשרי. אותו אחר רחוק, הטוען שהוא רוצה לחיות את חייו לבדו ובלי קשר לחוקיה או לדרכיה של המשפחה, בעצם התרחקותו הוא עושה מעשה שהמשפחה אינה יכולה למחול עליו. שכן גם אם המשפחה יכולה להיות שרויה במריבות תמידיות לגבי כל פרט ופרט, אין היא יכולה להסכים לפירוד אמיתי בתוכה. גם כאשר קיימים בתוכה רגשות של טינה, איבה או שנאה, עד להבעת הרצון להיפרד ולא להכיר עוד זה את זה, עדיין קיימת הרגשה של קשר ואחריות כלפי מי שהוא - למרות כל מה שיאמר או יעשה - קרובי, בן משפחתי, אחי; משום שכל דבר שהוא יעשה קשור באיזושהי מידה אלי.

עוד חלק אופייני בהתנהגותה של משפחה, אף הוא צד נוסף של התייחסות יהודית טיפוסית. בני משפחה עשויים לריב זה עם זה, ולעתים אף לומר ולעשות זה לזה דברים נוראים. ואולם המריבות הללו הללו הן חלק - אולי החלק האפל - של ההתקשרות האינטימית. משום כך, כל המריבות בין בני משפחה נשכחות כאשר אחד מבני המשפחה מותקף בידי זר. ההרגשה - אשר לפעמים שומעים אותה במפורש מפי ילדים קטנים - היא: "לי מותר לריב עם אחי, ואולי גם להכות אותו; אבל אוי לו לזר שיעשה זאת". בשעה שיש איום או פגיעה מבחוץ, המשפחה חוזרת ומתלכדת שוב כגוף אחד, ומגיבה יחד כמשפחה. התגובה הזו, שהיא אופיינית כל כך ליהודים כאשר הם מרגישים נפגעים וכאשר הם מגוננים על אחד מהם המותקף מן החוץ, איננה בהכרח תגובה רציונלית של הגנה הדדית. פעמים רבות נוח לו לפרט, ואף לכלל הלאומי, לשכוח את בן משפחתו הסורר או להתעלם ממנו, אלא שהוא פשוט אינו מסוגל לכך. ההיפגעות האישית הנגרמת מפגיעה בכל אחד מן ה"משפחה" אינה באה מן המוח, מן החשיבה המתוכננת, אלא מתוך תוכו של היהודי, מתוך דמו, וכך מתגלה עוצמת הרגש המשפחתי - גם כשאין הוא מתגלה בכל דרך אחרת.

הקשר המשפחתי העמוק הזה מסביר את מאות ואלפי המקרים הדרמטיים שהיו בכל הדורות - ואשר אין כל דרך אחרת להסביר אותם - של אנשים ונשים שכל חייהם היו רחוקים ומנותקים, במחשבה ובמעשה, מכל מהות יהודית, אך ברגע שאולצו בידי גורם מבחוץ לנתק את הקשר שלהם עם יהדותם - מסרו את עצמם למוות ולעינויים, ובלבד שלא להיפרד ממנו. המרטירולוגיה היהודית, ההליכה למוות על קידוש השם

בכל הדורות, כוללת בתוכה לא רק אנשים קדושים, אלא גם אנשים פחותים, אנשי העולם התחתון, ואף אנשים שהיו מנוכרים לגמרי ליהדותם וזלזלו בה כל ימי חייהם. קדוש השם של אדם כמו "היהודי זיס" הוא דוגמה לאותה דרך התקשרות מוזרה ומסתורית, אשר מכוחה אנשים - האומרים שאין להם עניין בקב"ה ואף לא בעם ישראל - מרגישים שהם גאלצים, מכוח שאינם יכולים להסבירו, לחזור ולהודיע שלמרות הכל, הם שייכים למשפחה היהודית.

המהות הבלתי מוגדרת הזו של "יהודי" היא מיוחדת ומוזרה רק כאשר מנסים להכניס אותה לתוך ההגדרות המקובלות של קבוצות גדולות. אוולם כאשר רואים את היהודים כמטא-משפחה, הרי כל מהותם ודרכי חייהם אינם אלא צדדים שונים של התייחסות היהודים כפרטים אל ה"משפחה" שלהם. האמונה והדת הם חלק מהקשר הרציונלי והאמוציונלי שבין ה"בנים" אל אביהם; המעשים ודרכי החיים הם דרך המשפחה של "מוסר אביך ותורת אמך"; וגם הקשר הלאומי אינו אלא הרחבה של ההתקשרות המשפחתית הזאת, של אותה משפחה אשר נתרחבה במשך הדורות עד שגעשתה לעם שלם, אך עדיין נשארה, במהותה, משפחה.

מכאן נובע הייחוד של הקשר היהודי. מבחינה חברתית, המשפחה היא יחידה ראשונית. מצדדים רבים, הקשר המשפחתי הוא ראשוני ופרימיטיבי מאוד, בהשוואה ללאום או לקהילה הדתית, שהם צורות מודרניות ומשוכללות יותר של קשר חברתי. קשרי לאום ותרבות ודת הם קשרים רציונליים, ויש בהם תמיד מידה גבוהה של מודעות למהותו של הקשר. קשר המשפחה, לעומת זאת, הוא עמום, והרבה יותר קשה להסביר את מהותו. ואולם דבר זה עצמו הוא המבטיח את קיומה של היהדות. הקשר הזה, שהוא פרימיטיבי ואי-רציונלי הוא גם קשר עמוק ביותר, ואשר על כן הוא נוגע בנקודות הפנימיות העמוקות והרגישות ביותר שבנפש. זהו קשר ראשוני ויחידאי שאולי אין לו הסבר, אבל יש בו ממשות, ויש בו נצח.

הקייטוב במדינת ישראל

הרצאה בקיסריה, שנות ה-90

המפלגות הגדולות - אני הרבה פעמים תוהה אם יש ביניהם הבדל, יכול להיות שהם בעצם איש אחד שפעם נמצא במקום אחד ופעם נמצא במקום שני. אני לא מתכוון למשהו בסגנון של 'דוקטור גקיל ומיסטר הייד', אלא למשהו שמזכיר לי את שיעורי האנגלית שלי שאולי אחדים מכם עוד זוכרים - 'מיסטר בוקס ומיסטר פוקס'. שני אנשים שחיים בדירה אחת בלי לדעת שבעצם הם חיים בדירה אחת וחולקים ביניהם ביום ובלילה את הדירה. דברים כאלה קורים, ולפעמים נראה שהם קורים אפילו כאן. במובן הזה אני רוצה לומר לגבי החלוקות הללו שלפעמים נראה שהן יכולות להתקיים עוד איזשהו זמן אבל הן לא יתקיימו לאורך זמן, ולכל הפחות לא באותו פילוג או קייטוב שהיה בעבר. זה באשר לקייטוב שבין ימין ושמאל, אבל אני לא רוצה לדבר כעת על פוליטיקה.

הפילוג או הקייטוב האתני, מעולם לא היה מאוד מאוד רציני. ראיתי עליו כתבות גדולות בניו יורק טיימס, מפני שלאמריקאים יש נטיית נפש לראות כל מקום בתור אמריקה קטנה. זוהי בעיה

הפער שמתרחב

אני רוצה לומר דבר שאני אומר אותו הרבה פעמים בארץ ועוד יותר מזה בחוץ לארץ. אני מאוד רגיש למה שמכונה 'הקייטוב' שיש כאן בין דתיים וחילונים. זוהי תופעה ידועה, אם אינכם פוגשים אותה אתם יכולים לקרוא עליה בעיתונים. הרי כפי שכולנו יודעים האמת מתחילה מן העיתון ואחר כך מחלחלת אל תוך המציאות. מכל מקום יש לנו תופעה כזו שנחשבת בעיני רבים, אולי החלוקה המשמעותית ביותר בארץ ישראל. מביחנות רבות היא אכן כך, אם כי יש בארץ גם עוד שתי חלוקות אחרות. ראשית יש פה חלוקה אתנית בין אשכנזים לספרדים, ושנית כאן יש חלוקה אחרת של מה שנקרא ימין ושמאל. עכשיו, אני לא צריך לומר לכם שהחלוקה של ימין ושמאל הולכת ומטשטשת. אני יודע שבעיתונים לא כתוב כך, אבל שוב, מכיוון שאינני מכהן ברבנות מותר לי להגיד הכול וזה יתרון יוצא מן הכלל, כמובן שאני תמיד צריך להתיירא מאבנים אבל במקרה שלי הן באות מכל הכיוונים. בכל אופן, כאשר אני רואה את שני מנהיגי

להיות שאני מתעד אותו, מצלם אותו ומשכפל אותו ועדיין הוא שקר בתוך הקונטקסט. לעומת זאת בהחלט ייתכן שיהיה דבר שהוא לא קרה בדיוק כך, אבל הוא סיפור אמיתי. הסיפור הוא שלפני קום המדינה היה בסוכנות נציג של אגודת ישראל, יצחק מאיר לוי, שאם אינני טועה כיהן אחר כך כשר הסעד הראשון של המדינה. הוא ישב במשרד מסוים בסוכנות ומולו ישב יצחק גרינוולד, היו שותפים בכך ששניהם היו לשעבר חברי הסיים (הפרלמנט) הפולני. יצחק גרינוולד באופן כללי פנה שמאלה ושמאלה ושמאלה, כמוהו כתלמידו סנה. הם היו נמצאים זה מול זה, משרד מול משרד. עבר זמן וגרינוולד ירד מגדולתו ובא מישהו אחר לשבת באותו משרד, שהיה נציג של אחת התנועות הטיפוסיות, ואז איצ'ה מאיר לוי אמר: יש משהו מעניין בחילופי הגברי הללו, יצחק גרינוולד, שנה אותי. לא שנאה אישית פרטית, אלא שנה אותי כתופעה, כמייצג של דבר, הוא ממש שנה אותי, אבל הוא הבין אותי יפה. האיש החדש שונא אותי הרבה פחות אבל לא מבין אותי בכלל... אני רוצה להשתמש בסיפור הזה מפני שבמובן מסוים, הוא יכול לשמש לא רק כנקודת פתיחה אלא גם כנקודת סיום של מה שאני רוצה לומר.

אנחנו חיים בתוך מבנה חיים שבו דברים שונים קורים. לדברים הללו יש משמעויות גלויות ונסתרות וכאן אני רוצה להגיד משהו על המהות של הדת היהודית: אחד הצדדים הכי בולטים, וכשמישהו מכיר

נפשית מסוימת, אני לא יכול לדון בה כעת אבל זו עובדה שהאמריקאים רואים בכל מקום משהו מעין אמריקה, ולכן הם רואים בעיות אתניות בכל מקום בעולם. לכן, זה היה הדבר הראשון שכמה סוציולוגים וכמה עיתונאים אמריקאים ראו פה. אבל אני בודק קצת את הסטטיסטיקות, ומתברר שמספר 'נישואי התערובת' בין האשכנזים לספרדים נמצא כל הזמן באחוז די גבוה, ולכן הקיטוב הזה כנראה, למרות הכול, הולך להתמוטט ולהיטשטש לאחר זמן. גם כעת, החלוקה בין אשכנזים לספרדים היא לפעמים חלוקה סוציאלית הרבה יותר מאשר חלוקה אתנית. האתנוס משני הצדדים הוא מאוד מאוד מטושטש. במיוחד בתוך החיים בארץ, אבל זה נכון בכל העולם. לעומת השסעים הללו, קיימת פה חלוקה שאיננה נראית כאילו היא עומדת להיגמר היום או מחר, להיפך, היא נראית כאילו היא מחריפה והולכת, והיא החלוקה בין דתיים וחילונים. זוהי חלוקה שנראית מעצם טבעה כחלוקה שהולכת ומתרחבת, ואם מותר לומר באופן כללי, הייתי אומר שמצדדים מסוימים הפער נעשה גדול יותר, לא קטן יותר.

הוא לא מבין אותי

אני רוצה להתחיל בסיפור שאינני ערב לאמיתותו אבל יש סיפורים שגם אם הם לא היו - הם סיפורים אמיתיים. כמו שיש סיפורים שהם שקר למרות שהם התרחשו. זאת אומרת, יש מאורע, יכול

אבל מרחוק. אני מוכן לבוא לבקר אותך פעם בשבוע, אני אפילו מוכן להביא את הילדים לבקר, אבל בבקשה אל תגור אצלי בבית. זה בערך מה שהרבה יהודים אומרים לקב"ה - אתה רוצה בית? בנינו לך. אתה רוצה שנבוא לבקר מפעם לפעם? בהחלט. אנחנו אפילו נביא את הילדים, אנחנו לא מתקוטטים איתך, אבל אל תיכנס אלינו לבית יותר מדי. הכניסה הזו לבית, ולא רק לבית, הכניסה הזו לכל מקום, מהשכמת הבוקר עד לרגע האחרון של החיים, המעורבות הזו - זהו הדבר שהרבה יותר מפריע ביהדות. מבחינה זו יש דתות שנותנות הרבה יותר מנוחה. אני מילאתי את חובתי לחברה, מילאתי את חובתי לקב"ה, אנחנו גמרנו, סיימנו יפה ועכשיו אני חי לי את חיי שלי. אני לא רוצה שהוא יסתכל לי בסיר במטבח או בחדר המיטות שלי. אז אנחנו חיים ב'דו קיום בשלום'. הצד הטוטאלי של היהדות הוא החלק שיוצר את ההבדל והוא גם החלק שממנו נוצרים הפערים ואני רוצה להסביר זאת משני צדדים.

האם יש חילונים?

נתחיל קודם כל בהגדרה אחת שבעיניי היא פשוטה מאוד אף על פי שלא מקובל לראות זאת כך. מדברים פה בארץ הרבה על חילונים ודתיים. בעיני, זה כמעט כמו לדבר פה על שמאל. זאת אומרת, זו רק מילה עתיקה שהיה לה פעם שם. השמאל פה הוא לא סוציאליסטי,

אז גם אחד הדברים הכי מרתיעים או מפחידים ביהדות הוא הטוטאליות שיש ביהדות. היהדות היא טוטאלית במובן זה שהיא איננה דבר של שעות פנאי אלא היא שייכת לכל הזמן ולכל החיים. המשמעות של העובדה הזו היא שלהיות שייך אל הדת היהודית זה לא רק נקודה של אמונה. זו גם לא נקודה שנוגעת רק לקיום של מצוות כאלה או אחרות. יש משהו הרבה יותר פנימי שנובע מכך שיהדות היא תרבות שלמה, ציוויליזציה שלמה שבנויה רק בחלקה על מה שאני עושה בפועל, חלק גדול ממנה עשוי מן הרווחים שיש בין דבר לדבר, ממה שמצוי בין השורות. אם להביא דוגמה: מה ההבדל בין מוזיקאי גדול לבין ילד שלמד לבצע תרגיל מוסיקלי? ההבדל ביניהם הוא לא בתווים, הם מנגנים פחות או יותר את אותם התווים. ההבדל ביניהם הוא ברווחים שיש בין תו לתו, בשתיקות שיש בין התווים, בריתמוס. כמות השתיקות שיש בין הדברים היא זו שעושה את ההבדל והיא זו שמבדילה בין יצירה של ילד או של אמן גדול. מבחינה זו, הייתי אומר שהתרבות היהודית איננה בנויה רק ממה שיש בה אלא גם מן הרווחים, גם ממה שלא נאמר במפורש, ממה שמצוי בין דבר לדבר. הרווחים הללו הם בעצם רבי משמעות ורבי תוכן. אמרתי פעם - מהו החלום של כל מיני יהודים בחוץ לארץ? החלום הוא להתייחס אל הקב"ה כמו שמתייחסים בהרבה מקומות בעולם המודרני להורים זקנים. אני שולח את ההורים לבית אבות ואני אומר לאבא הזקן שלי: אבא, אני אוהב אותך

במדינה - לא בגלל שיש חופשות בחגים, אלא במכלול החיים ובמכלול הרבדים התרבותיים - מלמדים הרבה על מה שמכנים בארץ 'חילונים', הרי יש להם כל כך הרבה מרכיבים דתיים ידועים ולא ידועים שאנשים חיים איתם אפילו בלי משים, בלי להביא אותם בחשבון. הייתי מרחיק לכת ואומר שמרבית ואולי יותר מאשר מרבית האנשים שנקראים כאן חילונים, היו נקראים בארצות הברית קונסרבטיביים או רפורמיים ואיש לא היה מבחין בהבדל. זאת אומרת ההגדרה של החילוני כאן - איננו אדם שיש לו אמונות פילוסופיות או תיאולוגיות מוגדרות. לפעמים כן ולפעמים לא אבל בכל אופן לא זהו העניין המגדיר. חילוני הוא לא בן אדם שיש לו דעה מגובשת ומוגדרת לגבי מנהגים דתיים כאלה או אחרים. חילוני בארץ הוא בסך הכול זה שאיננו רוצה את המעורבות הטוטאלית של היהדות. הוא איננו רוצה לחתום על איזושהי התחייבות בלתי חוזרת. הוא אומר - אם מתחשק לי לבוא לבית הכנסת, זה אולי א' אבל אני לא מחויב לומר איזושהו ב'.

אם אני רוצה לבוא לבית הכנסת ביום פלוני בשנה, זה לא אומר שאני חייב לבוא ביום אחר או שאני לא צריך לבוא באיזושהו יום אחר. יש המון אנשים כאלה בארץ או בחו"ל, שבגלל סיבה סנטימנטלית הם לא אוכלים חזיר אבל הם כן יאכלו טריפות אחרות. אין שום הבדל הלכתי בין הדברים הללו אבל יש הבדל סנטימנטלי. למעשה, מה שנקרא פה 'חילוני', הוא אם הייתי מגדיר זאת בהגדרה כוללת: בן אדם שאומר 'תן לי

השמאל פה אפילו לא ליברלי במיוחד. השמאל הוא שם היסטורי של קבוצה מסוימת שנשאר קבוע משום שכך היה באיזושהי מסורת וכך השם נשאר באותו אופן פחות או יותר. בעיני, אותו דבר נכון ביחס לביטוי 'חילוני'. עשו פה כמה וכמה משאלים, אחדים מהם מעניינים מאוד. אני רוצה לצטט משאל, יכול להיות שאני טועה באחוז או שניים, אבל ראיתי אותו, זה לא היה משאל מוטה אלא משאל שפורסם בפינה קטנה מאוד בעיתון הארץ שנקרא 'עיתון לאנשים חושבים'. הייתה ידיעה קטנה על משאל שנעשה לגבי כלל הציבור בארץ והוא הציג כמה שאלות: מה אחוז האנשים שאומרים שהם מאמינים באלוקים? משהו בסביבות שבעים וכמה אחוזים. מה מספר האנשים שמאמינים בתורה מן השמיים? להפתעתי, אינני יודע איך זה מתיישב, אפילו אחוז יותר גבוה. איך זה הולך? אני לא יודע, אבל אני בטוח שלא שאלו פילוסופים, זה היה משאל ומסתבר שאנשים לא תמיד חושבים באופן לגמרי קוהרנטי. לבסוף שאלו אנשים האם הם מאמינים בייעוד המיוחד של עם ישראל והתוצאה הייתה כמעט תשעים וכמה אחוזים. המספרים האלה כוללים רבים רבים מאלה שנקראים משום מה חילונים. מה שאני מנסה לטעון הוא שהאנשים הללו לא היו נקראים חילונים בשום חברה אחרת ובשום מקום אחר. אלא מה, זה נהיה מעין שם שרווח בחלק מן הציבור כדי לתאר מגזר או קבוצה מסויימת. אני יכול לומר שגם מבחינת הפרקטיקה של החיים היהודיים

לכתוב את השולחן ערוך שלי בעצמי, כפי שאני רוצה או כפי שמתחשק לי, ולפי זה אני מוכן לחיות פחות או יותר, עם שינויים ותיקונים הכרחיים או לא הכרחיים שאני עומד לעשות בכל עת'. לכן דעתי היא שההבדל בין דתיים לחילונים הוא לא כל כך בתפיסת עולם שמגיעה לשורשים או לרבדים עמוקים אלא במשהו הרבה יותר פרוזאי. אני מחפש כבר שנים איזה אתאיסט אמיתי. ואני פשוט לא מוצא אותם. אני פשוט מתגעגע לראות איזה אתאיסט. אני גדלתי בחברה כזו, ואני מתגעגע לראות איזה אתאיסט טוב, יפה, מוצק. אני מוצא בסך הכול אנשים שיש להם כל מיני בעיות אחרות, אבל אתאיסטים ממש, יש מעט מאוד. הרבה פעמים גם מי שמצהיר על עצמו בכל מיני הצהרות - כשאני לוקח אותו ואני שואל אותו את אותה שאלה במילים קצת אחרות, מתברר שהוא אדם מאמין ושהוא יכול להיכנס לכל בית כנסת בישראל ולומר את 'האני מאמין' בלי שום בעיות. אלא שאיכשהו הוכתב לו שהוא קורא לעצמו אתאיסט.

המהות הזו היא בעיני דבר שפחות תלוי בתפיסת עולם והרבה יותר תלוי בהתייחסות אל המכלול הלוּחץ של מה שנקרא 'יהדות', האם אני מקבל אותו או שאינני מקבל אותו. זהו הפער האמיתי שיש בחברה שלנו ועל הפער הזה אני מדבר. לו היה הפער הזה חי רק במישור הפרטי של היחיד הוא היה פחות מפלג בין אנשים, הוא נעשה הרבה יותר מפלג כאשר הוא מתגלה בכל מיני מישורים

ציבוריים ובהקשרים של ציבורים שנמצאים ביחד. אחת הסיבות שאנשים בחוץ לארץ יכולים להיות הרבה יותר סובלניים היא מפני שאינני חייב להכריע הכרעות ציבוריות. אני יכול לחיות לי בחלק שלי, בתא שלי, בלי להיות מעורב הכרחית באיזשהו ציבור אחר. ולכן אין סיבה ששני ציבורים, אלא אם כן הם רוצים בכוונה להגיע למלחמה - יגיעו להתנגשות. בעצם, לכל הסוגים השונים של הציבורים היהודיים בחוץ לארץ אין רשות רבים מיוחדת. הם נמצאים ברשות רבים של העולם, יהיה אשר יהיה, מפריז עד ריו דה ז'נרו. ברשות הרבים הזו הם כולם זרים באותה מידה ולכן אין להם צורך להכריע הכרעות. הצורך בהכרעות נובע מכך שאנשים נמצאים באותו מרחב השתייכות ואזי בהכרח יש להם דעות שונות לגבי מה עושים עם המרחב הזה. כאשר יש לי גינה פרטית ואני מעדיף לגדל שושנים או אולי כמו בסיפור של סופר אנגלי מפורסם שכתב על מישהו שהעדיף במקום לגדל פרחים לגדל חזרזירים. יש אנשים שמעדיפים חזרזירים על פרחים, זוהי ההעדפה שלהם. אבל כאשר אנחנו מגיעים לאיזה שטח משותף, לגדר או לרחוב, שם אנחנו יכולים להגיע לחוסר הסכמה, אם החצר הזו היא אכן משותפת. אם לא אכפת לי ממנה אין שום ויכוח או סכסוך על החצר. זו בעיה אחת שיש בין דתיים לחילונים וכפי שניסיתי לומר, לאמיתו של דבר הבחירה כאן היא לא בין דתיות לחילוניות אלא יותר באיזה סוג דתיות או - באיזו מידה הדתיות של היהודים היא דתיות

היכולת לדבר בשפה שהיא משמעותית לשני הצדדים.

היה פעם מפקח על לימוד האנגלית בבתי הספר, הוא לא היה פרא אדם, הוא היה יקה - למרות שאלה לא שני תארים ששוללים זה את זה - והוא היה גם שומר מצוות, הוא היה בא לכיתה שהוא היה מלמד בה, זה היה בבית חינוך בירושלים, היה פותח את השיעור כך: עמ-ארצים, מה פרשת השבוע היום? התלמידים הגיעו לאימה חשיכה כזו בגלל השאלה הזו, שמפעם לפעם לפני שיעור אנגלית הם היו הולכים לשרת התימני לשאול אותו מה פרשת השבוע, כדי שהם יוכלו לענות למורה לאנגלית מהי פרשת השבוע היום. אבל הבעיה איננה מה פרשת השבוע היום. הבעיה היא שבשביל רבים שגדלים כאן, פרשת השבוע כבר איננה חלק ממכלול התודעה שלהם. זו לא פרשת שבוע זו או אחרת, זה עולם זר, כמו שאם אני אשאל מישהו על ספר ויקרא, שהוא עדיין ספר בתוך התנ"ך, שמעבר לחוגים שלומדים אותו בתור חובה, הוא כמעט לא ידוע לאף אחד. אז ספר ויקרא ידוע בערך כמו הסורה מספר 98 בקוראן. זאת אומרת, אני יודע שיש דבר כזה אם יש לי איזושהי השכלה, ואם אין לי השכלה אני לא יודע גם על זה. אבל ראשית זה לא רלוונטי, ושנית אינני יודע שום דבר על זה. הבעיה הזו היא לא רק בעיה של חוסר היכרות עם ספר כזה או אחר אלא בעיה של חוסר גישה אל מבנה שלם שבנוי מן החללים הריקים שיש בין הדברים, מהחומר שהיה הבסיס לשירי

יהודית או בלתי יהודית. במידה מסוימת הייתי אומר שיש פה אנשים רבים שהיו רוצים להיות יהודים כדרך שפרוטסטנט הוא פרוטסטנט, על אותו משקל ועל אותו מבנה, וזה מבנה שהיה יכול להיות עבורם רלוונטי, משמעותי ומספק.

שסע של זרות

אבל יש דבר אחר שהוא החלק האחר של הבעיה, והוא החלק של מה שקראתי לו חלק התרבות. החלק של הציוויליזציה. הציוויליזציה שבה יש לדברים משמעות מסוימת ומוגדרת. החלק הזה של הציוויליזציה איננו בהכרח עניין של מה אני עושה או לא עושה, אלא של מה אני יודע ומה אינני יודע, ויותר מזה - באיזה אופן אני יודע. בקודה הזו נוצר ההפרש, משום שהיא איננה עניין של הסכמה 'האם אני בעד או נגד', אלא של חיים, של חוויה ושל ידע. כאן נוצר העניין האמיתי של השסע, שהוא לא בהכרח של איבה, אלא של דבר שלדעתי הוא הרבה יותר גרוע מאשר איבה - זרות. בכל קהל יהודי צריך להיות רופא אחד או עורך דין אחד, ועכשיו בימינו גם פסיכולוג אחד או שניים, אם יש כאן פסיכולוג בקהל הוא בלי ספק יודע שההפך מאהבה איננו שנאה. יש המון צדדים משותפים בין אהבה ושנאה. אדישות, או זרות, היא ההפך הגמור של אהבה. מצד אחר היא גם ההפך של שנאה, אבל היא יכולה להוליד דברים שונים. הזרות היא חוסר היכולת לתקשר אחד עם השני. חוסר

העם היהודיים בכל השפות, מהמכלול הגדול שעשוי לא רק מהדברים שעושים אלא גם מהדברים שיודעים וכל זה יחד יוצר איזשהו עניין של תרבות אחידה. התרבות הזו היא הדבר שהולך ונשכת.

שכחת התרבות

היה לי מורה לערבית שהיה נוהג כל ליל שבת לקרוא את פרשת השבוע שניים מקרא ואחד תרגום. ובזמן שהיה קורא שניים מקרא ואחד תרגום היה מעשן מקטרת מיוחדת לשבת. מה שאני רוצה להגיד, אנשים שמעשנים מקטרת בשבת - עדיין אפשר למצוא, אבל יש מעט מאוד אם בכלל - כאלה שגם ירצו לקרוא את פרשת השבוע באותו זמן, או באיזשהו זמן אחר. כאן יש פער שנוצר במשך זמן. זהו הפער שנוצר מבורות. בורות ששוב לא שייכת רק למה שמכנים כעת "ארון הספרים היהודי". אין לו שום דבר נגד ארון הספרים היהודי, אדרבה, אני מנסה מפעם לפעם לגרום לאנשים לקחת ממנו ספר ולקרוא, אבל בהקשר שלנו זו לא בעיה של ארון הספרים היהודי, זה לפעמים הבעיה של ההריגה היהודי. גם זה איננו קיים. יש חלק מסוים של חיים, של תרבות שעליו עומדים הדברים. הדברים שמתחילים מהריח של ליל הסדר, מהקולות שאני שומע מרחוק כשמכים את המן בפורים, מכל מיני דברים אחרים שהם לא תכנים, הם לפעמים חוויות אמוציונליות, ולפעמים הם שרידים של זיכרונות, אבל הם לא

נקודתיים, הם ממלאים איכשהו עולם שאדם יכול לחיות בו כאתאיסט גמור, ועדיין לחיות בתוכו ולהרגיש שהוא שייך לעולם של התרבות הזו. ולזה לא תהיה תקנה רק בקריאת ספרים. מישהו יכול ללמוד ברצינות את כל התלמוד ועדיין להישאר בגדר של פרופסור גוי לתלמוד. אם אין לו את הגישה לתרבות, התרבות הזו תישאר עבורו תרבות זרה. כל החלק של המגע התרבותי הכולל, שהוא המגע של הדברים שבאמצע, של האווירה וההרגשה של המוסיקה של דברים, זהו דבר שנעלם אם לא מגדלים אותו.

אני רוצה לספר סיפור שראיתי בעיתון, ואינני מתחייב לאמיתותו. מישהו ראיון בזמנו את הדלאי לאמה להרצאה גדולה בניו יורק, בא קהל גדול מאוד שכלל בתוכו הרבה מאוד יהודים. כמובן, מי יבוא לדלאי לאמה אם לא יהודים. סתם גוי פשוט מה יש לו לעשות אצל הדלאי לאמה, אבל יהודי זה משהו מיוחד. אז היו שם הרבה מאוד יהודים, והייתה שם איזו גזירה בודהיסטית מקליפורניה, ממעריצותיו, ממשפחה יהודית. והעיתונאי שאל אותה אם היא לא מרגישה איזושהי הרגשת אובדן של התרבות שלה בזה שהיא הפסיקה להיות יהודייה ונעשתה בודהיסטית. והיא ענתה ואני בטוח שזה היה בתום לב גמור: "מה יש ביהדות? יש קניידלך וגפילטע פיש אבל אני בין כה וכה צמחונית...". אז עכשיו תראו, מכל היהדות, היהדות שלה הייתה בגויה על קניידלך וגפילטע פיש ואחד מהם בכל מקרה הלך במכה ראשונה,

אם אתם לא תחזרו בתשובה, הילדים שלכם או הנכדים שלכם לא יוכלו לחזור בתשובה, הם יצטרכו להתגייר. אני לא מדבר על הצד ההלכתי, אני מדבר על התופעה של החוזרים בתשובה של עכשיו. יש לחוזרים בתשובה של התקופה שלנו את כל הסימפטומים של גרים. מפני שהם אנשים שבפירוש ובמודע עוברים מתרבות אחת לתרבות שנייה באופן שלם, זה לא מעבר של שינוי בתפיסת עולם או בהשקפות או אפילו במעשים. זה שינוי כמו שעובר אותו גר, זה חיתוך עמוק, כניסה, עם כל הבעייתיות שמתלווה לגר, שהוא מאבד את ביתו הקודם ואיננו נמצא בשלמות בביתו החדש. זה לוקח זמן עד שדברים כאלה מתאחים באיזו מידה של שלמות. זוהי תוצאה לא של אתאיזם, זוהי תוצאה של החלל הריק.

לא להיות עם הארץ

זהו דבר שסיפרתי יותר מאשר פעם אחת, זה זיכרון אישי: אני גדלתי בבית מעניין, אין שום ספק, כיום אני יודע כמה הוא היה מעניין. כשהייתי ילד זה היה פשוט, זה היה בית, לא ידעתי כמה הוא היה מעניין. אבל אחד הדברים המעניינים, אני זוכר ששאלתי פעם את אבי המנוח - מדוע כל השכנים שלא היו נחשבים לאנשים דתיים, באים בכל אופן לבית הכנסת בראש השנה וביום כיפור ואילו אתה אף פעם לא מגיע לבית כנסת? זו הייתה שאלה של סקרנות. אבי היה איש

אז אני יכול לומר - האובדן של הקניידלך לבד הוא לא אובדן כל כך גדול ובן אדם לא צריך להחליט החלטה כל כך גורלית על חייו ועל אמונתו רק בגלל הקניידלך. זו לא בעיה של אתאיזם או של אמונה, של קיום מצוות או של אי קיום מצוות, זו בעיה של מרווח שלם, עולם שלם של תרבות שלא היה קיים. וכשהוא לא קיים אז הוא חלל ריק לגמרי.

אם לומר זאת באופן חד יותר: החלל הריק איננו זקוק שיטפחו אותו, המרווח הריק הזה איננו זקוק לשום טיפוח, אני אינני צריך להטיף לו, אינני צריך לכתוב עליו ספרים, אינני צריך לכתוב עליו מאמרים, מספיק שהוא קיים, והוא גדל מעצמו. אחד הדברים המעניינים הוא שבורות במובן הרגיל שלה, אינה צריכה טיפוח מיוחד, היא גדלה לבד. היא צומחת מעצמה, מעצם העניין של מה שאינני יודע. ושוב, אנחנו מדברים לא על פריט מסוים - אפשר לאלף אפילו שר בממשלה שכאשר הוא בא לרב הוא צריך לשים כיפה על הראש, זה עניין של אילוף, אבל אני מדבר על הנקודה של התרבות. מבחינה של היחס התרבותי הדברים מתרחקים והולכים. עכשיו אני רוצה לומר וזו תהיה אולי הצהרה מרחיקת לכת מדי, אבל אם יש משהו שכמעט איננו ניתן להשבה זוהי תרבות. תרבות היא דבר מורכב, מסובך, שעשוי מאלפי נימים. כאשר הוא נהרס וצריך לבנות אותו מחדש - מתברר שזו בעיה קשה מאוד. אמרתי את זה לפני שנים רבות, אני חושב בעין חרוד, אמרתי

הסיפור מאחד מבעלי המעשה: פעם ישבו יחד שלושת אלה שהיו בעצם המייסדים של המוסד באופן לא רשמי, והם יושבים בפרז' ואוכלים ואז אחד

**אני חושש יותר מכל מן
הבורות. בורות לא רק
במובן של חוסר ידיעה
של טקסטים מסוימים,
אלא במובן של הזרות
שאיננה מזגדרת משום
סיבה ומשום טעם אלא
היא פשוט זרות. אני
חושש ממנה משום
שהיא תהום שגדלה.
וכל יום שעובר היא
גדלה יותר ויותר**

אומר לשני: תסתכל, אנחנו שלושה בנים של רבנים ואוכלים טריפות בליל יום הכיפורים בפרז'. אני מספר את זה כרגע לא בשבח ולא בגנות, אלא רק כדי להדגיש דבר אחד: נכדיהם של אותם שלושה - בהחלט יכול להיות שהם יעשו

שהייתה לו רצינות כבדה אמר לי כך: בשבילי בית כנסת הוא לא תיאטרון, או שאתה מתפלל שם, או שאתה לא מגיע לשם. לבוא בתור צופה - אינני רוצה. זה היה סוג של אישיות, וזה היה מאוד ברור, לא בשום איבה אלא מתוך יחס של רצינות. כשהייתי סמוך לגיל עשר, הוא מצא בשבילי מורה לגמרא. זה היה קצת מוזר בתוך הקונטקסט, ואני שאלתי אותו, אני חושב שזו שאלה בהחלט הוגנת בשביל ילד: מה ראת על ככה? מדוע אני צריך מורה פרטי לגמרא? והוא אמר לי: לא אכפת לי אם אתה תגדל אתאיסט, גם אני כזה, אבל אני לא יכול להרשות שילד במשפחה שלנו יהיה עם הארץ. אני אגב לא חושב שזה שינה את עולמי או את אורחות חיי. אם היה משהו ששינה, ושאני יכול לזקוף אותו למשפחה, זה היה לאו דווקא הנקודה הזו, אלא הנקודה שמה שאמרתי, של החלל היהודי. החלל, שגם אם לא היה בו שום דבר, הוא היה מלא ביהדות.

אמר לי פה מישהו שעכשיו שומעים אותו מפעם לפעם בחדשות, הוא רב באיזה מקום, ואביו היה רחוק מאוד מלהיות רב, והבן אמר לי דבר מאוד מעניין: אני הרבה יותר דתי מאשר אבי, אבל אני לעולם לא אהיה כל כך יהודי כמו שהיה אבא שלי. אבא שלו היה יהודי וזה לא היה משנה מה הוא יעשה ואיזה דברים הוא יקבל ואילו דברים הוא לא יקבל. הנקודה היא העולם הזה היה משמעותי עבורו. כאשר העולם הזה איננו משמעותי, שם נוצרת תהום. סיפר לי פעם מישהו ששמע את

לוקח את התפילין ומניח אותם לסוס. אני לא רוצה לומר שזה דבר יפה, זה מגונה ואסור היה לעשות את זה, אבל אני בטוח שהבן של האישה הזו לא יכול לעשות את זה. ראשית, הוא לא רוצה, שנית, אין לו תפילין אז הוא לא יכול להניח לסוס תפילין גם אם יעלה בדעתו איזשהו רעיון כזה.

הסכנה האמיתית

פה אני מגיע לנקודה שאני חושב שהיא משמעותית ובזה אני רוצה לסיים ואם אתם רוצים אחר כך לשאול שאלות או לזרוק עליי אבנים - הרשות בידכם... כאשר אני מסתכל בפרספקטיבה היסטורית, אני חושש יותר מכל מן הבורות. בורות לא רק במובן של חוסר ידיעה של טקסטים מסוימים, אלא במובן של הזרות שאיננה מוגדרת משום סיבה ומשום טעם אלא היא פשוט זרות. אני חושש ממנה משום שהיא תהום שגדלה. וכל יום שעובר היא גדלה יותר ויותר. ויותר מזה, היא אחד הדברים שכל כך קשה לתקן אותם. אני אסיים בזה: תראו, נניח שהיה אדם שהיה כלימיו רשע גמור. עשה כל עבירה, כל דבר אסור, והרי אפשר לעשות הרבה עבירות, ועכשיו הגיע יום הכיפורים והאיש הזה מחליט לעשות תשובה שלמה מאהבה רבה. הוא ממרר בבכי, וה' סולח לו. מגיע מוצאי יום הכיפורים, ואז לא רק שהוא נקי עוון, אלא יכול להיות שבתוך יום הכיפורים הוא הגיע למדרגה של אדם קדוש. יש

אותו דבר אבל הם כבר לא ידעו שזה יום הכיפורים. או שהם ידעו שנכון, יש תאריך כזה, אבל לא תהיה לכך משמעות. ידיד שלי סיפר לי שהזמינו אותם לאסיפה של מג"דים במילואים אצל מפקד האוגדה או משהו והיו צריכים לשבת לאיזו ישיבה ועשו ארוחה וסעודה ביחד כדי שיוכלו לשבת כמה שעות ולדון על הבעיות של האוגדה. והוא מספר לי שהוא הגיע לשם והוא אמר שהוא כמובן לא יכול להשתתף באוכל, זה היה תשעה באב. עכשיו, אין לי שום ספק שמפקד האוגדה, אני מכיר את מפקדי צה"ל, לא היה לו רצון ולא כוונה לעשות למג"ד שלו חיים יותר קשים. הסיבה הייתה פשוטה: זה היה כך וכך באוגוסט, זה הכול. זה לא שהוא מתנגד לתשעה באב אלא שהיום הזה לא קיים בתוך מפת העולם הפרטית שלו. היו מספרים פעם שהאפיקורסים הזקנים, עכשיו באמת אין יותר כאלה, היו אפיקורסים זקנים שהיו עושים תחרויות מי יכול להמציא מצב שיהיו יותר איסורים על אכילה אחת? לקחת נר של חלב של נבילה, לטבול אותו בחלב ולאכול אותו ביום כיפור, זה היה בערך הרעיון. בימינו, בשביל לעשות את זה אני צריך לחיות בתוך עולם מסוים. אם העולם הזה לא קיים לי אז אפילו לעשות עבירות אני לא יכול. אני לא מדבר על עצם ההנאה מהעבירה שגם ביחס לזה צריך עיון אם העובדה שהכול מותר לא מפחיתה מההנאה, אני מדבר על היכולת להרגיש שאני עובר עבירה בכוונה ולהכעיס. סיפרה לי עיתונאית מפורסמת שאבא שלה היה לפעמים יוצא החוצה,

סיפורים כאלה ואני לא רוצה להארץ בזה. עכשיו, אותו בן אדם בעצמו יכול להיות קדוש, אבל אם הוא היה עם הארץ בערב יום כיפור, הוא יישאר עם הארץ גם אחרי יום כיפור. ואף על פי שיום כיפור יכול לכפר על כל העבירות כולן, על הדבר הזה הוא לא יכול לכפר. אין דרך חד משמעית ופשוטה לעשות תיקון של מבנה, של חיים, של מה שקוראים לזה, של המנגינה.

התהום מתרחבת

אחד מהדודים שלי היה פעיל מאוד ב'בונד'. זה היה, אם מישהו לא יודע, ארגון סוציאליסטי גדול מאוד, אולי אחד הכי גדולים באירופה שלפני מלחמת העולם השנייה. ארגון גדול מאוד, אנטי ציוני וגם מאוד אנטי דתי. הוא היה שר מפעם לפעם את השירים ששרו בתנועה. שירים מכל המינים ובעיקר שירים ששרו ברחוב היהודי. הרחוב היהודי של אז היה רחוב כמו כל רחוב, עם רופאים ועורכי דין, וגם גנבים עם זונות, הכול כאשר לכל. אני רוצה להגיד לכם, כשאני שומע את השירים הללו, הבעיה שלהם איננה השפה, היידיש, הבעיה בהם שפשוט אי אפשר להעביר אותם למישהו שלא חי בתוך החיים היהודיים. החלק הזה היה קיים, הדוד שלי היה אתאיסט, הוא היה אנטי אנטי אנטי, אבל הוא היה מאוד מאוד יהודי. העניין הזה, הדבר הזה, שממנו כל כך קשה לצאת, התהום הזו שאליה שוקעים מבלי משים, בלי כוונה,

זוהי התהום שעליה בהכרח ראוי לגשר. עכשיו, אין לי מרשם טוב בשביל הדברים הללו, אין שום דרך משמעותית לעשות אותם, רק באופן מלאכותי. אבל זהו סוג של פער שהוא לא יכול להיגמר. לכן אפיקורסים, כופרים, אפשר להיות כמה שרוצים, אמנם בשביל להיות אתאיסט, אדם צריך להיות פילוסוף, צריך להיות אינטלקטואל, צריך להתעניין בנושא והיום כולם עסוקים. אבל בשביל להיות בור - אני לא צריך לעשות שום דבר, אני לא צריך להתאמץ בשביל זה, אינני צריך לשכוח שום דבר בשביל זה, אני פשוט בור. וכל יום שעובר אני נהיה יותר בור ולדבר הזה אין תיקון. כשבן אדם עושה מהלך, ואני לא מדבר רק על בן אדם פרטי, אני מדבר גם על קהילה, על קבוצה של אנשים, על מדינה - כשעושים מהלכים שהם כמעט בלתי הפיכים - זהו דבר מסוכן מאין כמוהו. בדרך כלל אחרי מהלך בלתי הפיך בא מוות. וכדי שזה לא יקרה - צריך לעבוד. כדי שעם ישראל ימשיך לחיות.

אם כן, לא דיברתי כעת על איך עושים פיוס או שלום או שלוה. הדברים האלה יכולים להיעשות באופנים שונים. כשאני מדבר על בורות אני מדבר על עובדה, ועובדה נשאר עובדה גם אם פלוני רואה בה עלבון. ניסיתי לצייר פחות או יותר תמונה של מצב, המצב הזה יכול מבחינה חברתית להיות יותר גרוע ויכול גם להשתפר. יש כמה תרחישים אפשריים. לצורך העניין, אם וכאשר תהיה הפרדה גמורה בין הדת למדינה

שילך לאיבוד וקשה מאוד לרכוש אותו מחדש, במיוחד אם מנסים לעשות אותו על ידי איזשהו מאמץ בכוח.

אפשר בהחלט לטעון שלא שווה לשמור את כל זה. אפשר לסבור שהדבר הזה הוא חסר תועלת וחסר ערך, אפשר לחשוב, אם לצטט את טוינבי, שהיהודים הם סוג של דינוזאור, שבמקרה השתמר מאובן בגלל נסיבות יוצאות מן הכלל והמקום האמיתי שראוי לו להיות הוא במוזיאון. זה ויכוח אחר. אני התחלתי מתוך נקודת הנחה שאנשים שחיים בארץ הזו ורובם חיים פה משום שזו בחירה שלהם, לא סבורים כך. רוב האנשים שחיים כאן במקום לחיות בעולם שאמנם עוין אבל לא עוין עד כדי כך את היהודי הפרטי, כנראה רואים ערך בהשתייכות הזו. כשבן אדם בוחר להיות כאן, הוא בעצם מצהיר הצהרה מסוימת על כוונות. זוהי הצהרת כוונות די ברורה, שהוא רוצה איכשהו להשתייך, בגלל כל מיני דברים שברובם היו בעבר. אני מדבר אל האנשים האלה שאומרים שמשום מה המהות הלא ברורה או הכן ברורה של 'להיות יהודי' משמעותית בשבילם, להם אני אומר: המהות הזו איננה דבר שנדבק בהכרח לפריט בתעודת זיהוי. והוא יכול לאבד את המשמעות כאשר הוא מאבד את ההקשר שלו. עם זה אפשר לעשות משהו או לא לעשות כלום. אני יכול לומר שזה לא מעניין אותי. זו תשובה לגמרי לגיטימית והרבה יהודים בכל הדורות בוחרים בתשובה הזו ומחליטים עליה. ברגע שאני אומר שהנושא הזה מעניין

יהיו הרבה פחות נקודות של חיכוך. האם זה טוב? אינני בטוח. אם אנשים יחליטו לשבת במקומות שונים במגע מינימלי זה עם זה, מידת החיכוך תמעט ותלך, ואז ממילא יהיה פחות ופחות אנטגוניזם ונוכל לשבת בשלום ובשלווה עקרונית ולא עקרונית. זה אולי הסדר טוב לעניין השלום והשלווה אבל את עצם העניין זה לא פותר. משום שיש מהות היסטורית שתלויה לא בהגדרה של פלוני. היא תלויה ב'מהי התבנית של עם יהודי'. ודיברתי עליה דווקא לא בהקשר של קיום מצוות. דיברתי על דברים הרבה פחות לוחצים, על דברים ששייכים בדיוק לחלק החווייתי. אני לא מנסה למרוח שמן זית כדי למעט את נקודות החיכוך, אפשר היה לעשות את זה בקלות. יכולתי לדבר פה שעה וחצי ולומר כל כך הרבה נופת צופים, שכל אחד היה יכול להחליק מכאן כל הדרך הביתה על גריז. אבל זו לא הייתה הכוונה. אני עדיין חושב שיש ערך כלשהו לאמת. אף על פי שהיא איננה תמיד מלטפת. זוהי עובדה. העובדה שיש בתחום הזה בורות היא לא עניין שאני אומר אותו מתוך יהירות, אני מדבר עליה בתור עובדה של חיים ממשיים. הקשרים המשמעותיים יכולים ללכת לאיבוד, והם הולכים לאיבוד הרבה יותר בקלות ממה שהם נרכשים. ויש דברים רבים, אם לצטט: שקשה לקנות אותם ככלי זהב, וקל לאבד אותם כמו כלי זכוכית. הסברתי ואמרתי שתרבות, לא בתחום של מה שעושים, אבל תרבות בתחום של החוויה. או בתחום של מה שמצלצל או מה שנמצא בפניי. הוא דבר שקל מאוד

אותי, הוא לא יכול לעניין אותי רק כסעיף בתעודת זהות.

היהודי של נקודת המוצא

הבה ואומר את זה בדוגמה מרגיזה: יש פה מן דבר מעניין, חוק השבות, עם כל הבעייתיות שלו הוא חוק משונה, אבל השאלה שחוק השבות מעולם לא העלה היא שאלה מעניינת: כשאני אומר על מישהו שהוא בן של אמא יהודייה, או של אבא או של סבא יהודי. איך אני מגדיר את הסבא הזה? לא איך אני מגדיר את הנכד, אלא איך אני מגדיר את הסבא? מהי הנקודה הזו שבה כולם יסכימו שהסבא הזה יהודי. איפה הנקודה הזו? מתברר שיש איזו נקודה שלא משנה מה דעתי לגבי הנכדים והנינים ושאר הצאצאים, שבה אני אסכים שפלוגי הוא יהודי. עכשיו, אני מדבר על הנקודה הזו כעל נקודת מוצא, שהיא איכשהו מגדירה את הדברים הללו. אז אני יכול לומר: באיזה מידת הקשר שלי אל איזושהי נקודת מוצא היפותטית כזו היא בעלת משמעות. רק בהערת אגב, נעשו כל כך הרבה ניסיונות כולל על ידי טובי המדענים של היטלר, לנסות להגדיר יהדות באופן גזעי, והתברר שאין שום הגדרה טובה, אי אפשר על ידי שום בדיקה פיסיוולוגית להגדיר מיהו יהודי. ולכן אני צריך להגיע לאיזשהו מקום שבו כולם מסכימים שהוא יהודי. עכשיו, אני מדבר על המקום הזה בעבר הרחוק או בעבר הקרוב, ואני שואל: אותם אנשים שמצביעים ברגליים,

בהיותם יושבים כאן, שהם רוצים להיות שייכים אל המהות הזו, הם צריכים לדעת שהמהות הזו - אם כי היא מורשתית בצורה כזו או אחרת - מבחינה פנימית יש לה נקודות ניתוק. וכאשר יש נקודות ניתוק, גם ההמשכיות ההלכתית נעשית לא חשובה. מישהו אמר לי, הוא היה משפטן ומלומד, הוא טען שהנסיך פיליפ מאנגליה יכול לעלות לארץ מתוקף חוק השבות. אז השאלה תהיה לא אם הוא יכול לעלות לארץ, אני לא זה שקובע את הדברים במשרד הפנים, אבל השאלה תהיה האם הנסיך פיליפ הוא יהודי. זאת בעצם השאלה. בהחלט ייתכן שמבחינה הלכתית אפשר לשייך אותו בהחלט, אני חושב שהסבתא שלו מצד האמא הייתה משומדת, אז יכול להיות שהוא יהודי מבחינת ההלכה, אבל לא דיברתי על הקריטריונים ההלכתיים, דיברתי על הקריטריונים של החיים.

גל של שכחה

ושבו, אינני בא לדבר על האנטגוניזם ועל הקטטות. אני בהחלט חושב שזה יהיה דברי הבאי לדבר על האנטגוניזם כאילו הוא התחיל בשנים האחרונות או בשנים של המדינה. האנטגוניזם הזה היה לו מתחילתו רקע אידיאי מאוד מאוד גדול. הזכרתי את ה'בונד' בתור יחידה אידיאית אחת. המפלגה הקומוניסטית והנלווים אליה היו יחידה אידיאית אחרת. והיו יחידות אידיאיות שיצרו את הפער. אין לי יכוח על כך שהפער כעת מתחדד, ויותר

גם מקרים שהגל היה גל של שכחה. אני זוכר לפני שנים הרבה, הייתה אישה שעמדה ודיברה בפאתוס גדול על העניין הזה. היא חיה בקיבוץ שהוא בפירוש לא קיבוץ דתי והיא אומרת: למה אני נמצאת בקיבוץ? רק בגלל הסידור של אבא שלי, הוא זה שהנחה אותי. אני לא עושה בדיוק את מה שכתוב שמה ובדיוק כמו שכתוב שמה, אבל הסידור של אבא שלי הוא בית. סיפרתי על דודי המנוח שהיה איש הבונד, הוא היה חמש שנים במחנות עבודה ברוסיה. והוא חזר משם שבור כולו, בכל גלגוליו הוא לקח איתו תמונה אחת של אשתו שהנאצים הרגו וזוג תפילין שהוא מעולם לא הניח. זאת אומרת שהוא רצה לשמור את הקשר. תבינו, הגלים האלו לא נוצרו כעת, מה שנוצר כעת הוא צורה של לוחמה שתתבטל במוקדם או במאוחר. כמו שמלחמות פוליטיות נגמרות, עם אינתיפאדה או בלי אינתיפאדה, הן נגמרות. אבל זרות או ניכור, או חוסר יחס או חוסר עניין כל אלו לא נפתרים על ידי הזמן שחולף, הם לא נפתרים והם לא עומדים להיפתר מאליהם. זה הדבר שממנו אני חושש ועל זה אנחנו צריכים לדבר.

מזה, הוויכוח נעשה עכשיו הרבה יותר על כבישת תחומים טריטוריאליים, כמעט כמו אצל חיות, מי שולט במי, מי מחזיק בצוואר של מי וכמה. אבל מה שרציתי לומר הוא שהדבר הזה יגיע לסיומו והוא לא הבעיה, משום שלבעיה הזו אפשר שיהיו פתרונות. פתרונות מעשיים שאחרי זמן מסוים אנשים מתרגלים אליהם וחיים איתם בצורה כזו או אחרת, גם אם אינם מסכימים להם, בין פתרונות של ניתוק ובין פתרונות של חיבור. אבל הזרות, היא לא התחילה מהדברים הללו. הזרות הזו היא לא בעיה של איך אני מסתכל על פלוני האחר אלא בעיה של האם אני בכלל מבין אותו. הבעיה היא לא אם אני אוהב או שונא את מישהו, הבעיה היא אם אני יכול להבין מה נמצא אצלו בראש, איך הוא חי, איזה סוג של חיים יש לו. זה קורה על ידי מהלכים היסטוריים גדולים שהיו הרבה לפני התקופה שלנו. אנחנו כולנו הילידים של הגלים הללו. בתוך הגלים הללו היו כמה וכמה גוונים של התייחסות. היו מקרים שבו 'הגל האנטי דתי', ובמקומות מסוימים גם הגל 'האנטי יהודי', היה מכוון ורצוני, אבל היו

אין חולה מכם עלי

מתוך "חיי עולם", פרשת ויצא

קיומו בתוך עולם שיש בו מכשולים, עולם בו לא נותנים לו לשבת ולהמשיך באותו אופן של חיים שהוא חי עד עכשיו, מהבעיה של "עם לבן גרתי" (בראשית לבה), ועד לדברים אחרים.

השאלה שעולה כאן היא איך אדם מגיב ומתמודד כאשר הוא יוצא מתוך המקום שלו, מן העולם הקטן שלו - והוא רואה שיש מציאות אחרת. בסופו של דבר, עניין זה הוא בעיה של כל יהודי, בין שהוא יוצא לחרן בין שהוא יוצא למקום אחר. פעמים רבות הפגישה הראשונה היא זעזוע עמוק מאוד. הרי כשאני יושב בבית המדרש, חזקה עלי שאני רואה בעיקר את האנשים שנמצאים בפנים; כאשר אני יוצא אל מחוץ לכתליו, אני מתחיל לראות את האנשים שלא מגיעים פנימה.

אדם יכול לחיות במשך שנים ולראות רק את היהודים שנכנסים פנימה, רק את אלה שנמצאים בתוך החוג שלו, בתוך המקום שלו, או בתוך הקבוצה שלו - ויש אולי קטטות ואי הסכמות על דברים קטנים, אבל בסופו של דבר הם חיים בעולם אחד. אך כאשר הוא יוצא החוצה ופוגש את העולם שלא נכנס לא לבית

בתחילת הפרשה יעקב עוקר ממקומו והולך לחרן. בסך הכל, ולמרות שיש לו אח לא סימפטי במיוחד, יעקב נמצא במקום הכי טוב שיכול להיות; אביו הוא גדול הדור, אדם מכובד ובעל נכסים, ומן הסתם יש לו את כל מה שהוא צריך. ועם כל זאת, יעקב עוזב הכל, ויוצא לארץ אחרת. אפשר להניח שההרגשה הראשונה שיש ליעקב, היא תחושה חריפה, שלא כל מה שבחוץ הוא כמו בבית; הבית היה מלא בקדושה ובכל מיני דברים טובים, והעולם שבחוץ הוא עולם שונה לחלוטין.

אחד הדברים שיעקב צריך ללמוד לעשות כשהוא רואה את הדבר הזה, זה לעשות חשבון מחודש של העולם בו הוא חי: הוא צריך כעת להתמודד על הקיום הפנימי שלו. את הלימוד הזה הוא לא יכול היה לעשות אילו היה נשאר בביתו או בבית המדרש של שם ועבר; שם לא רואים את הדברים הללו. בית המדרש הוא מקום סגור שכולם בו יהודים טובים שעסוקים ביראת שמים; חם ונעים שם. יעקב יוצא החוצה ורואה שבעולם שבחוץ הדברים הללו כלל ועיקר אינם כפי שהם בעולם שלו. יעקב צריך להתמודד על

- ובפגישה הראשונה בוודאי יש לו זעזוע עמוק מכך שאלה הם קרובי המשפחה שלו. ככה נראים קרובי המשפחה שלו? האנשים הכי קרובים אליו מלבד הוריו?

מה עושה אדם כשהוא פוגש את עצמו ובשרו, ומגלה שהוא "לבן"? זו כבר לא התמודדות חיצונית, אלא התמודדות עם משבר פנימי. ה"עולם של החוץ" שמדובר עליו עכשיו, כבר איננו הגויים והרחוקים, אלא הדם שלי. האיש הזה הוא לא איש רחוק מעולם אחר, זה הדוד שלי, ומתברר שלמרות זאת אנחנו בכלל לא שייכים לאותו עולם, ואין לי שום מגע איתו. אלה אנשים בתוך המשפחה, אך בעצם הם אנשים רחוקים וזרים. מה עושים עם עולם שלם כזה? זהו המאבק העצמי של יעקב, שהוא לפעמים, ברמה הכי בסיסית, המאבק להישרדות.

...

הפרשה הזו היא לא רק פרשת השבוע, והבעיות שעולות בתוכה הן לא רק הבעיות של יעקב - זו פרשת התקופה ופרשת הדורות שלנו. זה לא שבשבוע הבא נעבור לסיפור אחר - זו הפרשה בה אנו חיים במשך הדורות האחרונים, בצד הזה שאדם עומד ופתאום מבין איך נראה העולם שסביבו. והשאלה היא מה עושה יעקב של עכשיו כשהוא עומד אל מול הדברים האלו. בספרים מופיעה חלוקה בין "ישראל", ובין "ישראל סבא". כשאנו מדברים על ישראל סתם, על אבינו יעקב, זהו אדם שהיה פעם בהיסטוריה. אך כשאנו מדברים על ישראל סבא -

המדרש של שם ועבר ולא לבית יצחק ורבקה - זה כבר עולם לגמרי זר בשבילו. זהו עולם שלא מבין את היסוד הראשון של מה שמניע אותו בתוך החיים - מה הוא רוצה, למה הוא שואף, מה מוביל אותו ומה מקפיץ אותו.

**אדם יכול
לחיות במשך
שנים ולראות רק
את היהודים
שנכנסים פנימה,
רק את אלה
שנמצאים
בתוך
החוג שלו,
בתוך
המקום שלו,**

מלבד זאת, יש כאן התמודדות נוספת שהיא חריפה וחזקה בהרבה. כאשר יעקב יוצא, הוא פוגש את לבן, שהוא הדוד שלו, ואת שאר הדודים, אליפז ועוד

הרי שהוא עדיין חי בתוכנו, יעקב עדיין חי בתוך כל אחד ואחד מאיתנו, ועל כולנו מוטלת גם העבודה שלו.

בדורות הקודמים לדורנו, העולם היה עבורנו בבחינות רבות כמו בית אבא עבור יעקב, או כבית המדרש של שם ועבר - עולם שהוא ביסודו של דבר עולם אחדותי, שלם פחות או יותר, וחי מתוך ובתוך עצמו. כיום אנו עומדים בפני עולם שכבר לא מאפשר לנו להישאר בתוך התחום הקטן שלנו, בחברת אנשים שהם פחות או יותר כמונו. יצאנו כבר מבית אבא ואנו מתחילים לראות שהעולם הוא לא רק עולם גדול, אלא גם עולם מלא שנאה, פילוג, ניכור והרס עצמי. גם יעקב עצמו כבר מזמן אינו יעקב בשלמות - גם הוא מפוצל לכמה חלקים, וכל פלג הולך ומתפלג בתוך עצמו הלך ושוב. צריך לדעת את כל הדברים הללו מפני שזהו העולם בו אנו חיים, והוא עולם מאוד מאיים ומאוד מפחיד, והתביעות שהוא תובע מאיתנו רק הולכות ומתרחבות.

אין איש מכם חולה עלי

במה מציאות כזו מחייבת את הפרט מישראל, זה שיושב אצל שם ועבר, זה שיושב בבית המדרש, את ה"ישראל סבא" שבכל אחד מאיתנו? כאשר הזמנים כתיקונם והעולם עומד במקומו, כל אדם יכול לעשות את העבודה שלו. אדם יושב שמונה שעות, עובד את עבודתו, עושה את מה שצריך לעשות,

ומסתכל בשולחן ערוך כדי לראות שלא עבר איזו עבירה וכך הוא ממשיך וחי את תנופת החיים שלו. אבל מה צריך לקרות לאדם שמרגיש לא רק את מועקת עצמו, את כאבו האישי - אלא חש שיש פה חולי, שהחולי שייך לכלל? התיאור לדבר כזה בפסוק (ישעיהו נגד) הוא: "אכן חָלִינוּ הוא נשא, ומכַּאֲבֵינו סְבֵלִים" - אדם יכול לשאת כאב וסבל של אדם אחר כאילו הוא מרגיש אותו בעצמו, ואז הוא חי בצורה אחרת.

כששאל המלך פונה לאנשי החצר שלו ואומר להם "ואין חלה מכם עלי" (שמואל א כב,ח), הוא לא בא אליהם בטענות על חוסר ציות לפקודות - בסופו של דבר הם הרי הלכו ליהרג בשבילו. הוא אומר להם: 'נכון, זה נוגע לכם, אבל אף אחד מכם לא חולה עלי, לאף אחד זה לא דבר שכואב עד כדי כך שהוא לא יכול להמשיך'. מה שמכאיב לשאל זה לא אם אנשים עושים או לא עושים, אלא שלא אכפת להם; כי כשאכפת, הדברים נעשים בצורה אחרת. אהרן אומר (במדבר יב,ב) למשה רבנו: "אל נא תהי [מרים] כמת... ויאכל חצי בשרו" - אנחנו משפחה אחת, ולכן כשמוות קורה בצד אחד, אי אפשר להתעלם ממנו ולהגיד: 'ביד - עלה נמק, באוזן - פרחת, צרעת, אבל אני ממשיך לחיות בשלום'. כשאדם מרגיש שפרחת צרעת באיבר שהוא חלק ממנו, הדבר מוציא ממנו אופן אחר לגמרי של התייחסות.

יש צורך לקנות ולסגל את ההבנה, את

אותו: כיצד אפשר לישון כשיש עולם כזה? הדבר הוא בערך כמו מצב בו אדם נמצא תלוי ברגל אחת על קצה מגדל, והוא אומר לעצמו: 'אני הולך לנוח קצת'.

התחושה צריכה להיות, שבשביל למלא את הבעיה של הכלל היהודי, בשביל למלא את המחסור של עצמנו ובשרנו בכל ההיקפים - כל מה שעושים אפילו לא מגיע לאפס קצהו של הצורך. מה שעושים מספיק למלא בדוחק את מה שאדם חייב בשביל עצמו בלבד, לו היו הימים כתיקונם. וגם אם ייעשה פי כמה וכמה ממה שכבר נעשה - הדברים לא מגיעים אפילו לחצי מסך הדברים שצריכים להיעשות.

כשיש הרגשה של דחיפות אצל אדם, שעליו לפעול באיזה אופן - גם אם הוא לא מנהיג הדור, אלא סתם אדם שמאמין באמת באיזה עניין - בשום אופן לא ייתכן שהוא לא יעשה סוג של תהודות וגלים סביבו. גם האיש הקטן ביותר, אפילו ילד קטן, שיש לו אמונת אומן, אמונת תום, יוצר סביבו איזה מעגל של אמונה, שיוצר אחר כך מעגל אחר. במובן הזה, למרות שישנם דברים ועניינים התלויים במנהיגים הגדולים, ישנה תמיד גם שאלה הנוגעת הפרט, איך הוא מתייחס ואיך הוא חי בתוך הדברים אותם הוא עושה ובהם הוא מאמין.

התחושה, שכל רגע שהולך ונמוג הוא דבר שאיננו חוזר. לא מדובר כאן על מוסר עבודה, אלא על הבנה פנימית שכל מה שעושים הוא בכלל לא מספיק. איך אדם יכול להרשות לעצמו לנוח? עצם המחשבה על כך צריכה להקפיץ

**כשיש הרגשה של
דחיפות אצל אדם,
שעליו לפעול באיזה
אופן - גם אם הוא
לא מנהיג הדור,
אלא סתם אדם
שמאמין באמת
באיזה עניין - בשום
אופן לא ייתכן שהוא
לא יעשה סוג
של תהודות וגלים
סביבו.**

הרהורים בעקבות מלחמת יום הכיפורים רשימה

מלחמת יום הכפורים הביאה בלבם של רבים הרהורים, הרהורים של חשבון הנפש, של תהיה על דברים רבים שהיו מוסכמים בעבר ופשוטים בעבר. מכל התוצאות של המלחמה, אחת ברורה ביותר: יש לשוב ולחשוב על דברים רבים, לחזור ולבדוק מוסכמות והנחות יסוד.

פתוי גדול הוא לכוון את המחשבות הללו כלפי אישים מסוימים, ולתלות בהם את הקולר לאשמות, לשגיאות למחדלים. אולם אישים אלה, ככל שהיו חשובים ובעלי השפעה לא גדלו אלא מכוחה של החברה ומכוח רעיונותיה ומחשבותיה. ככל שעשויה להיות אשמה תלויה באנשים מסוימים הרי בשרשם של דברים נעוצה היא ברקע, בטיבם של החיים בהם חיו הכל, ואשר מתוכם צמחו אלה.

אם עת בדיקה היא, הרי הבדיקה המהותית צריכה להיות במהויות, בגישות יסוד, בתפיסות עולם. אלו צריכים להבדק שנית בכל החומרה ובכל האומץ להסקת מסקנות.

את אופי החיים במדינת ישראל בשנים שעברו ניתן לסכם במשפט אחד: השאיפה לחיות כמו כל עם אחר, השאיפה להיות כמו כולם. היו לשאיפה זו השלכות שונות, אחדות מהן היו שליליות לכל הדעות, אחרות לא עוררו בקורת בשעתן ובזמנן. אולם הצד השווה בכולן היתה ההנחה כי דבר שהוא קיים במדינה אחרת יפה הוא או על כל פנים נסבל גם במדינת ישראל. הדבר התבטא בתחומים רבים מאד, למן החקוי של צורות לבוש ותספורת עד ליבוא וחקוי של צורות תרבויות וספרותיות מארצות אחרות. מן השאיפות בדבר רמת חיים מסוימת עד לצורות מסוימות של יחסי עבודה ומוסר עבודה. מתבניות מדיניות ומפלגתיות עד לדוקטרינות צבאיות.

קבלת השפעה מאחרים אינה בהכרח תכונה שלילית, אולם סכנתה היא כי בהדלדל האופי העצמי והמקורי של אומה אין היא רק שואלת ולומדת פרטים מאחרים אלא מחקה אותם, הולכת ומאבדת צורתה העצמית ונעשית בבואה של דבר מה אחר.

חקיינות אינה אך ענין של חוסר כבוד עצמי, יתר על כן: היא תכונה מסוכנת מאין כמוה. המחקה אחרים נפגע משום שהוא עושה דברים שאינם הדברים שלו, באופן המיוחד לו. על ידי כך מאבד הוא את הכוח שיש בדמותו הפרטית שלו, את התכונות שבהן נתחזק ונתעצב אופיו. ובמקום אלה מקבל הוא תכונותיהם של אחרים, אשר בהכרח הן תכונות זרות עבורו, ואשר אין כוחו יפה בהן ככוחם של אלה שיצרון מכוחות עצמם.

חזרה אל תכונות האופי המקוריות של אדם ושל אומה הריהן משום כך דרך של חזוק והתעצבות; כאשר שבה אומה אל אופייה העצמי היא חוזרת ונשענת על דבר שלא רק נוסה במשך דורות קיומה, אלא אף אל צד שבו תוקפה מרובה יותר, שבו כוחה הוא הרבה יותר ממשי.

בימים של הרהורים ותהיה על הראשונות צריכה להיות תגובתם של אנשי ישראל אף היא להיות חזרה אל אופיים ומהותם העצמית, שהיא היא מקור עוצמתם האמיתית.

בהרבה צורות ובהרבה דרכים צריכה חזרה זו להעשות, ויש בה כללים גדולים כמו גם פרטי פרטים, של הלכה למעשה.

צעד חשוב אחד הוא התשובה מעבודת האלילים. עבודת האלילים יש לה בדורות שונים צורות שונות, ובדורנו זה יש לה שתי צורות עיקריות: פולחן אישיות ודבקות אלילית באידיאות שונות. חולשתה של האלילות אינה רק כאשר מתברר כי רגלי החרס אינן יכולות להחזיק מעמד בתהפוכות הזמנים, וכי הן נשברות וממוטטות עמן את ראש הזהב שכולם ראו קודם לכן. פגמה של האלילות הוא פנימי יותר: בעצם היותה העמדה של דברים שיש להם לעתים ערך וחשיבות במדרגה של מוחלט, בתחום שאין הבקורת יכולה לחול עליו, ואשר משום כך אינו משתנה לפי העתים והזמנים. כאשר קובעים דבר חולף שמושי כערך עליון הריהו פוגם בכל המערכת המושתתת על בנין שקר שכזה.

פולחנם של אישים צומח מגורמים רבים, לעתים מהצלחות מופלאות, לעתים ממראית עין של הצלחות כאלה, ופעמים אף ללא יסוד ממשי כלשהו מחוץ לכוחו המגנטי של אדם מסוים. אין קל בפולחן כזה מאשר לזנוח את האליל שאכזב ולבור במקומו אחר, אולם דרכו של עם ישראל היתה שלא לסמוך על אלילים מכל סוג אלא להתייחס למעשיהם, לדבריהם ולדרכם כשלעצמה, לנסות לקבל את האמת ממי שאמרה, ולא לקבל שקר ודברי כזב ממי שיהיה. לאמור, לבחון את האישיות לא על פי קנה מדה מיוחד לה אלא לפי היכולת האמיתית בכל דרך בה היא מתגלה.

תקיף עוד מפולחנם של אישים הוא פולחן של אידיאות. במדינת ישראל נוצר מספר "קדושות", נושאים שכמעט אי אפשר היה לערער ולהרהר אחריהם. כך קיימת קדושת צה"ל ונושא הבטחון, קדושה השביתה, הערך העליון של החקלאות, קדושת השיוניות, קדושת בתי המשפט של המדינה והרגשת ההערצה כלפי "בצועיזם" בכל מחיר ועוד רבים. רוב הנושאים הללו לא היו דברי הבאי ושקר ממהותם, אך לא היו ראויים להלה זו של קדושה, לתפיסה שהם דברים שאין ניתן לבדוק אותם בקני המדה שבהם בודקים ערכים שנועדו לשמשו של האדם ולתועלתה של החברה ואשר אינם ערכי קודש אשר החברה צריכה להסתגל אליהם. בכל אחד מאלה היו שגיאות והפרזות. אלה לא נבעו מתוך עצמם אלא מתוך החברה בכללה, מתוך האנשים שהופקדו על יישום הדברים - ומתוך חוסר יכולת לשוב ולהעמידם כל אחד במקומו: כמשרת של דברים, לא כאדון להם.

תקונם של הדברים איננו נפוצם של כל האידיאות והערכים מתוך הרגשת חימה ותסכול כי אם החזרתם אל מקומם, להיותם שוב - בגדר הדברים הנמדדים והנשקלים, הדברים שיש להם מקום כאשר משתמשים בהם כיאות.

צד אחר של תקון דברים הוא בהתייחסות אל מאורעות הזמנים בכללם, וברוב בהירות כבר תואר בדברי הקדמונים. שתי דרכים הם לאומה (ואף לאדם פרטי) לנהוג בהן, הדרך האחת המתוארת בברכה הבוגדנית של בלעם היא להיות כארז, והדרך השנייה שתוארה בקללת האוהב של אחיה השילוני היתה להיות כקנה השתול במים והנע עם הרוח. וכך תארו את ההבדל ביניהם: הארז, אפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו - אינן מזיזות אותו ממקומו עד שבאה רוח דרומית ועוקרתו והופכתו על פניו. ואילו הקנה נע ונד עם כל רוח, אך כאשר דוממות הרוחות שב הקנה ועומד במקומו. בכל הדורות, גם בימים בהם היה עם ישראל עם חופשי ונטוע על אדמתו יעצוהו נביאיו וחכמיו לנקוט בטקטיקה של הקנה ולא בזו של הארז. אויבי עם ישראל, וטועים מבני ישראל סברו כי זו היא דרך שמקורה בחולשה, ולא היא; גמשיותו של הקנה מקנה לו חוזק הגדול יותר מנוקשותו של הארז. הטקטיקה של הקנה פירושה בהשלכותיה המדיניות - גמישות של משא ומתן, גמישות של העלאת אידיאות חדשות לפי הזמנים ולפי כורח הזמנים ושינוי מתמיד של עמדות כלפי חוץ. צורות מסוימות ועמדות ידועות נוחות כאשר נושבת רוח אחת, אולם כאשר משתנה הרוח שוב אין עמדה זו נותנת כל יתרון והיא דורשת שינוי. לעולם אין חזרה לאותו קו עצמו - כאשר יש צורך בשינוי. ההצהרה שישראל היא מעצמה במזרח התיכון יכלה (ועדיין יכולה) להיות נכונה, אולם כאשר תפיסה כזו גורמת לחוסר רגישות ולחוסר תגובה מתאימה לרוחות המנשבות הרי היא היא

אותה חולשה של הארז. וכן נכון הדבר לגבי דוקטרינות צבאיות, שחולשתן היא בנטיה לעשות קבע דבר שהיתה לו הצלחה בעבר במקום לחוש את הדברים שיש בהם משמעות בהווה ובעתיד, בהקמתם של קיום קשחים במקום גמשיות וניידות מירבית, בהסתמכות על נסיונות ועל חילות שהצליחו במקום בחינה של אפשרויות חדשות.

ויש לפוזיציה זו של הקנה עוד משמעות נוספת, מבחינה אחרת, מבחינת היכולת הנפשית לשאת בשינויים ובכשלונות. עם ישראל עבר בדרכו ההסטורית מאות מפלות מכאיבות, אך כוחו היה כוחו של הקנה - שלא להתמוטט. הידיעה כי יש עליות וירידות, שיש שינויים בדברים, וכי קיימת תמיד גם אפשרות של הפסד היא שהיתה מקור של עוצמה, לא של חולשה. מי שיודע כי כוחו רק בנצחונות הריהו מצליח ומשגשג רק בשעה שהוא זוכה לקיום משאלותיו, ואילו כשלון מהווה מקור של דכדוך ונפילה כללית, כאשר הרוח "עוקרתו והופכתו על פניו". תבוסותיו של העולם הערבי במשך מאות שנים היו קשורות במסורת עתיקה של נצחונות, ורק נצחונות. כוחו של עם ישראל לא רק בגולה אלא בין במלחמות בית ראשון, בין במלחמות החשמונאים, ואף במלחמת השחרור - ביכולת העמידה של "אף על פי כן". חזרה אל תפיסה זו היא חזרה אל מקור של עוצמה של עבר, ואל עוצמה של עתיד.

ויש עוד פנים לחזרה אל האופי היסודי - בעצם התפיסה של מהות החברה. החברה המערבית המודרנית היא מעיקרה חברה של זכויות, הנחות היסוד שלה הן זכויותיו של הפרט שלמעשה אין להן גבול מצד עצמן. אכן, האמנה החברתית והסדר הטוב דורשים מכל אדם ויתורים מסוימים, אך אין בכל אלה משום ויתור על הנחת היסוד. על כן, הכל - החברה והמדינה משמשים לכל אדם פרטי כמקורות של נטילת זכויות וטובות הנאה, כאשר המוטיב היסודי הוא כי יש זכות מוסרית ועניינית לקחת ככל הניתן, ולתת רק את הנדרש וההכרחי. תפיסת העולם היהודית לעומת זאת בנויה מעיקרה כחברה המיוסדת על חובות. חברות בכלל ישראל פירושה קודם כל - קבלת עול של חובות ושל התחייבויות. "אתה בחרתנו" של עם ישראל הוא חלק מפסקה משמעותית מאד "אתה בחרתנו מכל העמים ותתן לנו את חוקי רצונך ואת מצוותיך", האצילות היהודית היא אצילות של התחייבויות, כאשר הזכויות באות רק מכוחן של החובות ולמען.

הכרה זו של חובות הפרט כמושג ראשוני אינה שייכת רק לגדרי האמונה אלא לכל מערכי החיים, היא מותנת בתפיסה כי האדם כאדם מחויב לעשות דברים

בעולם, דברים שיש להם משמעות כלפי עצמו, כלפי העבודה שהוא עוסק בה, כלפי בן זוגו, כלפי החברה בכללה. חברה כזו אינה חברה אידיאליסטית משום שהיא מחזיקה ברעיונות מסוימים כי אם משום שהיא מניחה כי החבר בה מחייב את עצמו, מעצם שותפותו בה לעשות דברים מסוימים.

דבר זה היה קיים בעם ישראל לא רק בתקופות קדומות אלא אף בדור האחרון. קיומו של הקבוץ למשל (לעומת הכשלונות הממושכים של הקולחוזים והסובחוזים הסובייטיים) מושתת על אותה גישה של התחייבות ראשונית - לעבודה, לחברה ולקבלת זכויות רק במדה שהן תנבענה מפירותיהן של חובות אלה. החברה של טרם המדינה היתה - למרות מגרעותיה - חברה יהודית מבחינה זו. התפיסה של "לבנות ולהבנות" העמידה יפה את סדר הערכים - תחילה חובת הבניה, כחובה מהותית, ואחר כך הזכות להבנות.

החברה הישראלית הלכה והתמערבה במשך השנים, וקבלה מאחרים את מושגי היסוד של חברת זכויות. מה שארע בה לא היה קשור בשחיתות דוקא (השחיתות כאשר היתה היא רק מסקנה קיצונית של נורמה מקובלה בחברה כולה) אלא בתפיסת עולם שבה כל אחד מנסה לקחת ולתפוס כפי יכולתו. הצורות בהם התבטא הדבר היו מהן בולטות וצעקניות - במרוץ לקראת רכישת קנינים והערכתם כערכים עליונים, בהתייחסות לעבודה כאל רע הכרחי שראוי למעט בו ככל האפשר ולרבות בשכרו ככל האפשר, ההתייחסות של אדם לחברו כאל מטרד, מכשול בדרך של הצלחה אישית (ומכאן למשל התגובה לגבי זכויות העולים, בעצם ההרגשה כי אדם נוסף שבא מחסר מן השייך לאחרים, בלא להביא בחשבון מה שהוא נותן או מוסיף) ועוד רבות.

בתוך ההרהורים והשינויים ראויה החברה לשוב ולדון בנושא זה, האם יכולה היא להרשות לעצמה לאמץ לה את קני המדה של חברות אחרות. כוחו של עם ישראל היה בהוייתו שלו, בעמידה על תכונות אופיו העצמיות - והוא יכול להיות עצום ורב כוח באמת רק אם ימשיך לאחוז באלה.

קריאה לשמע

תשנ"ה

מבצע קריאת שמע' הוא מבצע אותו הציע הרב עדין לתלמידיו בישיבה התיכונית 'מקור חיים'. במסגרת המבצע הודפסו עשרות אלפי כרטיסי קריאת שמע וחולקו על ידי תלמידי הישיבה לדורותיהם בשווקים וברחובות ישראל. את החלק הראשון בדברים שלפניכם כתב הרב והם הודפסו בגב הכרטיס, החלק השני כולל דברי הסבר על חשיבותו של המבצע. במובנים רבים יש כאן ניסוח מחודד מאוד ומתומצת מאוד של מה שניסה הרב לפעול וגם לנטוע בנו, התלמידים שלו.

קריאת שמע היא עבור העם היהודי קריאה, סיסמה, אות של זיהוי וקריאה של התרגשות, ויותר מזה: היא הצהרה על קשר, על עקרונות ועל זהות.

שמע ישראל מלווה אותנו מראשית היסטוריה שלנו, המלים היו כתובות על הדגל של מחנה ישראל בצאתו ממצרים והן ליוו את העם אלפי שנים, במולדתו ובגלות, בזמנים של שלווה ובימים של מלחמה, במשרפות הגזים ועם תרועות הנצחון.

זו היתה הסיסמה ואות הזיהוי, באמירה זו הכיר יהודי אחד את חברו מעל להבדלים של מקום, שפה ותרבות.

המלים "שמע ישראל" נאמרו בכל זמן של התרגשות הנפש, אבותינו אמרו מלים אלה כמלים אחרונות על ערש מותם, הקדושים שרו את "שמע ישראל" כאשר עלו על המוקד, וילד מפוחד ההולך לבדו בלילה היה אומר "שמע ישראל" - כדי להתחזק באמירה של ביטחון והבטחה. האשה היולדת היתה זועקת בציריה "שמע ישראל", וכל מי שהתפעל והתפעם ממאורע גדול היה מבטא גם הוא "שמע ישראל".

אנו קוראים לעם היהודי כולו לחזור אל אמירת "שמע ישראל". שכל יהודי יקבל על עצמו להגיד בקביעות את המלים הללו כדי לבטא ולחזק את הקשר שלו אל העם, כדי לגלות ולהאיר בתוכו את זהותו.

נתינת רגעים אחדים בבוקר ובלילה כדי לומר את הקטע הקצר הזה מעניקה לאומר

אותה תמורה גדולה לעין ערוך. על ידי מלים אלה שכל אדם מישראל יכול לאומרו ב כל מקום ובכל מצב בו הוא נמצא הריהו מקשר עצמו למארג של אלפי השנים של אבותיו ואל הילדים שנולדו ואשר יולדו בעתיד, ואל המרחב של אחים ואחיות הפזורים בכל העולם האומרים גם הם מלים אלה.

זו היא הצהרה של התקשרות, של אמונה ושל ביטחון. זו היא הבטחה וקריאה: אנחנו כאן, אנו שייכים, אנו ממשיכים, יש לנו עבר ויש לנו עתיד.

וכמו שנאמר במשפט פיוטי אחד בנוסח התפילה: שומר ישראל, שמור שארית ישראל ואל יאבד ישראל האומרים "שמע ישראל".

על "מבצע קריאת שמע"

בתוך מציאות החיים בזמן הזה, בארצנו (ולא רק בה) אנו נקרעים מעט מעט לגזרים.

חילוקי הדעות (בכל נושא, בעניני מדיניות חוץ או פנים, על כלכלה, על דת, על חברה) הם עצמם מהווים בעיה. ההבדלים הם גדולים ביותר, ויש מעט מאד הסכמה כללית על כל נושא. חמור מזה - השנאה, וההתנשנות. לא זו בלבד שיש הבדלים בדעות ובמעשים, אלא שיש גם מדה ניכרת של שנאה הדדית. שנאה ששוב אין מתביישים בה אלא מפגינים אותה ברבים. וחמור מזה - הזרות. אנשים ממגזרים שונים, ובפרט דתיים וחילוניים, שוב אין להם שפה משותפת, אין הם מעונינים ואין הם יכולים להפגש.

כנגד שנאת חנם אין תרופה ועצה אלא באהבת חנם. כנגד ניכור אין תרופה אלא במאמץ מיוחד ומכוון להגיע לידי התקרבות.

כאשר יש אנשים רבים שאינם מעונינים להפגש, ואינם מעונינים לשוחח - חייבים אנו לצאת מגדרנו ולפתוח את הפתחים, לסלול את הדרכים על מנת להגיע בכל זאת למגע. מצווים אנו לא רק על "בקש שלום" אלא גם על "רדפהו". כאשר אין הדברים הנחוצים מצויים בתוך התחום הקרוב - צריך לרוץ אחריהם על מנת להגיע אליהם.

אנו צריכים לצאת אל הרחוב ליצור מגע עם הבריות, בכל מרחב המשמעות של בריות- החל מאלה שהם בריות של מעלה, עד לאלה שהם "בריות בעלמא" שהדבר הטוב ביותר שאפשר לומר עליהם הוא שהם מיני יצורים שברא אלקינו.

מגע כזה אינו יכול להיות בשיחות בטלות או ב"דיאלוגים" (חכמים או מטופשים)

אלא בנסיון להעביר תוכן, ולהעביר אותו בדרך שהשומע מסוגל על כל פנים לקלוט. לשמוע,אולי להבין, ואולי אפילו להזדהות.

למרות שאין אנו יודעים עד היכן דברים מגיעים אי אפשר לצפות בדרך ריאליית לנסים שיתחוללו בתוך מפגשים כאלה.אבל אפשר לעבוד, לנסות, להשתדל, להגיע לאיזושהי נקודת התחברות. גם אם ההתחברות היא מקומית וארעית היא בגדר של "פתחו לי פתח כחודו של מחט".

"קריאת שמע" היא במדה מסוימת אחד הדברים המעטים שבהם יש עדיין נקודת פגישה עם אנשים שונים מאד בעם ישראל. יש עדיין זכרונות ושברי זכרונות של התייחסות של חיוב וכבוד ל"שמע ישראל".

אין קריאת שמע דבר השייך לקבוצה מוגדרת מסוימת, והדברים הכתובים בה הם פשוטים ובמדה רבה מדברים בעד עצמם.

כאשר פוגשים אנשים ומציעים להם לקרוא קריאת שמע, או על כל פנים להחזיק בידם את הנוסח, גותנים לאדם מישראל אפשרות מסוימת להתחבר לא רק אתנו אלא חשוב הרבה מזה - עם מהות עצמם.

צריך לעשות זאת בדרך נימוס, וצריך לעשות זאת בלי להפך למטרד. אבל כל פגישה כזו בעצם היתה - היא בעצמה גם דרך וגם מסר.

ודאי שלא לכל אחד הדבר הוא קל. לעתים צריך אדם להתאזר ב"עזות דקדושה" כדי להתגבר על ביישנות טבעית. לפעמים צריך להיות מוכן לתגובה שאינה אוהדת (על חשבון של חטאיהם של אחרים, על חשבון הסתה, על חשבונות אחרים). ואם עושים את ההכנה הפנימית מראש אפשר למצוא גם דברים אחרים. וכאמור "רודף צדקה וחסד" למרות שהוא יכול להחשב "גודניק ללא תקנה" בסופו של דבר מובטח לו "ימצא חיים צדקה וכבוד".

בתמציתו של דבר הרי זו "תעמולת בחירות". לא עבור מפלגה מסוימת, ולא עבור מנהיג פלוני אלא בחירות אמיתיות "ובחרת בחיים".

'שפע רב'

גיליון חודשי מתורתו של

הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ זצ"ל

שפע רב' הוא גיליון חודשי מתורתו ועל תורתו של הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ. בגיליונות מאמרים, שיחות, קטעים, התוועדויות וסיפורים, שמטרתם לפתוח צוהר לעולמו של הרב; לתורה שהוא לימד, לדרך שהוא סלל, לתביעות שהוא הציב ולחלומות שהוא חלם.

בתורתו, מפעליו ובעצם אישיותו, הרב עדין לימד וחינך לדרך חיים יהודית שלמה. דרך של קדושה ושל חיים, של דבקות ושל פתיחות, מחויבות עמוקה לעם היהודי, ומסירות אמתית לקב"ה.

הרב מעולם לא הסתפק במה שפעל, וראה בכל עבודתו ומפעליו רק הקדמה לפעולות גדולות יותר שיש להוציא לפועל בדרך לתיקון השלם.

אנו מקווים שתוכלו למצוא ב'שפע רב' משהו מכל אלו. חלק מהדברים מיועדים לעזור 'לחיות עם הזמן', וחלק מהדברים טובים ומועילים לעבודת ה' שבכל יום. מהם תיאורטיים וגבוהים ומהם מעשיים למדי. חלקם פשוטים וידועים וחלקם חידושים מופלגים. חלקם נוגעים אל הלב, וחלקם מעוררים למחשבה או למעשה. בתקווה שהדברים יכנסו למוח וללב, יאירו ויעוררו.

לתרומה עבור הגיליון

לקבלת גיליון
דיגיטלי חודשי

תקוה

תלמידי הרב שטיינזלץ

מרכז שטיינזלץ
למד את עמי

